

*”Se oli niinko luannollist vissiin, ko kaikki oli samaa.”*¹

Avioliiton ulkopuolisten lasten ja heidän äitiensä asema Yläneellä ja
Yläneen Vanhankartanon elinpiirissä 1920-1950 -luvulla

Anna Helmisaari

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma

Kulttuurien tutkimus

Syyskuu 2013

---

¹N/05/03/49.

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/Humanistinen tiedekunta

HELMISAARI, ANNA: ”*Se oli niinko luannollist vissiin, ko kaikki oli samaa.*” Avioliiton ulkopuolisten lasten ja heidän äitiensä asema Yläneellä ja Yläneen Vanhankartanon elinpiirissä 1920-1950 –luvulla

Pro gradu, 120 s., 9 liites.

Kulttuurien tutkimus

Syyskuu 2013

Tutkimukseni käsittelee avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten ja heidän äitiensä asemaa 1920-1950 –luvun suomalaisessa agraariyhteiskunnassa. Tarkastelu keskittyy Yläneen kuntaan ja siellä sijaitsevaan Vanhankartanon alueeseen. Tavoitteenani on kuvata sekä au-lasten ja äitien asemaa, että siinä tarkasteluajankohtana mahdollisesti tapahtunutta muutosta. Tutkimusaineistoni muodostuu kartanon työläisperheissä lapsuuttaan viettäneiden henkilöiden haastatteluista, sekä Yläneen kunnan ja seurakunnan arkistolähteistä. Muistelijoina on sekä avioperheiden että isättömien kotien lapsia.

1900-luvun alkupuolella aviottomat lapset muodostivat yhteiskunnalle paitsi moraalisen ja sosiaalisen ongelman, myös taloudellisen taakan. Tutkimuskirjallisuuden valossa näytti siltä, että köyhyys oli suurempi stigma ja haitta kuin yksittäinen tekijä, kuten aviottomat lapset tai isättömyys. Aineistoni tukee johtopäätöstä, että näin todellakin oli. Köyhyys oli läsnä niin taloudellisena, sosiaalisena kuin kokemuksellisenä ulottuvuutena. Nöyryyttäväksi koettuun köyhänapuun turvautuminen johti kunnan viranomaisten harjoittamaan tarkkailuun. Yläneellä aviottomien perheiden valvontaan vaikutti keskeisesti vuonna 1922 voimaan astunut *laki avioliiton ulkopuolisista lapsista* lastenvalvojiin. Taloudellisten edunvalvontatehtävien lisäksi lastenvalvoja kiinnitti huomiota lasten kasvatukseen ja kotioloihin. Syyttävä sormi osoitti äiteihin, joita moitittiin siveettömästä ja pahatapaisesta elämästä. Valvonnan painopiste oli kuitenkin selvästi lasten elatuksen järjestämisessä. Elatusvelvollisia oli vaikea saada tilille ja maksetut elatusmaksut olivat liian pieniä turvaamaan lapsen elatuksen. Tästä huolimatta huomattava enemmistö yläneläisistä au-lapsista hoidettiin ilman köyhäinhoidon avustuksia kotihoidossa äitinsä tai tämän omaisten luona.

Avioton lapsuus ei automaattisesti johtanut poikkeavan ja pelottavan lapsuuden kokemuksiin. Lapsen elämänsäkuoli oli pitkälti riippuvainen äidin jaksamisesta ja hänen elämäntapansa hyväksymisestä. Yläneellä yhteisön harjoittama ns. epävirallinen valvonta ei näytä kohdistuneen erityisesti avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin tai aviottomiin lapsiin. Vanhankartanon työväen yhteisön suhtautuminen au-lapsiin erosi osin merkittävästi sekä tilallisten luokkakulttuurista että virallisen tahon katsantokannasta. Kartanon tiiviissä yhteisössä asukkaiden suhteellisen yhteneväinen arvomaailma pohjautui tilattomien luokkakulttuuriin. Perimysongelmia tai yhteisön sisäistä kilpailua ei syntynyt, koska muonapalkan myötä usein kaikki elämän perusedellytykset oli sidottu työnantajaan. Avioton lapsi ei siis ollut suuri häpeä tai taloudellinen uhka. Haastateltavien kohdalla oli kyse suhteellisen tavalliseksi koetusta maaseudulla vietetystä lapsuusajasta, johon jätti jälkensä Vanhankartanon omintakeinen elämäntapa. Perheiden monimuotoisuus ja isättömien lasten runsaslukuisuus olikin niin luonnollinen asiantila, etteivät kerrotut muistaneet siitä aina erikseen edes mainita.

Asiasanat:

1900-luku, Yläne, kartanot, Vanhakartano, perhe, lapsuus, lapset, aviottomat lapset, aviottomat äidit, isättömyys, sukupuolimoraali, sosiaaliset ongelmat, köyhyys

1 JOHDANTO	1
1.1 Työn lähtökohdat.....	1
1.2 Erilaisten historiaa.....	2
1.2.1 Kuvastimessa erilainen maalaislapsuus	3
1.2.2 Kuka määrittää poikkeavuuden?	4
1.2.3 Köyhyys elämän määrittäjänä.....	5
1.3 Tutkimuskysymykset	6
1.4 Tapahtumapaikka	7
1.5 Tutkimusaineisto	10
1.5.1 Muistitieto	10
1.5.2 Arkistolähteet	12
1.6 Tutkimuskirjallisuus.....	14
2 AVIOTTOMUUS 1900-LUVUN ALUN SUOMESSA.....	17
2.1 Seksuaalisuus vallankäytön välineenä	17
2.2 Ihanteena ydinperhe, ongelmana avioton syntyperä	18
2.2.1 Köyhyys parinvalinnan selittäjänä	22
2.2.2 Vanhankartanon moninaiset perhemuodot	23
2.3 Köyhäinhoidon armoilla.....	26
2.3.1 Köyhäinhuollon pienet asiakkaat	29
2.4 Aviottomien lasten ja äitien valvonta tehostuu.....	30
2.4.1 Yläneen aviottomain lasten valvojat 1922-1960.....	32
2.4.2 Lastenvalvoja Alli Stenroos	33
2.5 Avioliiton ulkopuolisen syntyvyyden yleisyys Suomessa.....	35
2.5.1 Lehtolapset Yläneellä.....	36
2.5.2 Lastenvalvojan luettelossa olevat lapset	38
3 ISÄTTÖMÄN LAPSUUDEN PAIKALLISET KASVOT	41
3.1 Isää etsimässä	41
3.1.1 Oikeus isään ja elättäjään	41
3.1.2 Kiista elatuksesta.....	43
3.1.3 Oikeudessa tavataan!.....	46
3.1.4 ”Elatuspinnarit” kuriin	48
3.2 Äidit työelämässä	49
3.2.1 Aviottomien äitien ja elatusvelvollisten ammatit Yläneellä.....	50
3.2.2 Naiset Vanhankartanon töissä	52
3.2.3 Navettatassun elämää	53
3.2.4 Yhteisöllistä lastenhoitoa	55
3.2.5 Äitiysetuuksien hidas kehitys.....	57
3.3 Lapset osana kartanoyhteisöä.....	58
3.3.1 Töihin kun kynnelle kyettiin	58

3.3.2 ”Me ja muut” leikeissä.....	60
3.3.3 Pelonaiheita.....	63
3.3.4 Sota-aika muuttaa poikien elämää.....	63
3.3.5 Nuorena maailmalle.....	65
3.3.6 Omaa rahaa lapsilisästä.....	69
4 MORAALINEN ONGELMA, TALOUDELLINEN TAAKKA.....	70
4.1 Isättömien perheiden toimeentulon haasteet.....	70
4.1.1 Vieraan hoitoon tai omaan kotiin.....	71
4.1.1.1 Yläneläisten au-lasten hoito.....	73
4.1.1.2 Ojasta allikkoon?.....	78
4.1.1.3 Elämää työsuhdeasunnossa.....	79
4.1.2 Muonapalkka elämän turvana.....	82
4.1.2.1 Leivänlisää kotieläinten pidosta.....	84
4.1.2.2 Sota-ajan elintarvikesäännöstelyä.....	86
4.1.3 Vaatteet varallisuuden merkinä.....	88
4.2 Nuhteluja & valvontaa.....	90
4.2.1 Huolenaiheena lasten kasvatusta ja henkinen kehitys.....	90
4.2.2 Toisenlainen huoli.....	93
4.2.3 Susiparit – moraalinvartijoiden kauhistus.....	94
4.2.4 Poikkeavan lapsuuden jäljillä: Erään perheen tarina.....	96
5 KANSAKOULU EROTTELUN KENTTÄNÄ.....	99
5.1 Toiseus koulumaailmassa – köyhien oppilaiden avustus.....	100
5.2 Pitkä matka koulunkäynnin esteenä.....	104
5.3 Työnteon eetos ja pakko.....	105
5.4 Koulukeittolatoimintaa.....	107
5.5 Sairaus, laiskuus, heikko käsityskyky.....	109
5.6 Käsityötaidot ihannetyön mittana.....	111
6 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	112
LÄHTEET.....	117
LIITTEET	

1 JOHDANTO

1.1 Työn lähtökohdat

Osallistuin syksyllä 2008 Yläneen työväentalolla järjestettyyn *Kartanon väen syksy. Yläneen Vanhankartanon työväki muistelee* -kirjan julkistamistilaisuuteen. Yläneen koti-seutuyhdistys ja Turun yliopiston museologian oppiaine toteuttivat vuosina 2005-2008 yhteistyöprojektin, jonka tuloksena syntyneeseen kirjaan tallennettiin runsaasti kartanon työväen ja heidän lastensa muistitietoa. Jo silloin mieleni perukoille jäi kytämään ajatus, josko aiheesta voisi tehdä vielä jonkinlaista lisätutkimusta. Kysymys nousi ajankohtaiseksi kun aloin pohtia sopivaa aihetta tutkielmaani varten, joten otin alkuvuodesta 2011 yhteyttä projektissa mukana olleeseen ja aineiston hyvin tuntevaan FT Sirkku Pihlmaniin. Keskustelussamme nousi esille ajatus yksinäisten äitien ja avioliiton ulkopuolisten lapsien² ilmeisesti melko yleisestä esiintymisestä kartanon työväen keskuudessa. Aihe oli tullut esille haastatteluissa, mutta sitä käsiteltiin kirjan yhteydessä melko suppeasti. Tutkimuskohde tuntui mielenkiintoiselta mahdollisuudelta syventää aiheen tuntemusta laajemmin mikrohistoriallisella tasolla, joten päätin tarttua siihen. Pro gradu – tutkielmani siis käsittelee avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten ja heidän äitiensä asemaa 1920-1950 –luvun suomalaisessa agraariyhteiskunnassa³, erityisesti Yläneen kunnassa ja Yläneen Vanhankartanon alueella.

Esittelen johdannossa aiheeni taustaa, tutkimuskysymykseni, keskeisen tutkimusaineistoni sekä käyttämäni kirjallisuutta. Työn varsinaiset käsittelyluvut etenevät teemoittain, joskin myös ajallinen ulottuvuus on läsnä. Luvussa kaksi taustoitan aviotomaan syntyperään liittyviä ongelmia sekä avioliiton ulkopuolisen syntyvyyden yleisyyttä ja au-lasten valvontaa. Seuraavissa luvuissa syvennän käsittelyni näiden kysymysten yksityiskohtaisempaan tarkasteluun. Kolmannessa ja neljännessä luvussa pureudun aviottomuuteen liittyviin taloudellisiin, sosiaalisiin ja moraalisiin ongelmiin. Viidennessä luvussa tarkastelen maalaislasten ja oppivelvollisuuden suhdetta pohtien, min-kälaisia poikkeavan lapsuuden kuvia koulumaailma piirtää esiin. Lopuksi pohdin tutkimusprosessini etenemistä sekä esittelen keskeisiä tutkimustuloksiani.

---

²Käytän tässä työssä eri muodoissaan termejä avioliiton ulkopuolinen (au), avioton, isätön, yksinäinen, naimaton ja yksinhuoltaja käsitellessäni avioliiton ulkopuolisia lapsia, äitejä ja perheitä. Käytän lisäksi lapsesta nimitystä lehtolapsi.

³Agraariyhteiskunta on maatalousvaltainen yhteiskunta, jossa valtaosa ihmisistä hankkii elantonsa maaseudun peruselinkeinoista. Agraarinen perintö on läsnä myös mentaalisisina ajattelu- ja toimintamalleina. Korkiakangas 1996, 65.

1.2 Erilaisten historiaa

Toivo Nygårdin määritelmän mukaan ”*Erilaisten historia on sosiaalisten ongelmien ja niiden aiheuttajien, ns. normaaliudesta ja normaaleista jollakin tavoin poikkeavien, historiaa.*”⁴ Kun tutkitaan ns. valtavirrasta poikkeavia ryhmiä, tarkastellaan samalla koko yhteiskuntaa sääntöineen ja ihanteineen. Käsitteet erilaisuudesta ja toiseudesta eivät synny itsestään, vaan ne ovat aina tiettyä ajankohtana jonkin tahon (usein valtaa pitävän väestöosan) normaalista poikkeaviksi määrittelemiä ryhmiä. Käänteisesti voisi todeta, että normaalia ja toivottavaa yhteiskunnallista tilannetta määritellään erottamalla siitä uhkaa, poikkeavuutta ja toiseutta edustavat ryhmät. Poikkeavuuden rajat ovat siirtyneet ja muuttuneet ajasta ja yhteisöstä toiseen, kulloisenkin yhteiskunnallisen tilanteen ja vallitsevan arvomaailman mukaan. Ei siis voida puhua mistään universaalista erilaisuuden määrittelystä, vaan on tärkeää huomioida miten ongelma on omana aikanaan käsitetty.⁵

Erilaisten joukkoon kuuluviksi on usein laskettu psyykkisiltä tai fyysisiltä ominaisuuksiltaan poikkeaviksi koettuja, kuten aisti- ja kehitysvammaisia, mielisairaita tai jollakin tavalla muuten sairaita tai vammautuneita. Myös moraalisisista normeista poikkeavia ja sosiaalisesti erilaisia on lokeroitu valvottavien ryhmään – mm. avioliiton ulkopuolisia suhteita harrastavat, irtolaiset, prostituoidut ja erilaiset pahatapaiset on mielletty epäilyttäväksi väestöosaksi. Erilaisten historia ei ole sama asia kuin vähemmistöjen historia. Monet vähemmistöt ovat yhteiskunnan ongelmaton, täysivaltainen osa, jotka valvonnasta huolimatta nauttivat pitkälti samoista oikeuksista ja velvollisuuksista kuin pääväestö. Poikkeaviksi koetut erilaisryhmät puolestaan eroavat niin ratkaisevasti ympäröivästä yhteiskunnasta, että tavallaan jo niiden olemassaolo on ongelma. Tätä ongelmaa yritetään ratkaista eristämisen, sopeuttamisen, samanlaistamisen tai tuhoamisen kautta. Erilaisuuden monikasvoisesta luonteesta huolimatta monia ongelmaryhmiä yhdistää yhteinen taustalla oleva ilmiö – köyhyys. Sen myötä elämään on astunut yhteiskunnallinen kontrolli, jota puolestaan on seurannut avuttomuus, riippuvuus ja itenäisyyden ainakin osittainen menettäminen.⁶

---

⁴Nygård 1998, 19.

⁵Nygård 1998, 16-17, 19-20; Roiko-Jokela 1999, 180.

⁶Nygård 1998, 12, 16-19; Roiko-Jokela 1999, 180-181.

1.2.1 Kuvastimessa erilainen maalaislapsuus

Puhuttaessa perheen ja lapsuuden tutkimuksesta ei voida sivuuttaa Philippe Arièsin uraauurtavaa tutkimustyötä. Ensimmäisen kerran vuonna 1960 ilmestynyt *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* sai englanninkielisessä käännöksessään nimen *Centuries of childhood* (1973). Se synnytti ennennäkemättömän laajan keskustelun lapsuuden historiasta, innostaen sen tutkimiseen yli tieteen rajojen⁷. Ariès tarkasteli ennen kaikkea lapsuuden tunteen⁸ ja perhesuhteiden historiallista kehitystä, sekä lasten kasvatusta ja koulutusta Ranskan ylempien yhteiskuntaryhmien ja porvariston keskuudessa suunnilleen ajanjaksolla 1500-1800. Yhteiskunnan alempia ryhmiä tai maaseudun oloja hän sen sijaan käsitteli suhteellisen vähän. Ariès jäljitti lapsuuden tunteen kehitystä mm. kunkin aikakauden muotokuvia, ikonografiaa ja lasten opetuksen käytäntöjä tutkimalla. Hän ajoitti varsinaisen ”lapsuuden löytämisen” 1600-luvulle, joten lapsuus sellaisena kuin me sen ymmärrämme on suhteellisen uusi ilmiö. Hän ei suinkaan väitä, että lapsia olisi keskiajalla laiminlyöty tai halveksittu, tai etteivätkö vanhemmat olisi kiintyneet heihin. Tietoisuus lapsuudesta erityisenä, aikuisuudesta erillisenä elämänvaiheena on kuitenkin vähitellen kehittynyt myöhempien aikojen tuotos.⁹

Suomea voi luonnehtia pientilavaltaiseksi, verrattain myöhään teollistuneeksi agraariyhteiskunnaksi aina 1950-1960 -lukujen suureen rakennemuutokseen ja maalta muuton aaltoon asti. Enemmistö suomalaislapsista kasvoi maaseudulla, jossa perinteiset arvot ja tavat ovat muodostaneet elämän viitekehyksen. Pienestä pitäen tehdyt työt, lapsuuden leikit sekä koulunkäynti ovat rytmittäneet lasten arkea. Tässä tutkimuksessa keskityn nimenomaan ns. marginaaliseen maalaislapsuuteen, joka jollakin edustaa lapsuuden ihannekuvasta poikkeavaa, erilaista tai syrjäytynyttä lapsuutta. Suhteellisen yhtenevästä arvomaailmasta huolimatta suomalaisten maalaislasten kokemuksia muokkasivat moninaiset perhekulttuurit ja erilaiset kasvuympäristöt. Keskiluokkaisen virkamies- ja yrittäjäperheen arkinen todellisuus poikkesi pientilallisten ja mökkiläisten arjesta. Uus- ja laajentumaperheet, yksinhuoltajataloudet sekä leskeksi jääminen tuottivat erilaisia lapsuuden kokemuksia niin toimeentulon kuin arvomaailmankin suhteen. Poikkeavan lapsuuden tarinat ovat täynnä niin elämänhallinnan menettämisen pelkoa

---

⁷Rahikainen 2005.

⁸Marjatta Rahikaisen mukaan Arièsin käyttämä keskeinen käsite *sentiment* (tunne, tunteellisuus, tietoisuus) ei saa englanninkielisessä käännöksessä oikeutta. Siinä esim. lapsuuden tunne (*le sentiment de l'enfance*) on muuttunut lapsuuden ideaksi tai käsitteeksi (*the idea of childhood, the concept of childhood*). Tunteiden historian sijasta puhutaan siis virheellisesti käsittehistoriasta. Rahikainen 2005, 38.

⁹Ariès 1973, lapsuuden tunteesta ja lapsuudesta erityisenä elämänvaiheena 13-130, kouluelämästä 133-323, perheen kuvista 327-394.

kuin turvattomuuden ja nöyryydyksen tunteita. Toisinaan ne sisältävät myös kokemuksia selviytymisestä ja omillaan pärjäämisestä vaikeissa tilanteissa. 1900-luvun alkupuolella mm. punaorpous, köyhäinhoidon armoille joutuminen sekä avioliiton ulkopuolella syntyminen ovat muodostaneet uhkaavan lapsuuden kuvia. Ihanteellista, normaalina pidettyä lapsuutta määriteltiin sen vastakohdasta, poikkeavana ja ei-toivottuna pidetystä lapsuudesta käsin.¹⁰

Lähtökohtaisesti määrittelen tutkimusaineistoni avioliiton ulkopuoliset lapset kuuluvaksi tähän marginaalisen lapsuuden edustajien joukkoon. Oliko henkilökohtaisella tasolla kuitenkin kyse varsinaisesta poikkeavaksi ja pelottavaksi koetusta lapsuudesta, vai miellettiinkö oma lapsuus suhteellisen tavanomaiseksi maaseudulla vietyksi lapsuusajaksi?

1.2.2 Kuka määrittää poikkeavuuden?

Saara Tuomaalan tutkimuksessa poikkeavaa ja marginaalista lapsuutta lähestytään kolmesta eri lähtökohdasta käsin: 1) ulkopuolisten, virallisten tahojen määrittelemät ryhmät, 2) muistitiedossa ilmenevä poikkeavuus ”me-muut” jaottelun kautta sekä 3) omaelämäkerrallisessa muistelukerronnassa ilmenevä henkilökohtainen kokemus poikkeavuudesta. Ulkopuolisten määrittelemä toiseus piirtää kuvaa siitä, mitä köyhille ja poikkeaville lapsille ja heidän perheilleen tapahtui (tai oli määrä tapahtua) virallisten tahojen toimesta. Toiseus saa siis kasvot lain ja paikallisten hallintoelinten päättäjien määrittämässä puitteissa, joissa erilaiset näyttäytyvät vallankäytön kohteina, objekteina. Muistitietoaineisto puolestaan kertoo yksilöllisistä ja yhteisöllisistä, henkilökohtaisista kokemuksista, jotka rakentuvat suhteessa laajempaan yhteiskunnalliseen ja kulttuuriin kontekstiin. Poikkeavaa maalaislapsuutta voidaan lähestyä omasta normatiivisena pidetystä lapsuudesta käsin, jolloin erilaisuutta tarkastellaan yhteisön sisällä ulkopuolisen silmin. Tästä erottuu henkilökohtainen kokemus poikkeavuudesta, erottelun ja valvonnan kohteeksi joutumisesta. Kysymys on omakohtaisista kokemuksista, joissa poikkeavaa lapsuutta käsitellään ikään kuin sisältä päin. Passiivinen toimenpiteiden kohde muuttuu aktiiviseksi toimijaksi ja kokijaksi. Viralliset lähteet ja muistelukerronta kietoutuvat yhteen, muodostaen poikkeavasta maalaislapsuudesta kahdenlaisia historiallisia kertomuksia.¹¹

---

¹⁰Tuomaala 2000; Tuomaala 2004; Tuomaala 2005; Korkiakangas 1996.

¹¹Tuomaala 2000; Tuomaala 2004, 293-294.

Omassa tutkimuksessani virallisen tahon kuva toiseudesta muodostuu lainsäädännöstä sekä Yläneen kunnan ja seurakunnan arkistojen lähteistä. Niissä poikkeavat ovat ensisijaisesti huollon ja päätöksenteon passiivisina kohteina. Poikkeava maalaislapsuus ei näyttäyty vain suoraan lapsiin kohdistuvan päätöksenteon valossa, vaan usein toimenpiteiden kohteina oli äiti, koko perhepiiri tai muu lasta huoltava taho. Lapsuuden kertomuksia onkin ikään kuin läpiluettava yhtenä osana laajempaa palapeliä, jossa vaikkapa ensisijaisesti äitiin kohdistuvat toimet ovat vaikuttaneet suoraan tai välillisesti myös lapsen elämään. Vaikka arkistoaineisto ennen kaikkea kuvaa virallisen tahon määrittelemää toiseutta, saavat myös päätöksenteon kohteina olevat äänensä osittain kuuluviin. Yksityishenkilöiden lautakunnille kirjoittamat kirjeet ja anomukset näyttävät tapauksista toisen puolen. Toki niiden osuus on marginaalinen ja on huomioitava, että ne on kirjoitettu virallisempaa kieltä käyttäen ja tiettyä tarkoitusta varten.

Henkilökohtaisemman kuvan maalaislapsuudesta antaa muistitietoaineisto. Pohdittaessa poikkeavan lapsuuden kysymystä isättömyyden näkökulmasta käsin, edustaa suurin osa oman aineistoni muistelijoina ryhmää kaksi. He siis hahmottavat toisenlaisista maalaislapsuutta omasta, normatiivisena pidetystä lapsuudesta käsin. Myös henkilökohtainen kokemus isättömyydestä saa sanansijaa, sillä haastatteluista kolme on avioliiton ulkopuolisia lapsia. Tarkasteltaessa poikkeavaa lapsuutta laajemmasta määrittelystä käsin jako ei kuitenkaan ole aivan näin mustavalkoinen. Oma tai perheenjäsenen vammautuminen, sairastuminen tai kuolema, sekä joidenkin perheiden kohdalla tapahtuneet muut elämänmuutokset ovat myös esimerkkejä toisenlaisesta lapsuudesta, sillä ne eivät enää edustakaan perheestä luotua ihannekuva. Tarkastelu köyhyyden näkökulmasta käsin tuo aiheeseen aivan uuden ulottuvuuden, sillä toimeentulon kysymykset koskettivat monen perheen arkisia huolia – perhemuodosta riippumatta.

1.2.3 Köyhyys elämän määrittäjänä

Käsitys köyhyydestä ja sen asteesta vaihtelee kertojan ja tilanteen mukaan. Arkisessa kielenkäytössä sillä tarkoitetaan puutteellista materiaalista elintaso ja riittämättömän toimeentulon tilaa. Laajemmassa merkityksessä puhutaan yleisestä sosiaalisesta huono-osaisuudesta. Yleisiä synonyymejä köyhyyden käsitteelle ovat varattomuus, ahdinko, puute ja kurjuus. Köyhyyttä voidaan myös määrittää suhteellisena tai absoluuttisena köyhyytenä. Edellinen kuvaa yksilön tai ryhmän huono-osaisuutta keskimääräiseen elintasoon verrattuna, kun taas jälkimmäisellä tarkoitetaan tilaa, jossa elämisen fysiologisia vähimmäisedellytyksiä ei pystytä täyttämään. Maaseutuvaltaisessa yhteiskunnassa

varallisuus määrittä pitkälti ihmisten asemaa ja toimintamahdollisuuksia; valinnanvapauden, arvostuksen ja poliittisen vallan vastakohtana olivat toimintakentän ja valinnan mahdollisuuksien kaventuminen. Ihmisen taloudellinen asema siis määrittä hänen sosiaalista arvoaan. Aineellisten tekijöiden lisäksi voidaankin puhua köyhyyden aineettomasta tasosta, jossa köyhyys ja vauraus ilmenevät ihmisten arvomaailmassa, kanssakäymisessä ja toiminnoissa.¹²

Gia Virkkunen on 1930-luvun pula-aikaa koskevassa tutkimuksessaan käyttänyt köyhyyden tarkasteluun kolmesta eri tasosta rakentuvaa näkökulmaa. Ensinnäkin voidaan puhua *taloudellisesta ulottuvuudesta*, jossa karkea kahtiajako perustuu maaseudun väestön omaisuuteen ja tulotasoon (omavaraiset talolliset/pienviljelijät, tilattomat). Toiseksi köyhyyden *sosiaalinen ulottuvuus* käsittää mm. perheen sosiaalisen aseman, perheeseen sekä asumis- ja terveysolot. Millaisista elämän perusturvallisuuden takaamisen mahdollistavista tai estävistä tekijöistä sosiaalinen asema rakentuu? Kolmanneksi on olemassa *kokemuksellinen ulottuvuus*. Köyhyys manifestoitui ja sitä uusinnettiin tiettyissä tilanteissa ja tapahtumissa, tyypillisesti kahden eri yhteiskunnallisen ryhmän välillä.¹³

1.3 Tutkimuskysymykset

Lähtiessäni selvittämään tutkimusaiheeni taustoja havahduin huomaamaan, miten monitahoisesta ilmiöstä onkaan kyse. 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnassa yksinhuoltajuus ei ollut toivottava asiantila. Avioliiton ulkopuolinen syntyvyys oli moraalinen ja sosiaalinen ongelma, jonka lisäksi katsottiin kasvattavan yhteiskunnan taloudellista taakkaa. Tutkimuskirjallisuuden valossa näyttäisi siltä, että köyhyys oli suurempi stigma ja haitta kuin yksittäinen tekijä, kuten aviottomat lapset tai isättömyys. *Miten lehtolapsiin on suhtauduttu, mikä on ollut heidän ja heidän äitiensä asema Yläneellä ja Vanhankartanon elinpiirissä 1920-1950 -luvulla? Eroaako suhtautuminen aviottomiin lapsiin yleisen yhteiskunnallisen näkemyksen ja kartanon yhteisön välillä? Tapahtuuko tarkasteluajankohtana selvästi havaittavaa muutosta? Millaisia moraalisia, sosiaalisia ja taloudellisia haasteita isättömät perheet kohtasivat? Entä miten köyhyys näkyi maaseudun perheiden elämässä? Oliko se suurempi haitta ja häpeä kuin aviottomuus?*

---

¹²Stark 2011, 15.

¹³Virkkunen 2010, 19-20.

Lähestyin aihetta tarkastelemalla minkälaisia lapsuuskokemuksia kartanoyhteisössä eläminen ylipäättään on tuottanut. Mikä oli lapsille merkityksellistä, miten omaa lapsuutta määritellään? Millaista lasten ja äitien arkinen elämä kartanolla oli? Entä millaisia poikkeavuuden määrittelyjä tai pelon aiheita nousee esiin? Tämän jälkeen laajensin tarkasteluni arkistoaineistoon. Millaista kuvaa toiseudesta ne piirtävät, mitkä ihmisryhmät olivat valvonnan alaisia? Miten juuri aviottomat äidit lapsineen näkyvät paikallisten virkamiesten päätöksissä ja toimenpiteissä? Kuten jo kysymyksenasettelu antaa ymmärtää, ovat nimenomaan avioliiton ulkopuoliset lapset tutkimukseni keskiössä. Kokonaiskuvaa ei voida kuitenkaan muodostaa ilman, että tarkastellaan myös aviottomien äitien asemaa. Miellän tutkimukseni ns. kvalitatiiviseksi eli laadulliseksi tutkimukseksi, johon kuitenkin yhdistyy myös ns. kvantitatiivisen eli määrällisen tutkimuksen piirteitä: pyrkimys ihmisten toiminnan ymmärtämisestä ja tulkitsemisesta yhdistyy kohteen kuvailuun erilaisten tilastojen ja numeroiden avulla. Mitään yhtä oikeaa totuutta aviottomuuden historiasta ja kokemuksista ei tietenkään ole edes mahdollista kirjoittaa. Aineistoni avulla pyrinikin valottamaan *millainen aviottoman lapsen ja äidin osa 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa on saattanut olla*.

Aikakauteen liittyy tärkeitä perhepoliittisia lakiuudistuksia. Näistä muutamat ovat keskeisesti vaikuttaneet aviottomien lasten ja heidän äitiensä yhteiskunnalliseen asemaan ja toimeentulon edellytyksiin. Erityisesti vuoden 1922 *köyhäinhuoltolaki* ja samana vuonna voimaan astunut *laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista* lastenvalvojiin (sekä siihen liittyvä ns. *elatuspinnarilaki* vuodelta 1948), vuoden 1925 *lakiotlapsista*, vuonna 1937 hyväksytty *äitiysavustuslaki* sekä palkallinen *äitiysloma* ja vuoden 1948 *lapsilisäjärjestelmä* ovat merkittäviä tutkimusaiheeni kannalta. Myös vuonna 1921 voimaan astunut *oppivelvollisuuslaki* on osaltaan määritellyt suomalaisen lapsuuden kuvaa.¹⁴

1.4 Tapahtumapaikka

”Matkamiehen, joka pyrkii Yläneelle, on vielä nykyjäänkin poikettava syrjään suurilta valtateiltä ja kuljettava halki asumattomien korpi- ja rämemaisten ennenkuin hänen eteensä avautuu Yläneenjoen laakso viljelysmaineen ja asumuksineen. Neljä kilometriä ennen joen laskua aavaan, kirkasvetiseen Pyhäjärveen, juuri siinä, missä laakso laajenee avarammaksi kirkonaukeaksi, tapaa tulijan katse pienoisen kosken partaalla, tuu-

---

¹⁴Ks. lakiuudistuksista esim. Pulma 1987, Hiilamo 2006 ja Jousimaa 1983. Maininnanarvoisia ovat myös Kansainliiton vuonna 1924 hyväksymä Lapsen oikeuksien julistus sekä vuoden 1936 lastensuojelulaki, jotka muokkasivat lastensuojelutyön ideologista taustaa.

heiden puiden siimeksessä Yläneenkartanon eli Yläneen Vanhankartanon.”¹⁵ ”Ritari-
kannukset eivät enää helise Yläneenkartanon suojissa, silkki, sametti ja koruompeleet
eivät enää sielä välkkyile, eivätkä alustalaiset lakki kourassa ja ”sydän pivossa” lähes-
ty karskeata kartanoherraa. Mutta siitä huolimatta Yläneenkartano on säilyttänyt kes-
keisen asemansa, sen johdolla ottaa Yläne vastaan tulevaisuuden, joka ikivanhan talvi-
tien suuntaa noudattavaa uutta valtatieä saapuu Yläneelle.”¹⁶

Vanhankartanon päärakennus talvella 2006. Oikealla ruskea renkitupa.

Kuvaaja: Tero Kivimäki. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Näin romanttiseen sävyyn kuvailtiin Yläneen Vanhakartanon¹⁷ valoisia tulevai-
suuden näkymiä 1930-luvun loppupuolelta olevassa esitevihkosessa. Vuosisatojen ku-
luessa Yläneenkartanon historia on kietoutunut useiden tunnettujen aatelissukujen vai-
heisiin ja keskiajalla se muodosti seudun suurimman ja merkittävimmän kartanoläänin.
1800-luvun alussa kartanosta myytiin puolet Sahlberg-suvulle, jonka omistamaa osaa
alettiin kutsua Uudeksikartanoksi ja jäljelle jäänyttä tilaa Vanhaksikartanoksi. Euralais-
syntyinen taloustirehtööri Frans Fredrik Björn (1850-1930) muutti Yläneelle 1890 ja
osti ensin Uudenkartanon ja vuonna 1892 myös Vanhankartanon. Omaisuudellaan
Björnin väitetäänkin olleen aikansa Suomen suurin talonpoikainen maanomistaja: kaik-

---

¹⁵Tuominen 1937, 1.

¹⁶Tuominen 1937, 14-15.

¹⁷Vanhakartano viljelymaisemineen kuuluu Museoviraston määrittämiin valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin.

kine maineen ja viljelmineen hän hallitsi paikkakunnalla yli 10 000 hehtaaria. Uudistusmielinen kartanonisäntä vaikutti lähes kaikkeen mitä Yläneellä tapahtui ja hän mm. rakennutti pitäjään ensimmäisen kansakoulun sekä palkkasi ensimmäisen kättilön ja lääkärin. Perintöä jatkamaan tuli hänen poikansa Onni Björn (1883-1977, myöh. Rantasalo), joka osti Vanhankartanon isältään vuonna 1905¹⁸. Hän isännöi siellä aina kuolemaansa saakka, ja kartano on yhä saman suvun omistuksessa. Orismalan maamieskoulun käynyt Onni Rantasalo seurasi isänsä jalanjälkiä monessa suhteessa. Hän oli kartanomistaja, osuustoimintamies ja kunnanisä, joka valittiin kaksi kertaa eduskuntaan.¹⁹ Onni Rantasalo olikin monella tavoin pitäjän merkkihenkilö, jonka vaikutus niin alustalaistensa elämään kuin koko Yläneen kunnallispolitiikkaan oli merkittävä.

Maailmansotien välisenä aikana kartanolaitoksen asema ja merkitys maalaisyhteisöissä oli vielä huomattava. Yhdessä pappiloiden kanssa ne olivat usein pitäjän aineellisen ja henkisen kulttuurin keskuksia, joissa isäntäväen ja palkollisten välillä valitsi vahva hierarkia.²⁰ Vuosisadan alkupuolella Vanhakartanokin oli suurtila²¹, kunnan suurin maan- ja metsänomistaja sekä huomattava työllistäjä. 1930-luvun lopulla sen pinta-ala oli kaikkiaan noin 1620 ha, josta oli peltoa 230 ha, metsää ja joutomaata 1355 ha ja laidunta 35 ha. Verovarot otettiin metsistä ja viljely palveli karjanhoitoa: kartanossa oli satakunta lypsävää, nuorta karjaa noin 70 eläintä ja sonneja viisi. Lisäksi kartanolla oli ajoittain jopa toistasataa sikaa. Hevosia oli vielä vuonna 1937 peräti seitsemäntoista ja näiden apuna maataloustöissä käytettiin kolmea traktoria.²² Vaikka koneellistuminen alkoi vähitellen vaikuttaa työvoiman tarpeeseen, oli 1930-1940 -luku vielä perinteisen maatyön aikaa jolloin *palkolliset muodostivat kartanon toimeenpanevan voiman*. Kartano suurine viljelys- ja karjamäärineen tarjosi monenlaisia työmahdollisuuksia. Vakituisen työvoiman määrä hipoi kolmeakymmentä ja kartano työllisti lisäksi joukon tilapäistä työväkeä. Vanhankartanon palkkaustapa perustui perinteiseen muonajärjestelmään, jossa pienen rahapalkan lisäksi työläisten ansio muodostui talosta saatavista luontaisetuksista.²³

---

¹⁸Uudenkartanon F.F. Björn myi vuonna 1909 valtiolle, ja siitä palstoitettiin asuntotiloja. Mattila-Lonka 2001, 277.

¹⁹Mattila-Lonka 276-277; Henttinen, 20.5.2010.

²⁰Rasila 2007, 488-490.

²¹Maataloustilastoinnissa vakiintunut käytäntö on lukea suurtiloiksi ne tilat, joiden peltopinta-ala on vähintään 100 hehtaaria. Snellman 5.10.2012.

²²Tuominen 1937, 12-13; Helmisaari & Pihlman 2008, 10.

²³Tuominen 1937, 12-13; Helmisaari & Pihlman 2008, 10, 49.

Maantieteellisesti tutkimusalueeni Yläne²⁴ sijaitsee Varsinais-Suomessa, Pyhäjärven eteläpäässä. Ennen leimallisesti torpparipitäjänä tunnettu Yläne muuttui 1900-luvun alkupuolella pienviljelijävaltaiseksi kunnaksi. Noin 3500 asukkaan maalaiskunnan elinkeinorakenteessa maa- ja metsätalous näyttelivät keskeistä roolia. Vanhankartanon osalta maantieteellinen raja-alue käsittää noin neliökilometrin kokoisen kartanon ns. ydinalueen²⁵. Valintani perustuu *Kartanon väen syksy* -kirjassa esitettyyn ja käytettyyn rajaukseen, sillä suurin osa muisteluista keskittyy juuri tähän alueeseen²⁶. Aikarajaus 1920-1950 -lukuihin on myös asettunut käyttämäni muistitietoaineiston muodostamiin kehyksiin. Uskoisin, että neljän vuosikymmenen tarkastelu tarjoaa tarpeeksi pitkän ajallisen jakson mahdollisten muutosten havaitsemiseen. Tällöin Vanhakartano eli viimeistä kukoistuskauttaan ja omine käytänteineen ja tapoineen muodosti ikään kuin kylän kylän sisälle. 1900-luvun alkupuoli oli kuitenkin suuria yhteiskunnallisia murroskausia sisältävä ajanjakso. Muun muassa sota-ajat ja 1930-luvun lamakausi ovat jättäneet jälkensä ihmisten arkiseen elämään niin käytännön kuin mentaalisisällä tasolla, eikä kartanokaan selvinnyt entisellään muuttuvan yhteiskunnan paineissa.

1.5 Tutkimusaineisto

1.5.1 Muistitieto

Ensimmäisessä vaiheessa koottu muistitietoaineisto käsittää FT Sirkku Pihlmanin ja Yläneen kotiseutuyhdistyksen puheenjohtajan Arimo Helmisaaren *Kartanon väen syksy* -kirjaprojektia varten keräämän haastatteluaineiston. Haastattelut on nauhoitettu ja litemoitu, ja ne on tallennettu Yläneen kotiseutuyhdistyksen sekä Turun yliopiston museologian oppiaineen arkistoihin, joista olen saanut ne käyttööni. Muistitietoaineisto koostuu yksilö- ja ryhmähaastatteluista, yhteensä 16 eri haastattelukerrasta jotka on toteutettu vuosina 2005-2008. Haastateltavina on ollut sekä naisia (7) että miehiä (7). Osaa informanteista on haastateltu vain kerran, toisia useammin. Haastatellut ovat kaikki lukuun ottamatta kahta viettäneet ainakin osan lapsuudestaan ja/tai nuoruudestaan Vanhankartanon elinpiirissä²⁷. Vanhin informantti on syntynyt 1916 ja nuorin 1938, joten

---

²⁴Pöytyän ja Yläneen kunta yhdistyivät kuntaliitoksen kautta 1.1.2009 muodostaen uuden kunnan, Pöytyän. (www.poytya.fi) Tutkimusajankohtanani kyseessä oli kuitenkin vielä itsenäinen kunta, joten tässä työssä käytän nimeä Yläne.

²⁵Ks. Liite 1 (karttakuva).

²⁶Helmisaari & Pihlman 2008, 13.

²⁷Yksi miespuolisista haastatteluista on tullut Yläneelle toisen maailmasodan jälkeen huolehtimaan talollisten (myös kartanon) metsistä. Yksi naispuolisista informanteista on puolestaan tullut pikkutyttönä Yläneelle kasvatiksi. Hän on parikymmen vuotiaana työskennellyt kartanon

varhaisimmat lapsuusmuistot yltävät 1920-luvulle. Tuoreimmat muistelut liittyvät aikaan, jolloin kartano eli jo murrosvaihetta. Kirjassa haastateltavat esiintyvät omalla nimellään, mutta tätä tutkimusta varten heidän henkilöllisyytensä on koodattu anonyymiksi. Tarkoituksena on suojella informanttien henkilöllisyyttä²⁸.

Jälkimmäisessä vaiheessa kerätty aineisto koostuu syksyllä 2011 tekemästani kahden naisinformantin yhteishaastattelusta, joka toteutettiin toisen haastateltavan kotona Turussa. Kysymyksessä oli ns. avoin teemahaastattelu, jossa keskustelu eteni melko vapaasti vaihdellen aiheesta toiseen.²⁹ Haastateltavani ovat lapsuudenaikaisia ystäviä. He ovat molemmat viettäneet lapsuutensa ja nuoruutensa ensi vuodet kartanon elinpiirissä, asuen naapureina sen ydinalueella. Vuonna 1934 syntynyttä Sallia³⁰ ei haastateltu Kartanon väen syksy -projektin yhteydessä, joten hänen muistonsa näkevät päivänvalon vasta tämän työn myötä. Vuonna 1933 syntynyttä Elisaa³¹ on haastateltu aiemman projektin yhteydessä kahteen otteeseen, syksyllä 2006 toteutetun ryhmähaastattelun yhteydessä sekä vielä yksilöhaastatteluna tammikuussa 2007. Molemmat ovat avioliiton ulkopuolisia lapsia ja heidän perhe- ja sukulaissuhteensa edustavat toisaalta poikkeavaa, toisaalta hyvinkin tavanomaista kartanon työläisperhettä. Kokemukset asumisolosta, toimeentulosta ja köyhyydestä sekä yhteisöllisestä elämästä näyttävät sekä yhtäläisyyksien että erojen valossa, näiden kahden muistelijan elämäntarinoiden limittyessä toisiinsa. Tästä syystä koenkin, että näiden naisten lapsuus- ja nuoruusmuistojen läheisempi tarkastelu antaa mahdollisuuden henkilökohtaisemman ja yksityisemmän kuvan muodostamiseen. Heidän muistelunsa ovat työni keskiössä ja heidän tarinansa kulkevat esimerkinomaisesti mukana läpi koko työn, muiden haastateltujen lapsuusmuistojen näytellessä myös tärkeää roolia. Näiden kahden naisinformantin kohdalla olen päätenyt käyttämään tekstin sisällä muutettuja etunimiä (Salli ja Elisa), jotta lukijan on helpompi seurata heidän tarinaansa ja erottaa ne muun tekstin joukosta.

Koodaustapa on yhtenäinen kaikkien haastateltujen osalta. Viitataan haastatteluihin ilmoittamalla ensin haastateltavan sukupuolen (M/N) ja hänelle antamani järjestys-

---

päarakennuksessa emännöitsijän apulaisena.

²⁸Muistitiedon eettisistä ongelmista ja tietosuojakysymyksistä ovat kirjoittaneet mm. Tikka, Marko: *Valhe, emävalhe, muistitieto, asiakirja? Historiantutkijan näkemys arkistoaineistojen, erityisesti muistitiedon käytön eettisistä ongelmista ja asiaan liittyviä kokemuksia*. Elore 2/2002, 9. vuosikerta. (www.elore.fi/arkisto/2_02/tik202.html); Ukkonen, Taina: *Mietteitä muistitietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista*. Elore 2/2002, 9. vuosikerta. (www.elore.fi/arkisto/2_02/ukk202.html).

²⁹Nauhoitetun haastattelun kesto on noin 2,5 tuntia ja olen litteroinut sen. Haastattelu tallennetaan Yläneen kotiseutuyhdistyksen ja Turun yliopiston museologian oppiaineen arkistoihin, osana kartanon työväen muistitiedon keruuta.

³⁰Nimi muutettu.

³¹Nimi muutettu.

numeron³². Seuraavaksi ilmoitan kyseisen henkilön haastattelukerran järjestysnumeron (esim. 01) sekä litteroidun haastattelun sivun tai sivut. Esimerkiksi koodi N/02/01/7 viittaa naispuoliseen informanttiiin jonka henkilökohtainen järjestysnumero on 02. Kyseessä on henkilön ensimmäinen haastattelu ja esimerkki on sivulta seitsemän.

1.5.2 Arkistolähteet

Arkistolähteeni muodostuvat ensisijaisesti Yläneen kunnanarkiston lähteistä. Tutkimusajankohtanani Yläneellä köyhäinhoidosta ja sosiaalihuollosta vastasivat pääasiassa holhous- sekä köyhäinhoitolautakunta (joka on vuonna 1937 muuttunut huoltolautakunnaksi ja vuonna 1951 sosiaalilautakunnaksi). Olen käynyt systemaattisesti läpi vuosilta 1920-1959 *holhouslautakunnan, köyhäinhoito-, huolto- ja sosiaalilautakunnan sekä kunnallislautakunnan* aineistoa: pöytäkirjoja, toiminta- ja vuosikertomuksia, saapuneita ja lähetettyjä kirjeitä ja asiakirjoja sekä oikeuden päätöksiä. Lisäksi olen selannut köyhäin- ja lastensuojelukortistoja vuosilta 1934-1943, sekä käynyt läpi lapsilisäasiain käsittelykertomukset vuosilta 1948-1959. Vanhankartanon työväen lasten koulutie on pääosin suuntautunut Yläneen *Kirkonkylän kansakoulun* mäelle. Kansakoulun kohdalta olen käynyt läpi johtokunnan pöytäkirjoja, vuosikertomuksia, kansakouluntarkastajien kirjeitä ja kiertokirjeitä sekä joitakin satunnaisia tilastotietoja vuosilta 1920-1959. Opivelvollisten luetteloimiskirjan olen selannut vuosilta 1920-1945.

Vuoden 1922 au-lapsilain mukaan Yläneen kuntaan valittiin ensimmäistä kertaa *aviottomain lasten valvoja*, jonka toimintaa valvoi holhouslautakunta³³. Lastenvalvoja oli kunnassa juuri se avainhenkilö, joka valvoi ja hoiti avioliiton ulkopuolisten lasten ja heidän äitiensä asioita. Tästä syystä koen, että lastenvalvojien jälkeensä jättämä aineisto on kaikkein keskeisintä arkistomateriaalia oman tutkimusaiheeni kannalta. Näyttäisi myös siltä, ettei Yläneen lastenvalvojan arkistoa ole aiemmin hyödynnetty tutkimuskäytössä. Lastenvalvojan vuosikertomukset alkavat vuodesta 1925³⁴ ja olen tarkastellut niitä vuosina 1925-1959. Vuosikertomusten perusteella olen laatinut taulukkoja³⁵ jotka

---

³²Informanttien henkilökohtainen järjestysnumero on määrittynyt satunnaisen valinnan mukaan.

³³Yka, holhouslautakunnan ptk. 15.11.1922.

³⁴Ilmeisesti lastenvalvoja on jo aiemmin toimittanut holhouslautakunnalle jonkinlaisen toimintakertomuksen, sillä ainakin 14.7.1924 pidetyssä kokouksessa mainitaan hyväksytyt ”kertomus lasten valvojan toiminnasta vuodelta 1923”. Kunnan arkistosta tällaista ei kuitenkaan löytynyt.

³⁵Liitteet 2-7, 9. Tutkimusaikana lomakemalli on muuttunut kahdesti, vuosina 1943 ja 1953. Vuodesta 1943 eteenpäin vuosikertomukseen kerättävät tiedot ovat melko yhteneväiset, kun taas aiemmassa lomakkeessa tiedonkeruun painopisteet olivat osittain erilaiset. Lisäksi vuosien 1926-1928 tiedot ovat hieman suppeammat ja ne on kirjattu käsin ruutupaperille. Tästä syystä olen päättänyt taulukoiden osalta käyttämään tietoja soveltuvien osin niin, että koko tutkimusajankohdasta saa suhteellisen yhtenäisen yleiskuvan.

helpottavat asian käsittelyä ja eri vuosien vertailua toisiinsa. Olen käynyt läpi myös lastenvalvojan luettelon avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, lastenvalvojan luettelosta poistetut vuosilta 1935-1942, sekä selannut nimikirjan vuosilta 1926-1958. Lisäksi lastenvalvojan papereista löytyy elatussopimuksia, oikeuden päätöksiä, sekä saapuneita ja lähteneitä kirjeitä ja asiakirjoja, joihin olen tutustunut.

Toissijaisena arkistolähteenäni on Yläneen seurakunnan arkisto. Halusin tutkimuksessani keskittyä erityisesti kunnanarkiston lähteiden luomaan kuvaan, joten en käynyt seurakunnan arkistoa läpi kovin tiheällä kammalla. Pia Mattila-Lonka (2001) on yleisellä tasolla käsitellyt mm. kunnan väkilukua, syntyvyyttä ja avioitumista/aviottomuutta koskevia aiheita, joten saatavilla on tarvittavaa taustatietoa. Olen selannut *kirkonkirjat* koskien Vanhankartanon aluetta³⁶ vuosilta 1921-1960, tavoitteena lähinnä muodostaa yleiskuva aviottoman syntymän yleisyydestä. Lisäksi sain kirkonkirjoista tietoa kunnan kokonaisväkiluvusta sellaisilta vuosilta, joina se lastenvalvojan kertomuksista puuttui (vuodet 1925-1942). Kirkkoherranvirastosta löytyi myös *kirkonkurin alaisina olleitten luettelo* vuosilta 1888-1936, joka suppeana mutta mielenkiintoisena tarjosi yhdenlaisen näkökulman ajanjaksoon.

Kaikki käyttämäni arkistoaineisto on alle sata vuotta vanhaa ja se kuuluu yksityiselämän suojan piiriin, joten sen käyttö on ollut luvanvaraista³⁷. Aineisto onkin luonteeltaan juuri yksityisimmän elämän alueelle tunkeutuvaa ja siellä näkyvät henkilöt (tai ainakin heidän sukulaisensa) ovat vielä elossa. Olen kokenut tärkeäksi käyttää keräämäni aineiston henkilötietoja mahdollisimman tunnistamattomalla tavalla – mutta kuitenkin niin, ettei varsinainen asiasisältö muutu. Arkistoihin viitattessani ilmoitan arkistonmuodostajan nimen, asiakirjan tyyppin ja päivämäärän tai vuoden/vuodet. Viittaan arkistoihin seuraavilla lyhenteillä: Yläneen kunnan arkisto=Yka, Yläneen seurakunnan arkisto=Ysa. Esimerkiksi Yka, holhouslautakunnan ptk. 2.3.1925 viittaa kunnanarkistosta löytyvään, tietynä päivämääränä päivättyyn holhouslautakunnan pöytäkirjaan. Tiettyihin arkaluontoisimpiin aineistoihin viitattessani olen pyrkinyt minimoimaan tunnistamisen mahdollisuuden välttämällä tarkkojen päivämäärien käyttöä. Käsitellessäni vaikkapa isyyden selvittämistä koskevia asioita viittaustapa on Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 99. Tarkkojen syntymäaikojen tilalla olen käyttänyt esim. muotoa 1930-luvun alussa.

---

³⁶Vuosina 1921-1940 Vanhankartanon alueen asukkaat löytyvät ”Vanhakartano”-otsikon alta, kun taas vuodesta 1941 eteenpäin ne on merkitty otsikon ”Yläne” alle.

³⁷Ks. asiakirjojen käyttörajoituksista esim. arkistolaitoksen nettisivuilta (www.arkisto.fi/fi/aineistot/asiakirjojen-kaeyttoerajoitukset/).

1.6 Tutkimuskirjallisuus

Aviottomuuteen liittyviä moninaisia ongelmia on aiemmassa tutkimuksessa käsitelty melko kattavasti, joten aihetta taustoittavan kirjallisuuden löytäminen on ollut suhteellisen helppoa. Valtaosin tutkimusten tarjoama kuva toiseudesta näyttäisi olevan virallisten, valtaa pitävien tahojen määrittelemää, omakohtaisen kokemuksen poikkeavuudesta jäädessä marginaaliin. Aviottomat äidit ja lapset eivät siis näyttäydy aktiivisina toimijoina vaan heitä tarkastellaan passiivisina toimenpiteiden kohteina.³⁸ On myös huomioitava, että lasten elämää tarkastellaan usein äiteihin kohdistuvista ennakkoluuloista ja toimista käsin. Tutkimuksen keskiössä on siis avioton äiti ja äitiys, ja lasten kohtalot saavat selityksensä näiden elämäntarinoiden valossa.³⁹ Tutkittavien ”poikkeavien” oma ääni pääsee harvemmin kuuluviin. Osin selitys löytyy tutkimuksen käytettävissä olevan lähdeaineiston asettamista rajoista. Pääosin aineisto on muodostunut yhteisön harjoittaman valvonnan, huollon ja vallankäytön seurauksena. Tällöin näkökulma usein rajautuu virallisten asiakirjojen ja niiden laatijoiden tuottamaksi historiaksi. Tulkittaessa aineistoa onkin syytä pohtia kysymyksiä 'kuka', 'milloin', 'miten' ja 'miksi' määrittää poikkeavuuden.⁴⁰

Erityisesti 1990-2000 -luvulla tehdyistä tutkimuksista löytyy oivaa materiaalia omaa työtäni ajatellen. Saara Tuomaalan väitöskirja *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939* (2004) sekä samaan tutkimustyöhön perustuva artikkeli *Poikkeava ja pelätty maalaislapsuus vuosisadan alun Suomessa. Muistelukerronnan ja köyhäinhuollon muistiinpanojen vertailua* (2000) edustavat uudenlaista, poikkitieteellistä otetta suomalaisen maalaislapsuuden tutkimuksessa. Olen päätenyt käyttämään Tuomaalan tutkimusta eräänlaisena metodioppaana rakentaessani tutkielmaani, sillä hänen tutkimuksensa liittyy omaan aiheeseeni monien yhtymäkohtien kautta. Tuomaala käsittelee maalaislapsuuden kokemusta 1920-1930 -luvun suomalaisessa agraariyhteiskunnassa, Paavolan ja Kivijärven pienviljelijävaltaisissa pitäjissä. Lasten kasvatus, terveys, huolto ja koulunkäynti nousivat keskeisiksi yhteiskunnallisiksi kysymyksiksi itsenäisyyttään rakenta-

---

³⁸Muun muassa Armas Niemisen tutkimus *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia* (1993) sekä Kirsi Pohjola-Vilkunan teos *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa* (1995) pohjautuvat pitkälti ns. virallisten lähteiden luomaan kuvaan.

³⁹Esimerkkeinä mainittakoon Ritva Nätkinin *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä* (1997), Ilpo Helénin *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle* (1997), sekä Pirjo Markkolan *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860-1920* (2002).

⁴⁰Nygård 1998, 12, 15. Ns. erilaisten historiaa käsitellään mm. Toivo Nygårdin tutkimuksessa *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa* (1998) sekä Heikki Roiko-Jokelan toimittamassa kirjassa *Vanhuus, vaivat ja erilaiset* (1999).

vassa valtiossa. Erityisesti esiin tuotu suomalaislapsen ihannekuvan ja sen kääntöpuolen käsittely ovat hedelmällistä maaperää omalle tutkimukselleni. Millaisia pelottavan ja poikkeavan lapsuuden kuvia piirtey esiin ⁴¹?

Lapsuuden kysymyksiä on enenevässä määrin alettu lähestyä tutkittavien omista lapsuuskokemuksista käsin. Pirjo Korkiakankaan *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa* (1996) on etnologiseen ja historiallis-antropologiseen näkökulmaan perustuva tutkimus, joka käsittelee eri sukupolvien lapsuusmuistoja miltei koko 1900-luvun ajalta. Keskiössä ovat työnteon ja leikkien muistelu, jotka agraarisen lapsuuden pitkän aikajakson tarkastelussa näyttäytyvät sekä jatkuvuuden että muutosten valossa. Millaisena maalaislapsuus yleensä koettiin, mikä oli merkityksellistä lasten elämässä? ⁴²

Aviottomuuden ongelmiin pureutuu Kaarina Jousimaa kirjassaan *Jokainen lapsi on pelastettava elämälle. Avioton äiti ja lapsi suomalaisessa yhteiskunnassa* (1983). Vaikka kyseessä ei ole uusi teos vaan tutkimus kolmen vuosikymmenen takaa, on hänen luomansa kuva aviottomien äitien ja lasten elämänedellytyksistä ja oikeudellisesti asemasta yhä ajankohtainen katsaus aviottomuuden historiaan. ⁴³ Kansainvälisen näkökulman tarjoaa Jonas Frykmanin teos *Horan i bondesamhället* (1982). Tutkimuksessaan Frykman jäljittää avioliiton ulkopuolisen syntyvyyden kulttuurista ja sosiaalista taustaa 1800-luvun ruotsalaisessa talonpoikaisyhteisössä. Seksuaalisuuden syntyä nimenomaan modernissa länsimaisessa kulttuurissa käsittelee ranskalaisfilosofi Michel Foucault kolmesta osasta koostuvassa teoksessaan *Seksuaalisuuden historia* (1998).

Sosiaali- ja perhepolitiikan kehityksen sekä yleisen yhteiskunnallisen tilanteen kartoitus antaa taustatietoa pohtiessani, miksi aviottomien lasten asema on tarkastelemanani ajanjaksona ollut sellainen kuin se oli. Tästä näkökulmasta käsin aihetta onkin

---

⁴¹Jouko Halmekosken kirjassa *Orjamarkkinat. Huutolaislasten kohtaloita Suomessa* (2011) poikkeavaa lapsuutta lähestytään huutolaislasten elämäntarinoiden valossa. Sanomalehti-ilmoituksella haetuista tarinoista kirjan kansien väliin on päätyneet 25. Vaikka Halmekosken teos ei edusta varsinaista tutkimuskirjallisuutta ja siihen tulee suhtautua lähdekriittisesti, avaa se kuitenkin yhdenlaisen kuvan 1900-luvun alun lapsuuskokemuksiin.

⁴²Sinikka Aapolan ja Mervi Kaarnisen toimittamassa teoksessa *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia* (2003) puheenvuoron saavat monien eri alojen tutkijat. Kuva suomalaisen nuoruuden historiasta muodostuu kulttuuri-, talous-, väestö- ja sosiaalishistorian sekä sosiologisen analyysin ja kirjallisuudentutkimuksen näkökulmien kautta.

⁴³Viime vuosina aviottomuutta on tarkasteltu muutamissa pro gradu -tutkielmissa, kuten Jonna Pirosen sosiaalityön alaan kuuluvassa työssä *Yksinhuoltajana alusta alkaen. Kokemuksia odotusajasta ja äitiydestä ilman lapsen isää* (2011) sekä Jonna Maarit Kasurisen sosiaalipsykologian tutkielmassa *Isyyden selvittämistä koskevat neuvottelut lastenvalvojan työssä* (2007). Pirosen laadullisessa tutkimuksessa yksinhuoltajuuden kokemuksia käsitellään äitien näkökulmasta. Kasurinen puolestaan tutkii isyyden selvittämisen prosessia niin lastenvalvojan kuin selvittämisneuvotteluissa olleiden parien kannalta. Kummassakin työssä tutkimuksen painopiste on nyky-yhteiskunnassa, joskin myös isättömyyden ja yksinhuoltajuuden taustoja kartoitetaan melko kattavasti. Isättömien lasten oma ääni ei sen sijaan pääse kuuluviin.

tutkimuskirjallisuudessa tarkasteltu runsaasti, kuten Hiilamon teoksessa *Akantappolais-ta isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa* (2006), Jaakkolan ym. tutkimuksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia* (1994) sekä Pulman & Turpeisen kirjassa *Suomen lastensuojelun historia. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa* (1987). Suomessa 1950-luvulla harjoitettua lastensuojelupolitiikkaa on tutkinut Erja Saurama (2004).

Gia Virkkusen väitöskirja *Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin. Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla* (2010) lähestyy ajankohtaa köyhyyden teemasta käsin. Mitä köyhyys oli maaseudulla, miten se näkyi ja miten se koettiin? Erityisen kiinnostavia ovat lasten kokemukset köyhyydestä, jotka nivoutuvat osittain yhteen Saara Tuomaalan tutkimustulosten kanssa. Toiseuden kokemukset, köyhäinapuun turvautuminen ja nöyryytys nousevat molemmissa esiin. Myös folkloristiikan tutkija Eija Stark avaa köyhyyden merkitystä teoksessaan *Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkertä- ja sananlaskuaineistoissa* (2011).

Maantieteellisestä tutkimusalueestani Yläneestä sekä Yläneen Vanhastakartanosta keskeinen tietolähde on Pia Mattila-Longan kirjoittama paikallishistoriateos *Kartanoita ja korven kansaa. Yläneen historia nälkävuosilta 2000-luvulle* (2001)⁴⁴. Kartanoyhteisön sosiaalisia ja taloudellisia rakenteita ovat tarkastelleet mm. Anna-Maria Åström (1999) sekä Viljo Rasila (2007)⁴⁵. Erityisesti työväen näkökulmaan keskitytään teoksessa *Kartanon väen syksy. Yläneen Vanhankartanon työväki muistelee* (2008). Koska kirjan toteuttamista varten kerätty haastatteluaineisto toimii keskeisenä lähteenä myös omassa työssäni, koen että se antaa arvokasta taustatietoa haastatteluis-ta/haastatelluista. Lisäksi kirja tarjoaa näkökulman siihen, miten käyttämäni aineistoa on aiemmin hyödynnetty.

---

⁴⁴Mattila-Lonka on käsitellyt kartanoon liittyviä aiheita myös pro gradu -tutkielmassaan *Frans Fredrik Björnin aatemaailma* (1996) sekä kirjassaan *Onni mukana. Yläneen Osuuspankki 1906-2006* (2006). Lisätietoa Yläneen ja Vanhankartanon aikaisemmista vaiheista löytyy mm. Aulikki Ylösen teoksesta *Pöytyän, Yläneen ja Oripään historia vuoteen 1865* (1969).

⁴⁵Suomen 1700-luvun kartanolaitoksesta väitöskirjansa tehnyt Eino Jutikkala on käsitellyt kartanolaitoksen vaiheita ja suurmaanomistusta useassa tutkimuksessa, esim. teoksissa Jutikkala, Eino & Nikander, Gabriel (toim.): *Suomen kartanot ja suurtilat 1-3*. SKS, Helsinki 1939-1945.

2 AVIOTTOMUUS 1900-LUVUN ALUN SUOMESSA

2.1 Seksuaalisuus vallankäytön välineenä

Michel Foucault'n mukaan esiteollisesta yhteiskunnasta moderniin siirtyminen muutti länsimaisessa kulttuurissa oleellisesti suhtautumista seksuaalisuuteen. Ruumiillisten toimintojen, intohimojen ja nautintojen ilmaisun sijaan seksuaalisuudesta muodostui yhteiskunnallisen vallankäytön ja kontrolloinnin väline. Kansalaisten toimintaa alettiin säädellä ja tarkkailla niin taloudellisia kuin lääketieteellisiä intressejä silmällä pitäen. Moderniin seksuaalisuuteen liittyy myös yksilöllisyyden käsite; ihmisistä tuli haluavia, seksuaalisia subjekteja. Intohimojen sijaan seksuaalisuudesta muodostui puhtaasti lisääntymisen väline, joka kuului laillisesti vihityn heteropariskunnan aviovuoteeseen. Siitä tuli kaikkialla vaaniva uhka, jota vastaan tuli taistella. Seksuaalisuuden rajoittaminen ei kuitenkaan tapahtunut sitä piilottamalla, vaan päinvastoin seksuaalisuus oli alati näkyvissä ja siitä puhuttiin loputtomasti aina ja kaikkialla. Yhä lisääntyvä institutionaalinen yllyttäminen sukupuolesta ja seksuaalisuudesta puhumiseen oli ominaista erityisesti moderneille länsimaille. Voidaan puhua suorastaan seksuaalikeskeisyydestä. Olenaista ei ole se, nähtiinkö seksuaalisuus turmiollisena ja kielteisenä asiana, vaan että siitä on valtainstanssien yllyttämänä jatkuvasti puhuttu, suorastaan pakotettu puhumaan. Yksi tärkeimpiä totuuden tuottamisen rituaaleja viimeistään keskiajalta lähtien oli tunnustaminen. Seksuaalisten tekojen ja ajatusten esiintuominen ja sitä kautta niistä itse tietoiseksi tuleminen oli osa kristillisiä synnintunnustus- ja ripittäytymisrituaaleja. Niistä sen perinne myöhemmin levisi mm. opettajien ja oppilaiden välisiin kuulusteluihin. Kielletyn ja torjutun seksuaalisuuden kontrolloinnin siis ajateltiin onnistuvan parhaiten pitämällä se koko ajan näkyvissä ja näin ollen valvonnan alaisena.⁴⁶

Yksilöihin kohdistettu virallinen kontrolli on Suomessa pitkään ollut valtion ja kirkon käsissä. Kirkon vaaliessa kansalaisten siveellisyyttä, on maallinen valta lainsäädännöllisin keinoin pyrkinyt suojelemaan yhteiskunnan keskusyksikköä perhettä ja sen sukupolvelta toiselle siirtämää omaisuutta. Vielä vuonna 1894 voimaan astuneen rikoslain ns. salavuoteuspykälä kriminalisoi kaikki avioliiton ulkopuoliset seksuaaliset suhteet laittomiksi. Tällä tarkoitettiin heteroseksuaalista suhdetta, jonka osapuolet eivät olleet keskenään naimisissa. Huoruudesta rangaistiin silloin, kun toinen tai molemmat

---

⁴⁶Foucault 1998, osa I Tiedontahto. Foucault'n mukaan joissakin yhteiskunnissa, kuten Kiinassa ja Japanissa, kehittyi *ars erotica*, erotiikan taito. Siinä totuus löydetään nautinnosta, jota ei tarkastella suhteessa sallittuun tai kiellettyyn, vaan ennen kaikkea suhteessa itseensä. Länsimaisessa kulttuurissa harjoitetaan puolestaan *scientia sexualista*, jossa totuus seksuaalisuudesta ja sukupuolesta liittyvät tunnustamiseen. Foucault 1998, 46.

suhteen osapuolista oli naimisissa jonkun muun kuin suhteen toisen osapuolen kanssa. Paritus ja prostituutio, nuoreen tyttöön kohdistuva haureellinen teko, väkisinmakaaminen ja naisenryöstö olivat myös rangaistavia tekoja. Salavuoteuden kriminalisointi poistettiin laista vuonna 1926, josta lähtien täysi-ikäiset naimattomat henkilöt saivat laillisesti solmia seksuaalisuhteita vastakkaisen sukupuolen kanssa. Avioliiton ulkopuolinen huorinteko sekä alaikäisen tytön seksuaalinen hyväksikäyttö jäivät kuitenkin edelleen rangaistaviksi teoiksi.⁴⁷

Miltei koko tutkimusajankohtani koskee siis aikaa, jolloin salavuoteuspykälä oli jo kumottu. Aivan toinen asia on, miten avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin on suhtauduttu paikallisten virkamiesten ja asukkaiden taholta. Virallisen valvonnan lisäksi yhteisön epävirallinen suhtautuminen ns. epäsosiaaliseen väestöön olikin merkittävää ja ratkaisi monesti sen, mitkä rikkomukset tulivat ilmi. Vaikka esim. holhoustoimen osalta konkreettinen päätösvalta oli viranomaisilla, säilyi perheen ja suvun asema yksilön lähimpänä valvojana. Näin yhteiskunnan kontrollimekanismi saatiin järjestettyä mahdollisimman tehokkaaksi, sillä toisin kuin holhousviranomaisilla, oli lähiomaisilla mahdollisuus välittömään valvontaan.⁴⁸ Esiaviollisiin suhteisiin suhtautuminen on kansan ja viranomaisten taholta ollut ristiriitaista, jälkimmäisten pitäessä niitä rangaistavana tekona. Varsinkin maaseudulla epäsosiaalisen väestön valvonta oli vaihtelevaa eikä yksilön mielivaltainen ja sattumanvarainen tarkkailu laeista riippumatta liene ollut harvinaista. Suhtautuminen isättömiin perheisiin vaihtelikin eri yhteisöjen välillä. Alentava kohtelu tai voimakkaasti leimaavien ja erottelevien nimitysten käyttö ei suinkaan aina koitunut heidän osakseen. Pahimmillaan kohtalona kuitenkin oli äpäräksi ja huoraksi haukkuminen, sekä suoranainen yhteisön ulkopuolelle sulkeminen.⁴⁹

2.2 Ihanteena ydinperhe, ongelmana avioton syntyperä

Jo aikaisemmissa suomalaisissa väestölaskennoissa oli julkaistu perheitä koskevia tietoja, mutta vasta vuoden 1950 laskennassa perhe⁵⁰ esiintyi ensimmäisen kerran tilastoyksikkönä. Vuoden 1950 lapsiperheitä koskevassa laskennassa äidin ja lapsien muodostamia perheitä tilastoitiin 12,4 prosenttia sekä isän ja lapsien perheitä vain 1,7 prosenttia. Ylivoimaisesti yleisin lapsiperhetyyppi oli avioparin ja lapsien muodostama talous:

⁴⁷Jousimaa 1983, 11-13; Markkola 2002, 350-351; Pulma 1987, 48.

⁴⁸Nygård 1998, 21-22; Roiko-Jokela 1999, 182-183.

⁴⁹Nygård 1998, 21-22; Tuomaala 2005-2007.

⁵⁰Perhe muodostui 1) vanhemmista tai vain toisesta vanhemmasta ja heidän tai hänen yhdestä tai useammasta kotona asuvasta lapsestaan tai 2) ilman lapsia asuvista aviopuolisoista. Nikander & Pietiläinen 16.8.2011.

vajaasta 600 000 lapsiperheestä 85,9 prosenttia kuului kyseiseen ryhmään. Tilasto antaa kuitenkin harhaanjohtavan kuvan, sillä ns. avioperheiden ryhmään on laskettu myös vihkimättömät parit ja heidän lapsensa. Vasta vuoden 1980 laskennassa avoparit lapsineen merkittiin omaksi perhetyyppikseen. Myös äiti tai isä ja lapsia sekä avopuoliso laskettiin aina 1990-luvulle asti aviopareihin ja vasta tämän jälkeen merkittiin avopari ja lapsia -perheiksi.⁵¹ Kyseisen tilaston perusteella on siis mahdotonta määritellä kuinka yleistä avoliitossa tai jonkinlaisessa uusioperheessä eläminen oli ja moniko näistä vajaasta 86 prosentista kuului muuhun kuin avioperheiden ryhmään.

Selvää kuitenkin on, etteivät isättömät perheet sopineet länsimaissa 1800-luvulla yleistyneeseen ydinperhemalli-ihanteeseen. Keskiluokkaiseen arvomaailmaan pohjautunut ihanneperhe koostui avioliitossa elävästä isästä ja äidistä sekä lapsista. Naisen yhteiskunnallinen tehtävä korostui ennen kaikkea kodin hengen luojana ja lasten kasvattajana, hyvänä äitinä. Äitiyttä nainen saattoi toteuttaa kahdella tavalla: joko konkreettisesti omia lapsiaan kasvattamalla tai ns. ”yhteiskunnallisena äitiytenä” esim. politiikan, hyväntekeväisyistyön tai ammatillisen toiminnan kuten kouluopetuksen kautta. Jälkimmäinen kuului erityisesti sivistyneistönaisten toimintaan, jossa apua tarvitsevien lasten lisäksi huolenpito ulottui myös hairahtuneisiin työläisäiteihin. Aviottomat äidit 'langenneina naisina' nähtiin joko viattomina, apua tarvitsevinä miesten intohimojen uhreina, tai moraaliltaan kyseenalaisina ja seksuaalisesti hillittöminä naikkosina⁵². Kaksijakoinen suhtautuminen ilmenee myös suomalaisten naiskansanedustajien 1900-luvun alkupuolella esittämissä kannanotoissa. Erityisesti porvarisnaiset nojautuivat kansainvälisen naisliikkeen ihanteisiin, siveellisyiden ja äidillisten ihanteiden korostamiseen, jonka seurauksena aviottomien äitien ja heidän lastensa elämään pyrittiin vaikuttamaan siveellisyyttä kohottamalla. Sosialistisen puolueen edustajat puolestaan puhuivat yksinhuoltajaäitien toimeentulovaikeuksista ja heikosta asemasta, jota voitaisiin kohentaa naisten elinolojen edellytyksiä parantamalla.⁵³

Yläneen lastenvalvojankin käyttämä ilmaus aviottomien äitien siveettömästä elämästä ei suinkaan tarkoittanut mitään varsinaista lainrikkomusta. Siveettömyys koski ainoastaan naisia ja sillä viitattiin lukuisiin avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin. Lisäksi

---

⁵¹Nikander & Pietiläinen 16.8.2011.

⁵²1800-luvulla laajalle levinnyt käsite 'langennut nainen' kuvastaa hyvin moraalista, kristillisiin arvoihin pohjautuvaa suhtautumista avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin. Nainen, joka oli seksuaalisessa kanssakäymisessä ennen avioliittoa tai sen ulkopuolella, menetti siveellisyytensä ja oli näin ollen poikennut säädyllisyyden kultaiselta polulta. Naisen elämä turmeltui lankeamisen yhteydessä, jolloin hän kadotti puhtaan naisellisen arvonsa. Näitä langenneita naisia ei kuitenkaan pelkästään tuomittu, vaan heidän pelastamisensa oli mm. kristillissosiaalista työtä tekevien järjestöjen ja yksityishenkilöiden tavoitteena. Ks. Markkola 2002. Naisen ruumiin hysterisoinnista, ks. Foucault 1998, 77.

⁵³Markkola 2002, 212-218; Nätkin 1997, 35-36, 40-41; Tuomaala 2005-2007.

siveettömään elämänmenoon saattoi liittyä muutakin pahatapaiseksi miellettyä, kuten liiallista alkoholinkäyttöä.⁵⁴ Pohjola-Vilkunan mukaan voidaan puhua ns. huoruusretoriikasta jolla oli asemansa myös oikeudessa puitavissa elatuskiistoissa. Huora-nimitystä ei käytetty aina suorasanaisesti, vaan naisen kunniaattomuuteen ja siveettömyyteen viitattiin kiertoilmauksin. Joka tapauksessa tarkoituksena oli naisen kunnian kyseenalaistaminen.⁵⁵

Perheideaali saattoi rikkoutua monesta eri syystä. Äidin tai isän kuolema tai sairastuminen, vanhempien ero tai jo alun alkaen toisen tai molempien vanhempien puuttuminen ovat luoneet ei-toivottuja tilanteita. Lapsen syntyminen avioliiton ulkopuolella ilman isää näyttäisi olevan yksi keskeisistä kriisin aiheuttajista. Avioituminen lapsen isän tai muun miehen kanssa, lapsen antaminen väliaikaisesti kasvatiksi tai kokonaan yhteiskunnan huostaan sekä ottolapsijärjestely⁵⁶ olivat keinoja päästä eroon yksinäisen lapsen tuottamasta häpeästä ja taloudellisesta ahdingosta. Vähävaraiselle yksinhuoltajaäidille uusi solmittu avioliitto oli ennen kaikkea keino turvata omansa ja lastensa toimeentulo, sillä aviomies toi mukanaan tietyn taloudellisen perusturvan. Miehen näkökulmasta syyt avioliiton solmimiseen olivat erilaiset. Kyvyttömyys ja haluttomuus ottaa vastuulleen kotitalous- ja lastenhoitotöitä saattoivat olla pontimena vaimon ottamiselle. Miehen leskeksi jääminen on aiheuttanut tilanteen, jossa 'uuden äidin' saaminen perheeseen on ollut tärkeää, varsinkin jos pieniä huollettavia on ollut paljon.⁵⁷

Kun ehkäisykeinot rajoittuivat lähinnä seksistä pidättäytymiseen tai keskeytetyyn yhdyntään on selvää, että lapsen syntymä ei aina ollut suunniteltu tapahtuma. Äärimmäiset keinot kuten vaarallinen sikiönlähdetyksen eli abortti⁵⁸, raskauden salaaminen, lapsen salassa synnyttäminen ja hylkääminen tai pienokaisen surmaaminen saattoivat aviottomista äideistä tuntua ainoalta mahdollisuudelta selviytyä tukalasta tilanteesta. Joku äideistä valitsi vapaaehtoisesti kuoleman.⁵⁹ Näin kävi myös erään Vanhankartanon naimattoman työläisäidin kohdalla, jolla oli kaksi pientä aviotonta lasta elätettävänä. Äiti työskenteli navettapiikana, mutta sairastuttuaan 1920-luvulla keuhkotautiin ei hän

---

⁵⁴Saurama 2004, 105.

⁵⁵Pohjola-Vilkuna 1995, 52-53.

⁵⁶Vuoden 1925 ottolapsilakia täydennettiin au-lapsilakia. Tavoitteena oli sijoittaa aviottomat lapset hyviin maaseutukoteihin ja siten turvata lasten kasvatusta. Antaessaan lapsensa ottolapseksi äiti luopuikin tästä lopullisesti. Toisaalta lakia saattoivat hyödyntää myös talollisten tyttäret: häpeän välttämiseksi he kävivät salaa synnyttämässä au-lapsensa muualla ja sopivan ajan kuluttua ottivat tämän sitten ottolapsekseen. Jousimaa 1983, 122-125.

⁵⁷Stark 2011, 193, 200, 221-224; Jousimaa 1983, 122.

⁵⁸Ensimmäinen varsinainen aborttilaki tuli voimaan vasta vuonna 1950. Abortti oli mahdollista saada lääketieteellisin ja sosiaalisin perutein. Jousimaa 1983, 131.

⁵⁹Jousimaa 1983, 15.

enää saanut jatkaa navettatöissä. Toivottamassa tilanteessa äiti joudutti kohtalooan hukkautumalla ja lapset sijoitettiin kasvateiksi.⁶⁰ Heidän holhoojakseen määrättiin kunnan lastenvalvoja⁶¹.

Jos moraalinen paheksunta sävytti isäntömiöni perheiden elämää, näyttelivät taloudelliset tekijät yhtä suurta, usein jopa suurempaa roolia yksinhuoltajaperheiden arjessa. Aviottomien perheiden osalta verrattain myöhään kehittynyt sosiaalihuolto, aviolapseen verrattuna puutteellinen perintöoikeus sekä elatusmaksujen pienuus ja niiden perinnän vaikeus tekivät yksinhuoltajuudesta taloudellisesti haastavaa, ellei peräti täysin mahdotonta. Aviottoman lapsen elatus ja kasvatus jäi usein yksistään äidin harteille. Isän sen sijaan oli helppo paeta vastuutaan ja isäntömyyden myötä lapsesta tuli ikään kuin mitätön. Aviottomat äidit lapsineen joutuivat usein elämään puutteessa, sillä asunnottomuus ja työttömyys koettelivat monia äitejä. Huonoista elinehdoista kertoo mm. se, että 1800-1900 -luvun taitteen Helsingissä peräti joka kolmas au-lapsi kuoli ensimmäisen elinvuotensa aikana. Vielä 1920-luvun jälkipuoliskolla avioliiton ulkopuolella syntyneistä suomalaislapsista kuoli ennen ensimmäisen ikävuotensa täyttymistä 14 prosenttia⁶².⁶³

Muun muassa yleisen lastenhoitojärjestelmän sekä äitiysavustuksen ja palkallisen äitiysloman puuttuminen aiheuttivat perheille todellisia käytännön ongelmia. Lapsiperheiden maailmansotien välisenä aikana saamat tuet olivat jakaantuneet epätasaisesti ja suuri osa perheistä jäi niiden ulkopuolelle. On huomattava, että taloudellisten tukien myöntäminen kohdennettiin nimenomaan avioperheille. Ne perustuivat usein ns. mieselättäjämalliin, jossa etuudet maksettiin perheen isälle. Perheenpäänä ja ensisijaisena elättäjänä nähtiin siis mies. Vielä ennen vuoden 1929 avioliittolakea vaimo määriteltiin miehelleen alisteiseksi, niin omaisuuden hallintaa kuin edustus-oikeutta koskevissa asioissa. Naimattomat naiset tosin olivat saavuttaneet täysivaltaisuuden jo 1860-luvulla⁶⁴, mutta yksinäiset äidit lapsineen eivät silti päässeet nauttimaan monistakaan perhepoliittisista etuuksista. Heidän oli turvaututtava kunnallisen köyhäinhoidon avustuksiin. Miehisellä päätösvalalla on takanaan pitkä juridinen sekä luterilaiseen uskoon palautuva historiansa. Uusi avioliittolaki tunnusti puoliset keskenään tasavertaisiksi, ja sen keskeisiin uudistuksiin kuului aviomiehen edustus-oikeuden poistaminen.

---

⁶⁰Kartanon väen syksy -projektin haastattelut 2005-2008; Yka, holhouslautakunnan pöytäkirjat.

⁶¹Yka, holhouslautakunnan ptk.18.2.1925.

⁶²Tosin on huomattava, että myös aviolasten kuolleisuus oli vielä tuolloin melko korkealla (noin 8 prosenttia) mutta aviottomien lasten kuolleisuus oli selvästi yleisempää. Jousimaa 1983, 43.

⁶³Jousimaa 1983, 11, 21-22, 43; ks. myös Pulma 1987.

⁶⁴Vuonna 1864 annettiin ensimmäinen asetus naimattomien naisten täysivaltaisuudesta, eli oikeudesta hallita omaisuuttaan ja tulojaan. Lakia uudistettiin vielä 1890-luvulla. Tällöin täysivaltaisuuden ikäraja laski 25-vuodesta 21-vuoteen, eli samaan kuin miehillä. Markkola 2003, 139-140.

Käytännössä tämä ei kuitenkaan taannut perheen sisäistä tasa-arvoa vaan mieselättäjämalli jatkoi elämäänsä.⁶⁵

2.2.1 Köyhyys parinvalinnan selittäjänä

Köyhyyteen liitetyt sosiaaliset ristiriidat eivät toimineet erottelukeinona vain eri yhteiskuntaluokkien välillä, vaan rajanvetoja tehtiin myös suvun ja perheen sisällä. Köyhyyden yhteys parinvalintaan ja toisaalta kokemus niukkuuden jakamisesta perheenjäsenten kesken muodostavat kuvan puolisoista ja perheestä sekä resurssina että turvana. Maatalousyhteiskunnassa suku ja perhe muodostivat usein eräänlaisen turvaverkon niillä elämän osa-alueilla, jotka myöhemmin ovat kuuluneet sosiaalipolitiikan piiriin. 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella avioliitot solmittiin yleensä saman sosiaaliryhmän jäsenten kesken. Epäsäätyisten avioliittojen ja aviottomien lasten aiheuttama uhkakuva erityisesti yhteisön parempiosaisille juontaa juurensa omaisuuden menettämisen pelosta suvun ulkopuolelle. Kysymys olikin kahden suvun omaisuuden ja vallan yhdistämisestä, eikä vain puolisoitten välisestä mieltymyksestä.⁶⁶

Talonpoikaisyhteisössä avioliiton ulkopuolisen suhteen seuraukset olivat hyvin erilaiset naiselle ja miehelle. Yhteiskunnan, kirkon ja yhteisön asettamat normit ja niiden rikkomisesta seuranneet rangaistukset ja häpeä kohdistuivat suurimmilta osin naiseen. Naimaton nainen myös kantoi vastuun lapsesta. Ensimmäinen avioton lapsi yleensä merkitsikin askelta kohti elinikäistä huoran leimaa. Miehen sosiaalinen status ei sen sijaan muuttunut yhtä ratkaisevasti, vaan päinvastoin hänen osoittamansa kyvykyys saattoi peräti lisätä onnea naisasioissa. Miehen huonon käytöksen myös katsottiin alenevan merkittävästi mikäli hän kantoi osansa vastuusta. Tämä ei suinkaan tarkoittanut julkista esiintuloa, avioitumista tai lapsen tunnustamista, vaan kohtuullisen elatusmaksun maksamista.⁶⁷ Kaiken tämän keskellä oli avioton lapsi, joka äitinsä tavoin kantoi osan moraalittomana pidetyn suhteen seurauksista.

Kun varallisuus, maine ja perintöasiat näyttelivät säätyläisten ja talollisten kohdalla keskeistä roolia suvun ja perheen valitessa sopivaa puolisoehdokasta, olivat pik-

---

⁶⁵Virkkunen 52-53; Stark 193-194; Jousimaa 1983, 11, 21-22, 43. Suomalaisen sosiaaliturvan ja perhepolitiikan kehityksestä laajemmin ks. Jaakkola ym. 1994, Niemelä & Salminen 2006 sekä Hiilamo 2006. Foucault puhuu *lisääntymiskäyttäytymisen sosialisaatiosta*, jossa ensinnäkin parien hedelmällisyyteen kohdistetaan erilaisia sosiaalisia tai taloudellisia kannustimia tai jarruja (taloudellinen sosialisaatio). Toiseksi heidät asetetaan vastuuseen koko yhteiskuntakokonaisuudesta (poliittinen sosialisaatio). Kolmas muoto on lääketieteellinen sosialisaatio, jossa tautiopin keinoin syntyvyyttä säädelään yksilön ja lajin puolesta. Foucault 1998, 78.

⁶⁶Stark 2011, 172-174, 182. Ks. Prost 1991, 69-70, 77-78.

⁶⁷Frykman 1982.

kumökkiläisten ja maattomien aviokumppanikriteerit erilaiset. Suomalaiset kansanperinnearkistot ja etnografiset kuvaukset viittaavat siihen, että tilattomien luokkakulttuuri ja ajatusmaailma erosivat monin paikoin tilallisten ja porvareiden kulttuurista. Satu Apon mukaan maata omistamattoman perheen jäsenet saattoivatkin olla keskenään varsin tasa-arvoisia. Miehellä ei ollut vahvaa taloudellista tai sosiaalista yliotetta vaimoonsa, eikä tilattomien poika- ja tyttölapsilla ollut välttämättä niin suurta arvoeroa kuin mitä tilallisperheissä oli. Tilanomistajaperheissä poika oli tilan perijä ja vanhempiensa vanhuudenturva. Tyttö taas hyödytti taloa työllään suhteellisen lyhyen aikaa ja avioituessaan köyhdytti talon omaisuutta myötäjäisten muodossa. Tilattomien kohdalla tilanne oli toinen. Perintöasioilla ei useinkaan ollut merkittävää roolia, sillä monesti mitään varsinaista perittävää ei ollut. Köyhissä perheissä kukaan pojista ei siis automaattisesti ollut perillinen eikä tyttärille tarvinnut kustantaa myötäjäisiä. Sen sijaan kaikki perheen jäsenet toimivat yksikköä hyödyttävänä työvoimana ja usein lapset joutuivat lähtemään maailmalle heti kun kynnelle kykenivät.⁶⁸

2.2.2 Vanhankartanon moninaiset perhemuodot

Vanhakartanon työväki muodosti moninaisten perhemuotojen ja sukulaisverkostojen yhteisön. Siellä asui niin äidin, isän ja lapsien muodostamia avioperheitä, eri ikäpolvien sukulaisista koostuvia ruokakuntia, uusioperheiden talouksia kuin leskiäitien perheitäkin. Joissain perheissä oli sekä isän että äidin aiemmista suhteista syntyneitä lapsia että parin yhteistä jälkikasvua. Yhteisön sisältä saattoi löytyä uusi kumppani myös elämän kriisitilanteessa, kun isän kuolema jätti äidin leskeksi ja pienet lapset turvattomiksi. Avopareja eli ns. susipareja oli jokusia. Yleisempää oli että perheestä puuttui isä niin kuin Sallin tapauksessa: *”Et ne oli sit niinko meiänki äiti ni... ja moni muuki sit tuotoinni (...).”*⁶⁹ Yleensä äideillä oli vain yksi avioton lapsi. Avioperheessä kasvanut mies muistelee, että kartanonkulmilla asui paljon yksinhuoltajaäitejä: *”Kaikki melkeen. Me oltiin melkeen niinku poikkeus.”*⁷⁰ Aviottomien lasten ja äitien asuminen kartanon työväen yhteisössä olikin niin yleistä ja itsestään selvä asia, etteivät haastateltavat huomanneet siitä aina erikseen edes mainita⁷¹.

---

⁶⁸Apo 1995, 203-204, 216. Ks. Prost 1991, 69-70, 77-78.

⁶⁹N/02/01/2.

⁷⁰M/13/01/6.

⁷¹Helmisaari & Pihlman 2008, 144.

Erään haastateltavan mukaan jos vahinko sattui ”*Nii, siihen aikaan mentiin naimisiin. Oi voi.*”⁷² Kartanon työväen yhteisössä oli kuitenkin paljon aviottomia lapsia sekä myös pareja, jotka vuosienkaan seurustelun jälkeen eivät yleensä vakiinnuttaneet suhdettaan. Harvoin, jos laisinkaan, vietettiin kartanolla häitä. Miksi näin oli, oliko kartanon töissä ollessa kenties jotenkin vaikea mennä naimisiin? ”*Emmää tiär, siihen aikaan vaan vissiin ei menty niin paljoo ko nykyään. Sillai ne oli monet, monet vuaret.*”⁷³ Työntäyteisen elämän keskellä naimisiin ei kenties yksinkertaisesti ehditty. Pienipalkkaisen, tilattoman palvelusväen avioliittomahdollisuudet hupenivat myös itsenäisen elämän puutteeseen. Joka tapauksessa avioton lapsi ei ollut suuri häpeä. Lapset, niin avioliitossa syntyneet kuin aviottomatkin olivat luonnollinen osa kartanon arkielämää. Aikuiset eivät erotelleet heitä syntyperän mukaan, kuten Salli kertoo: ”*Se oli niinko luannollist et ne oli sit, ei mul ainakaan ol jääny semmost hampaankoloon et olis kukkaan niinko erikoisemmin pistäny kastiin, et jaaha toi on nyt ton...*”⁷⁴ Elisa: ”*Ei niin.*”⁷⁵ ”*Se oli niinko luannollist vissiin, ko kaikki oli samaa.*”⁷⁶ Toisaalta Salli ja Elisa tiedostavat vahvasti myös sen, että he muistelevat kartanon elämää lapsen silmin, omasta rajallisesta näkökulmastaan käsin: ”*Nii se on ollu ihan varma kyl se, et niinko sanotaan et jos olis, olis totanoinni viäl vanhempi sukupolvi kertomas ni kertois aivan toista.*”⁷⁷

Selitys asian arkipäiväisyyteen saattaa löytyä yhteisön omaleimaisesta elämämenosta: ”*Tommonen vanhakartanomainen ympäristö ja se koko miljöö oli vähän semmonen et se suajeli tämmösii kaikkii. Ei siäl tarvinnu ain tietääkkään mikä se isä oli. Se hoitus sii ja käveli jonkun peräs aina siin ja ruakaa sai ja kävelivät siin ja samaistu. Ei se ollu tarkkaa, olikse sit isä tai muu. (...) Se juantaa ihan sinne isäntien joukkoon. Siäl oli hyvin paljo isäntien lapsii. Ja isäntienki peräs voivat olla, eikä kukkaan tiänny, kenen lapsii ne voivat olla. Niitäkin oli Vanhaskartanos.*”⁷⁸ Edellä mainittu talollisten arvomaailmasta poikkeava tilattomien luokkakulttuuri näkyy myös Vanhankartanon tapauksessa. Työväki muodosti melko tiiviin yhteisön, jossa osa perheistä työskenteli sukupolvesta toiseen. Itsellisiä taloja lukuun ottamatta muonapalkan myötä

---

⁷²N/11/01/3.

⁷³N/10/01/4.

⁷⁴N/02/01/73.

⁷⁵N/05/03/73.

⁷⁶N/05/03/49.

⁷⁷N/02/01/48.

⁷⁸M/14/02/6. Frykmanin huomioiden mukaan on olemassa kaksi keskeistä ”aviottomuuden muotoa”. Ensinnäkin voi olla kyse ns. rakenteellisesta alistamisesta/sortamisesta, jossa ylempiarvoinen mies käyttää alempiarvoista naista seksuaalisiin tarkoituksiin ilman minkäänlaista aikomusta laillistaa suhdetta, jos nainen tulee raskaaksi. Kun toisilleen vieraat nainen ja mies tapaavat, eikä heillä ole aikaisempaa yhteiskunnan/yhteisön määrittämää suhdetta, on kyse ns. eri kulttuurien välisestä tapaamisesta. Se, johtaako tapaaminen seksuaaliseen suhteeseen riippuu sekä naisen että miehen omaksumista normeista ja arvomaailmasta. Frykman 1982.

kaikki keskeisimmät elämän perusedellytykset asuntoa myöten oli sidottu työnantajaan. Perimysongelmia tai yhteisön ja perheiden sisäistä kilpailua perillisten asemasta ei siis pahemmin muodostunut. Päinvastoin tilanne loi sallivan ilmapiirin ja oli kaikkien etu huolehtia yhteisistä asioista ja lähimmäisten hyvinvoinnista, ikään kuin puhaltaa yhteen hiileen: ”Ne tarvitti toinen toisias, koska ne sit taas joutuivat siellä sisällä hoitamaan omat asiansa yhdessä. Ei se sitä tarkottanu, et ne olis isäntää vastaan hyökänny, mut omia etujaan siäl sisällä hoidettiin porukal. Vaik sit se ulospäin ussein näytti, et ne on kamalan kiukkusii ja kamalan kateellisii ja vaikka mitä, mut kuitenkin aina sit löytys porukkaa.”⁷⁹

Mielestäni Kirsi Pohjola-Vilkunan tutkimuksessaan käyttämä psykologinen käsite *kiinnipitävä ympäristö* selittää myös osittain aviottomien äitien yleisyyttä ja selviytymisen mahdollisuuksia Vanhankartanon elinpiirissä. Kiinnipitävä ympäristö on kollektiivisen elämäntavan eräs ulottuvuus, joka elämän privatisoitumisen myötä on hävinnyt. Sillä tarkoitetaan yksilöiden välistä vuorovaikutusta ja etäisyyttä: kiinnipitävässä ympäristössä yksilö saa mielihyvää toisten ihmisten läsnäolosta ja nauttii itsensä kokemisesta, ja vastaavasti kärsii tällaisen ympäristön puutteesta. Kiinnipitävässä ympäristössä aviottomat äidit eivät olleet fyysisesti yksin, vaan yhteisöllisyys ja ihmisten läheisyys saattoivat kompensoida elinehtojen niukkuudesta tai sosiaalisesta aliarvostuksesta johtuvaa elämän kovuutta.⁸⁰

Kartanon kulman aikuisia ja lapsia taustanaan kartanon kivinavetan silta.

Kuvaaja: Anselm Laakso. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

⁷⁹M/14/02/6.

⁸⁰Pohjola-Vilkuna 1995, 88.

Muistitietoaineistoni kaikkiaan 15 haastateltua muodostavat 12 erillistä perheyksikköä, sillä heistä osa asui samassa taloudessa: kolme sisarusta oli tallimestarin lapsia ja kaksi itsellisen pikkutilan serkusta asuivat samalla tilalla. Olen vähentänyt perheyksiköiden määrästä vielä Yläneelle aikuisiässä muuttaneen metsänhoitajan ja paikkakunnalle kasvatiksi tulleen naisen, sillä heistä kumpikaan ei ole viettänyt lapsuuttaan kartanon elinpiirissä. Näin ollen erillisiä perheitä on aineistossa 10. Näistä varsinaisia ydinperheitä (äiti, isä ja lapset) on kuusi, laajentumaperheitä (äiti, isä, lapset ja muita sukulaisia) yksi ja isättömiä perheitä kolme. Isättömistä perheitä yksinhuoltajataloudessa elää yksi ja laajentumaperheessä (äiti ja äidin puolen sukulaisia) kaksi. Muistelijoiden joukosta suurin osa on siis viettänyt lapsuutensa ydinperheessä. On huomattava, että yhteydenpito lähipiirissä asuviin sukulaisiin (ja naapureihin) on yleensä ollut runsasta, joten eräänlainen laajentunut tukiverkosto perhetyypistä riippumatta oli olemassa.

Elisan perhe edustaa isätöntä laajentumaperhettä, joka koostui eri sukupolvien verkostosta. Kartanon mailla sijaitsevan itsellisen tilan omistavilla isoäidillä ja -isällä oli alunperin ollut yli kymmenen lasta. Elossa oli enää yksi, Elisan äiti, joka asui tilalla tyttärineen. Isovanhempien hoivissa oli myös yhden edesmenneen tyttären tytär. Lisäksi perheessä asui pitkään toisen edesmenneen tyttären leskimies heidän liitostaan syntyneen pojan kanssa. Miehellä oli Vanhankartanon alueella jo uusi perhe, mutta asumisjärjestely muuttui vasta kun vaimovainajan sisko huomautti asiasta. Kyseessä oli siis neljän aikuisen ja kolmen lapsen muodostama perhekunta, eräänlainen uusioperhe.

Sallin perhe puolestaan oli isätön yksinhuoltajatalous, jossa perheenpäänä oli äiti. Sallilla oli kolmetoista vuotta vanhempi isovelji, hänkin avioliiton ulkopuolinen lapsi. Perheen tukiverkosto koostui äidin äidistä ja sisaresta, jotka molemmat asuivat kartanon elinpiirissä. Sisar työskenteli navetta-apulaisena ja myös hänellä oli avioton lapsi.

2.3 Köyhäinhoidon armoilla

Sotien välinen suomalainen sosiaaliturva oli melko kehittymätöntä ja avun tarvitsijat olivat yleensä kunnallisen köyhäinhoidon varassa⁸¹. Sisällissodan pitkäkantoiset seuraukset vaikuttivat keskeisesti kaikkeen lainsäädäntötyöhön ja sen jäljet näkyivät myös

---

⁸¹Vuosien 1865 ja 1873 kunnallisasetuksilla vaivaishoito siirtyi muiden yhteiskunnallisten tehtävien ohella seurakunnilta itsehallinnollisille kunnille. Kristillisen armeliaisuuden periaatteen ja vaivauskassan riittävyden tilalle tuli kunnallinen budjetoitu vaivaishoito, jota rahoitettiin verotuloilla. Jaakkola 1994, 121-122.

vuoden 1922 *köyhäinhuoltolaissa*. Laki toi mukanaan kaivattuja uudistuksia mutta samalla se vahvisti entisestään tarveharkintaan perustuvaa huoltopolitiikkaa. Taloudellisen ahdingon lisäksi avustusten myöntämisen perusteet fyysisten ja moraalisten seikkojen perusteella säilyivät osana köyhyyden kategorisointia. Lähtökohtana oli jokaisen velvollisuus itse huolehtia omasta ja lähiomaistensa toimeentulosta. Lain mukaan avio-
puolisosta huolehtiminen sekä alaikäisten lasten ja lastenlasten elatus ja hoito olivat sekä miehen että naisen vastuulla. Vastaavasti myös lasten oli tarvittaessa huolehdittava vanhemmistaan ja isovanhemmistaan. Aviottoman lapsen ei kuitenkaan katsottu olevan velvollinen pitämään huolta isästään, ellei hän ollut kasvanut isänsä hoidon ja huolenpidon alaisena.⁸²

Voidaan kuitenkin sanoa, että lain myötä siirryttiin lopullisesti vaivaisten holhouksesta köyhäinhuoltoon. Vuoden 1879 vaivaishoitoasetukseen verrattuna uuden köyhäinhuoltolain mukanaan tuomat uudistukset olivat laadultaan sekä käytännön sosiaalityöhön että sen mentaaliseen puoleen vaikuttavia. Alettiin puhua ehkäisevästä köyhäinhoidosta. Uusien aatteiden vaikutus näkyi erityisesti lastenhuollossa, jonne kuntien sosiaalisen työn painopiste siirtyi. Niukan ja usein nöyryyttäväksi koetun köyhäinavun hinta oli kuitenkin kova, sillä julkisen kontrolli yletyi yksityiselämän jokaiselle osaluokalle ja saatu avustus tuli maksaa takaisin. Vaikka alaikäisenä saadusta köyhäinhuoldosta ei vaadittu korvausta, joutui avustuksen kohteena oleva lapsi perheineen kuitenkin lautakunnan valvovan silmän alle.⁸³ Erityisesti köyhäinhoidon valvonta kosketti niitä lapsia, jotka jostakin syystä olivat joutuneet eroon perheestään: *”Alaikäinen, joka köyhäinhoidon kustannuksella saa täyttä ja pysyväistä hoitoa ja kasvatusta poissa vanhempainsa tahi holhoojansa kotoa, joutuu köyhäinhuoltolautakunnan holhouksen alaiseksi, kunnes hän täyttää kaksikymmentäyksi vuotta taikka menee naimisiin; ja on köyhäinhuoltolautakunnalla tällöin valta köyhäinhoidon lakattuakin valita holhotilleen ansiotoimi sekä määrätä hänen oleskelupaikkansa.”*⁸⁴

Yhteiskunnan köyhäinavun ja kontrollin kohteeksi joutuminen oli uhka, jota pieneläjät yrittivät yleensä viimeiseen asti välttää. Toisten armoille joutuminen ja köyhäinavun nöyryyttäväksi koettu luonne saivat perheet sinnittelemään ”omin avuin” kaikin mahdollisin keinoin, säilyttääkseen itsemääräämisoikeutensa ja kunniansa.⁸⁵ Voidaan myös puhua laajemmasta vähäosaisia koskettavasta yhteisövastuusta. Sotien väli-

⁸²Köyhäinhuoltolaki n:o 145 (KhL 1922), Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922; Urponen 1994, 177-179; Niemelä & Salminen 2006; Virkkunen 2010, 52.

⁸³KhL 1922, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922; Urponen 1994, 177-179; Niemelä & Salminen 2006.

⁸⁴KhL 1922, 7. luku 60§, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922.

⁸⁵Virkkunen 2010, 46.

senä aikana omavaraistaloudella oli maaseudulla suuri merkitys. Se säilytti tuotannon ja perhe-elämän välisen yhteyden ja huolenpito niin saman perheen jäsenistä kuin muutenkin lähipiiriin kuuluvista säilyi luonnollisena osana maaseudun elämää.⁸⁶

Köyhiä luokiteltiin kunniallisiin ja kunniantomiin. Edellisillä avuntarve johtui itsestä riippumattomasta syystä kuten vanhuudesta tai sairaudesta, kun taas jälkimmäisten kohdalla köyhyys oli itse aiheutettua laiskuuden, saamattomuuden tai kunniantomuuden seurauksena.⁸⁷ Yläneen kunnan köyhäinhoidon asiakkaat eivät muodosta mitään yhtenäistä, selkeää ryhmää, vaan koostuvat sangen monimuotoisesta ihmisjoukosta. Esimerkiksi kunnallislautakunnan kokouksissa ehdotetuissa kruunun henkirahan maksun vapautuksissa syyt köyhyyteen olivat moninaiset, joskin tietyt kategoriat toistuivat useasti. Pöytäkirjamerkinnöissä näkyivät niin perhettä koskevat määritelmät kuten *lapsia, monta lasta, mies pois* ja *mies vankina*, sekä mitä moninaisimmat sairauteen liittyvät syyt kuten *löyhämieli, mielisairas, kaatumatauti, halvattu* ja *sokea*. Yksinkertaisimmillaan syyksi oli vain mainittu *köyhä*.⁸⁸ Maksusta vapautettavien joukossa esiintyi Vanhankartanon työntekijöitä⁸⁹. Myös varsinaisten köyhäinhoidon avustusten saajien joukossa oli kartanon työläisiä: esim. vuodelle 1927 Vanhankartanon piiristä löytyi yhteensä kymmenen avunsaajaa⁹⁰. Toisinaan avuntarpeen syy ilmaistiin melko laveasti viitaten yleiseen tulojen riittämättömyyteen: ”*Vanhastakartanosta - - joka asustaa tyttärensä kanssa, päätettiin ruveta antamaan 50:- markan vakituinen kotiavustus kuukaudessa.*”⁹¹ Usein avunhakemisen taustalla näyttäisi olevan jonkinlaiset terveydelliset ongelmat: ”*Myönnettiin maksusitoumus Varsinais-Suomen keuhkotautiparantolaan työmies - - Vanhastakartanosta samoin työmies - - Vanhastakartanosta samaan parantolaan.*”⁹² Itse kartanon isännän sana painoi siinä, ketä kartanon iäkkäistä työläisistä sai osansa vuosittain jaettavasta vastikkeettomasta tuesta: ”*Päätettiin kartanonomistaja Onni Rantasalon ehdotuksesta jakaa entisille köyhille kartanon alustalaisille ehdotuslistan mukaan 230:- kapteeni Jägerhorn testamentin korkovaroista.*”⁹³

---

⁸⁶Satka 1994, 280.

⁸⁷Virkkunen 2010, 46-47.

⁸⁸Yka, kunnallislautakunnan ptk.

⁸⁹Esim. keväällä 1923 Vanhankartanon alueelta on merkitty yhteensä kymmenen vapautettavaa henkilöä ja syinä mainittu sairas (4), köyhä (3), kaatuvatauti, löyhämieli ja mielisairas. Yka, kunnallislautakunnan. ptk. 26.5.1923.

⁹⁰Yka, köyhäinhoitolautakunnan ptk. 23.12.1926.

⁹¹Yka, köyhäinhoitolautakunnan ptk. 28.9.1934. Esim. vuonna 1951 suurin osa köyhäinhoidon avustuksista meni juuri kotiavustuksiin. Toiseksi eniten avustettiin kunnalliskodissa hoidettuja. Yka, kunnanhallitus, kunnalliskertomus vuodelta 1951.

⁹²Yka, huoltolautakunnan ptk. 11.6.1946.

⁹³Yka, köyhäinhoitolautakunnan ptk. 8.12.1922. Vuonna 1936 ”*iäkkäille Yläneen kartanon alustalaisille ja palvelijoille*”, 14 hengelle, jaettiin Rantasalon ehdotuksesta yhteensä 210 markkaa. Yka, köyhäinhoitolautakunnan ptk. 8.12.1936.

Köyhäinhoitokortistossa aviottomien äitien ja -lasten kohdalle merkityt avuntarpeen syyt kuten (*vanhempien*) *irstas elämä ja irtolaisuus*⁹⁴, *aviottoman lapsen elatus*⁹⁵ viittaavat pääosin siveettömänä pidettyyn elämänmenoon. Taustalla näkyvät kuitenkin todelliset taloudelliset ongelmat, sillä äideille on maksettu kunnan apuna mm. kättilön palkkioita ja kotiavustuksia. Sallin ja Elisan kerronnassa pohdittiin köyhäinhoidon nöyryyttävää luonnetta. Erityisesti naiset halusivat painottaa sitä, etteivät heidän perheensä joutuneet siihen turvautumaan. Avustukset olivat pienessä kyläyhteisössä tuttujen kunnan viranhaltijoiden takana, joka saattoi vaikeuttaa avun pyytämistä. Kunnallinen sosiaalihuolto oli kehittymätöntä ja siitä esiin piirtyvä kuva liitetään Sallin ajatuksissa vahvasti köyhäinhoitoon: ”Nii, ja sit se et ei niinko tämmöst sosiaalipualta kun ei niinku, tai jonkunnäkönen tiätyst ollu mut et, et mut jos teki se oli sit semmost se sosiaalipuali semmost niinko sanottiin, niinko puhuttiin köyhänavust.” (...) ”Et kyl sitä niinko ihan viimiseen asti varmaan niinko jokane koitti tulla toimeen taval tai toisel.”⁹⁶

2.3.1 Köyhäinhuollon pienet asiakkaat

Vanhempien kuolema tai kasvatuskyvyn puuttuminen olivat yleisimpiä syitä, miksi alaikäiset suomalaislapset joutuivat kunnallisen köyhäinhoidon piiriin. Yhteisenä taustatekijänä on kuuluminen köyhään, tilattomaan väestöosaan. Koska aviottomien lasten syntyvyys oli maailmansotien välisenä aikana suhteellisen vähäistä (vain noin 8 prosentin luokkaa), on heidän osuutensa köyhäinapua saaneista alaikäisistä ilmeisen suuri.⁹⁷ Vertaillaessa koko maan lukuja vuosilta 1920 ja 1930 on aviottomien lasten osuus köyhäinapua saaneista selvästi kasvanut:

---

⁹⁴Palkollisten muuttorajoitukset olivat Suomessa voimassa 1620-1870 -luvulla, ja palveluspakko vuosina 1664-1865. Pääsääntöisesti kaikki maata tai varallisuutta omistamattomat työhön kelpaavat rahvaan miehet ja naiset olivat palveluspakon myötä velvoitettuja menemään vuosipalvelukseen. Palkolliset olivat velvollisia alistumaan isännän määräysvaltaan. Samalla he kuuluivat palvelupaikan isännän/työnantajan lailliseen suojeluun, jota ilman katsottiin irtolaiseksi. Laillisen suojelun käsite säilyi laissa vielä palveluspakon jälkeen, aina vuonna 1883 annettuun irtolaisasetukseen saakka. Irtolainen oli työhön kykenevä henkilö, joka kuljeskeli omassa kotikunnassaan tai sen ulkopuolella työttömänä ja vailla elatusta, tai siveetöntä ja säädytöntä elämää viettäen. Rahikainen 2001, 19; Nygård 1998, 38. Ks. myös Markkola 2003, 135-140.

⁹⁵Yka, sosiaalilautakunta, köyhäinhoito- ja lastensuojelukortistot 1934-1943.

⁹⁶N/02/01/70-71.

⁹⁷Pulma 1987, 73, 168.

Taulukko 24: Avioliiton ulkopuolella syntyneiden osuus köyhäinhoidon alaikäisistä avunsaajista lääneittäin vuosina 1918, 1920, 1930 ja 1936 (%).
(Lähde: SVT XXI A, köyhäinhoitotilasto)

Lääni	1918	1920	1930	1936
Uudenmaan	54	45	43	44
Turun ja Porin	49	48	57	52
Ahvenanmaa	75	70	82	64
Hämeen	51	45	51	52
Viipurin	22	17	34	35
Mikkelin	44	45	52	46
Kuopion	34	31	36	38
Vaasan	35	38	42	37
Oulun	36	31	38	33
Koko Suomi	40	36	44	42
Kaupungit	43	37	40	38
Maaseutu	40	36	45	43
Summa	9 305	9 562	11 839	15 382

Pulma 1987, 168.

Aviottomat lapset joutuivat köyhäinhoidon varaan maaseudulla useammin kuin kaupungeissa. Syyksi on esitetty maaseudun tiukempaa sosiaalista kontrollia. Toisaalta kaupungeissa aviottomien lasten tukemiseen on ilmeisesti taloudellisista ja moraalisisista syistä suhtauduttu nihkeämmin. Au-lapsen köyhäinhoidon piiriin ottamisen syyksi oli kaupungeissa kolme kertaa yleisemmin kuin maaseudulla mainittu äidin kelvottomuus. Kaupungeissa ongelmat myös keskittyivät ja näin ollen tulivat helpommin näkyviin. Maaseudulla perustelut puolestaan viittaavat siihen, ettei yksinäisellä äidillä katsottu olevan käytännön tai taloudellisia mahdollisuuksia hoitaa lastaan yksin.⁹⁸

Tarkasteltaessa koko Suomen tilastointia 1920-1930 -luvulta on selvää, että moraalisiin liittyvät perustelutkin olivat vahvasti esillä. Kun aviolaisten avuntarpeen syyksi on merkitty pääosin vanhempien työkyvyttömyys tai orpous, on au-lapsien kohdalla miltei puolelle syyksi ilmoitettu vanhempien kelvottomuus⁹⁹. Isättömien perheiden suoranaisiin taloudellisiin vaikeuksiin puolestaan viittaavat luokittelut 'perheen suuruus' ja 'muu syy'^{100, 101}.

2.4 Aviottomien lasten ja äitien valvonta tehostuu

Koska varsinainen isyyslaki tuli voimaan vasta vuonna 1975 ja vuoden 1929 avioliittolakiin koski vain avioliitossa syntyneitä lapsia, on 27. heinäkuuta 1922 annettu *laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista* erittäin keskeisesti määritellyt lehtolasten

⁹⁸Pulma 1987, 74, 168.

⁹⁹Vuonna 1936 aviolaisten vanhemmista merkittiin avuntarvetta määriteltäessä kelvottomiksi 17,6 prosenttia, kun au-lasten vanhempien osalta vastaava luku on peräti 49,1 prosenttia. Pulma 1987, 176.

¹⁰⁰Esim. vuonna 1930 näihin perusteisiin oli kumpaankin merkitty 17,3 prosenttia au-lapsista. Pulma 1987, 176.

¹⁰¹Pulma 1987, 175-176.

oikeudellista asemaa koko 1900-luvun alkupuolen. Se liittyi yleiseen köyhäinhuollon uudistukseen ja samana vuonna annettuun köyhäinhuoltolakiin. Aviottomien lasten heikkoa oikeudellista asemaa oli pyritty parantamaan jo aiemminkin¹⁰², mutta vasta kesällä 1922 au-lapsilaki tuli virallisesti voimaan. Laki viimeisteltiin tilanteessa jossa vuoden 1918 sisällissota eli vielä tuoreena lainsäätäjien muistissa. Sodan pitkäaikainen vaikutus yhteiskunnan ideologiseen ja poliittiseen ilmapiiriin näkyi selvästi myös sosiaalihuollon ja lastensuojelun kehityksessä. Kun aiemmin aviottomien lasten aseman turvaamista oli perusteltu mm. korkean lapsikuolleisuuden vähentämisellä, siirtyi painopiste kasvatukselliseen ajatteluun. Nuoren kansakunnan selviytymisen maailman myllerryksistä ajateltiin riippuvan kansakunnan yhtenäisyydestä sekä sen fyysisestä ja moraalista elinvoimasta. 1920-luvun alun lastensuojelutyön aatteellisen kukoistuskauten taustalla vaikutti siis laajempi yhteiskunnallinen projekti.¹⁰³

Laki toi myös mukanaan aivan uudenlaisen valvonnan ulottuvuuden, lastenvalvojan, joka näytteli hyvin keskeistä roolia aviottomien lasten asioiden järjestämisessä. Kuntiin perustettiin erillinen lastenvalvojan virka tai palkattiin sivutoiminen lastenvalvoja. Toimintaa valvoi holhouslautakunta tai erillinen lastensuojelulautakunta. Yhteiskunnallisista kontrollijärjestelmistä erityisesti juuri holhous-toimi kohdistui yhteisön poikkeavien yksilöiden valvontaan¹⁰⁴. Lastenvalvojan toimenkuvaan kuului pitää lueteloa avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista ja toimia heidän uskottuna miehenään¹⁰⁵, hoitaa isyys selvityksiä sekä toimia elatusvelvollisuuden toteamiseksi ja elatussopimuksen aikaansaamiseksi.¹⁰⁶ Taloudellisten edunvalvontatehtävien lisäksi lastenvalvojan toimialaan kuului valvoa myös lasten kasvatusta ja henkistä kehitystä. Lastenvalvojan omaava elämäkokemus ja ihmistuntemus auttoivat häntä työnsä suorittamisessa. Myös juridiset taipumukset sekä käytännölliset ominaisuudet kuten sitkeys ja kestävyys katsottiin suotuisiksi ominaisuuksiksi.¹⁰⁷

---

¹⁰²Jo 1901 senaatti antoi tehtäväksi au-lapsilain valmistelun ja se hyväksyttiin eduskunnassa vuonna 1913. Yksityiseen elatusvastuuseen perustuva laki ei kuitenkaan tullut voimaan sillä keisari jätti sen vahvistamatta. Pulma 1987, 166.

¹⁰³Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista n:o 173 (AuSL 1922), Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922; Jousimaa 1983, 40-41; Pulma 1987, 123, 166-168; Urponen 1994, 183-184; Lastenvalvoja 18.11.2011.

¹⁰⁴Roiko-Jokela 1999, 180.

¹⁰⁵Uskottuna miehenä lastenvalvoja huolehti lapsen oikeuden ja edun valvonnasta niin kauan kuin lapsella oli oikeus saada elatusta. Lastenvalvoja oli myös velvollinen neuvoin ja toimin avustamaan lapsen äitiä. AuSL 1922, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922. Lasten kannalta uskottu mies oli tarpeellinen myös mm. perinnönjaon yhteydessä: ”*Esitettiin - - pyynnöstä, että hänen ottolapselleen - - määrättäisiin uskottu mies testamentin tiedon antoa varten.*” Yka, holhouslautakunnan ptk. 26.11.1950.

¹⁰⁶AuSL 1922, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922; Jousimaa 1983, 40-41; Pulma 1987, 123, 166-168; Urponen 1994, 183-184; Lastenvalvoja 18.11.2011.

¹⁰⁷Lastenvalvoja 18.11.2011.

Elatus- ja perimiskysymykset muodostivat lain ytimen, sillä avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen oikeudellinen asema poikkesi avioliitossa syntyneen lapsen tilanteesta. Kun aiemmin vain kihlauksen tai aviolupauksen turvin siitetty lapsi sai aviolapsen perintöoikeuden ja avioton lapsi peri vain äitinsä, uudessa laissa mahdollisen maakaajan elatusvelvollisuutta määriteltiin uudelleen. Lasten aseman voidaankin ajatella parantuneen jonkin verran. Ensimmäistä kertaa lain mukaan aviottomillakin lapsilla oli oikeus saada elatusta molemmilta vanhemmiltaan, sekä tarvittaessa kasvatusta ja hoitoa myös yhteiskunnan taholta. Jo alusta alkaen lakia kuitenkin moitittiin tehottomaksi eikä sillä nähty olevan kovin suurta vaikutusta lasten elinehtoihin, sillä elatusvelvollisten tilille saaminen ei ollut aivan yksinkertaista.¹⁰⁸

2.4.1 Yläneen aviottomain lasten valvojat 1922-1960

Uuden aviottomia lapsia koskevan lain 3. luvun mukaisesti holhouslautakunta valitsi Yläneelle marraskuussa 1922 *aviottomain lasten valvojan* ja tähän toimeen ehdotettiin kunnan pitkäaikaista kättilöä Alli Stenroosia (myöh. Laiko). Stenroos lupautui toimeen 1000 mk:n vuotuista palkkiota vastaan ja kunnan alue päätettiin pitää yhtenä valvontaluueena.¹⁰⁹ Hän toimi kunnan lastenvalvojana pitkään, peräti yli kaksikymmentä vuotta, ja vasta vuonna 1944 pyysi heikentyneen terveytensä takia eroa toimesta. Uudeksi lastenvalvojaksi valittiin poliisikonstaapeli Artturi Heinonen. Ensimmäistä kertaa toimeen valittiin myös varamies, pankinkamreeri Tyyne Viitanen.¹¹⁰ Varamiehen nimeämisen tärkeydestä oli muistutettu jo edellisenä vuonna Sosiaaliministeriöltä tulleessa kiertokirjeessä koskien ”lastenvalvojain toiminnan tehostamista”. Kaikissa kunnissa varamiestä ei ollut nimetty, joten ongelmia oli aiheutunut esim. silloin kun varsinainen lastenvalvoja oli kutsuttu asepalvelukseen.¹¹¹ Yläneelläkin varamiehen nimeäminen tuli ilmeisesti ajankohtaiseksi juuri poikkeuksellisen yhteiskunnallisen tilanteen, talvi- ja jatkosodan seurauksena.

Vuoden 1946 valvojan pestiä hoiteli Vilho Lankinen¹¹². Tyyne Viitanen nimitettiin varsinaiseksi lastenvalvojaksi vuonna 1948 ja hänen varamiehekseen valittiin kunnan kättilö neiti Aune Heikkilä¹¹³. Vuonna 1952 lastenvalvojan virka yhdistettiin sosi-

---

¹⁰⁸ AuSL 1922, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922; Jousimaa 1983, 40-41; Pulma 1987, 166-168; Urponen 1994, 183-184; *Lastenvalvoja* 18.11.2011.

¹⁰⁹ Yka, holhouslautakunnan ptk. 15.11.1922.

¹¹⁰ Yka, holhouslautakunnan ptk. 9.10.1944.

¹¹¹ Yka, sosiaalilautakunta, saapuneet kirjeet. Sosiaaliministeriön kiertokirje N:o 13/1943, 17.5.1943.

¹¹² Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1946.

¹¹³ Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1948, maininta oikeuden päätöksestä 2.3.1948.

aalisihteerin virkaan, ja vuodesta 1952 eteenpäin sitä hoitikin kunnan sosiaalisihteerin Artturi Kaijunpää. Lastenvalvojan varamiehen ja apulaisen toimessa oli kunnan terveysisaria, kättilöitä ja yksi seurakuntasarkin. Opettaja Elna Perttinä puolestaan toimi erityisenä lastensuojelun suojeluvalvojana.¹¹⁴ Vastaanottoja lastenvalvojat pitivät mm. kunnanvirastossa, sosiaalitoimistossa ja Säästöpankin talossa. Toimistotöitä tehtiin välillä kotonakin.¹¹⁵

Lastenvalvojan virkaan ei vaadittu erillistä koulutusta tai alan kokemusta, joten varsinkin pienemmällä paikkakunnilla vaikea työ lankesi sille ketä sen suostui vastaanottamaan – henkilön soveltuvuudesta riippumatta. Tämän on esitetty viittaavan siihen, miten vähäpätöiseksi asiaksi au-lasten asioiden hoito on 1900-luvun alkupuolen yhteiskunnassa mielletty. Toisaalta on huomioitava, että kyseisenä ajankohtana sosiaalista koulutusta ei ollut lainkaan ja korkeampi koulutus yleensäkin oli vain harvojen etuoikeus.¹¹⁶ Nähtävästi lastenvalvojille järjestettiin kuitenkin jonkinlaista koulutusta¹¹⁷ ja lastenhoidon uusiin käytäntöihin ja ajankohtaisiin uutisiin perehdyttiin mm. lehtitilauksen avulla¹¹⁸. Ammatilliselta taustaltaan toisistaan eroavia yläneläisiä lastenvalvoja näyttäisi myös yhdistävän arvostettu ja näkyvä asema omassa yhteisössään.

2.4.2 Lastenvalvoja Alli Stenroos

Alli Stenroos (myöh. Laiko) (1884-1971) on jättänyt jälkensä monen yläneläisen elämään. Pitäjässä peräti 34 vuotta kättilönä toiminut Stenroos muutti Yläneelle Turusta vuonna 1912. Koska kättilölle ei kunnan puolesta järjestynyt omaa asuntoa, pyysivät kunnan virkamiehet opettajatar Elna Bertlingiä (myöh. Perttinä) majoittamaan Stenroosin luokseen. Bertling asui ja opetti Vanhankartanon ydinalueella sijaitsevassa Mykkälän pienten lasten koulussa¹¹⁹, jonne myös Stenroos muutti. Naiset ystäväystyivät ja

---

¹¹⁴Yka, lastenvalvojan vuosikertomus. 1952-1959; Yka, sosiaalilautakunnan toimintakertomus 1950-1959. Opettaja Perttinä valittiin jo 1937 ”*Lastensuojelun alaan kuuluvat asiat valmistamaan ja esittelemään, edustamaan lautakuntaa nuoren henkilön poliisikuulust. ja oikeudenkäynnissä, sekä valvomaan lasten ja nuorten henkilöiden ansiotoimia kunnassa.*” Yka, huoltolautakunnan ptk. 21.1.1937.

¹¹⁵Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1959.

¹¹⁶Jousimaa 1983, 42.

¹¹⁷Vuonna 1923 saapuneessa Turun ja Porin maaherran kiertokirjeessä sekä Oikeusministeriön lainsäätö- ja oikeushallintaosaston kirjelmässä kehoitetaan kuntaa lähettämään aviottomain lasten valvoja stipendiaattina kolmipäiväiselle asiaa käsittelevälle kurssille. Matkakustannukset päätettiin maksaa kunnan varoista. Yka, kunnallislautakunnan ptk. 22.8.1923.

¹¹⁸”Päätettiin tilata ”*Lapsi ja nuoriso*” lehteä 3 vsk. nimitt. puheenjohtajalle, lastenvalvojalle ja lastensuojeluasiain esittäjälle.” Yka, huoltolautakunnan ptk. 11.11.1946. Seuraavana vuonna lukijakunta laajeni entisestään, kun lehti tilattiin myös terveysisarelle ja diakonissalle. Yka, huoltolautakunnan ptk. 10.11.1947.

¹¹⁹Taloustirehtööri Björni perusti 1893 kartanon alustalaisia varten pienten lasten koulun. Ensin opetusta annettiin kartanon huoneissa, mutta muutaman vuoden kuluttua kartanonisäntä rakennutti koululle

asuivat yhdessä koko loppuelämänsä, ensin koulurakennuksessa ja myöhemmin muualla Yläneellä. Kahden naisen taloudessa kättilön muistellaan olleen isäntä¹²⁰, eikä naimattomuus automaattisesti tarkoittanut lapsettomuutta. Lukuisilla pitäjän virkanaisilla nimittäin oli kasvatti- tai adoptiolapsi – näin myös kättilön ja opettajan muodostamassa perheessä.¹²¹

Varsinaisten ammattiensa ohella Stenroos ja Bertling vaikuttivat aktiivisesti monissa paikallisissa yhdistyksissä ja yhteiskunnallisissa luottamustoimissa. Alli Stenroos oli mm. innokas nimensuomennosten puolestapuhuja ja paasasi kartanon työläisillekin, ”*että ei semmonen ihminen saa haudassaka maata ku on viaraskielinen.*”¹²² Hän myös kuului pitkään marraskuussa 1918 alkunsa saaneeseen lottajärjestykseen, joka ensin perustettiin Suojelusvelvollisten nimellä toimivaksi ompeluseuraksi ja vuonna 1920 muutettiin Yläneen Lotta Svärd -yhdistykseksi. Stenroos oli Yläneen paikallisosaston jäsen numero yksi, kuului jo ensimmäiseen johtokuntaan ja toimi puheenjohtajana 1920-luvun alkuvuosina. Alli Stenroos kuului myös vuonna 1927 toimintansa aloittaneen Mannerheimin Lastensuojeluliiton perustajajäseniin ja kantaviin voimiin. Perustamiskokouksessa paikallisosaston tarpeellisuutta oli tosin epäilty, sillä kuulijakunnan mukaan paikkakunnan varakkaimmat kodit jo varsin anteliaasti avustivat köyhien perheiden lapsia. Yläneläisen lasten huollon myös huomautettiin olevan ajan vaatimusten tasolla, kiitos toimeliaan kättilön. Jäsenmäärältään pieni paikallisosasto kuitenkin perustettiin ja alun hiljaisten vuosien jälkeen sen toiminta tehostui. Kättilön ammattinsa lisäksi Stenroos sai hoitoonsa mitä erilaisempia potilaita, sillä vielä 1920-luvun lopulla hän oli Yläneen ainoa virallisen aseman saanut terveydenhuollon ammattilainen.¹²³ Kättilön suorittamia ”lääkärin virkoja” muistellaan myös haastateltavien joukossa: ”*Mäkkee laskettiin siält ku oli se piäni mäki siält saunan. Siältä tuli pitkä tän navettatiälle alas. Yks ilta - - tuli ja oli ihan peukalo keskellä kämmentä täällä. Oli päin puuta menny. Se meni sen Alli Laikon tykön ja se veti sen paikalles. Ei Yläneel ollu lääkärii.*”¹²⁴

Nähtävästi Alli Stenroos on jäänyt historiankirjoihin nimenomaan edellä mainitun kaltaisista meriiteistä. Jostakin syystä hänen merkittävä roolinsa kunnan aviottomain lasten valvojana on jäänyt vähemmälle huomiolle. Peruslinjaukset yläneläisen lastenvalvonnan käytännön työhön olivat kuitenkin selvästi ensimmäisen ja myös pi-

---

oman rakennuksen eli ns. Mykkälän koulun. Björni vaikutti muutenkin vahvasti kansakoululaitoksen syntyyn Yläneellä sillä hän rakennutti 1891 ensimmäisen, Uudenkartanon kansakoulun, ja kustansi sen toimintaa yksityisesti omana koulupiirinään peräti 17 vuotta. Mattila-Lonka 2001, 93-94.

¹²⁰M/03/01/4.

¹²¹Mattila-Lonka 2001, 99-100; Helmisaari & Pihlman 2008, 32.

¹²²N/11/01/9.

¹²³Mattila-Lonka 2001, 252, 320-321.

¹²⁴M/04/01/4.

simpään valvojana toimineen Stenroosin käsialaa. Edustaessaan terveydenhuollon kenttää hän oli jo ammattinsa puolesta aitiopaikalla seuraamassa paikallisen väestön kehitystä. Tästä näkökulmasta käsin kättilön valinta toimeen tuntuu luontevalta. Toisaalta uskon, että saman henkilön toimiessa sekä kunnan ainoana ammattimaisena kättilönä että lastenvalvojana ei ristiriitatilanteiltakaan varmasti vältytty. Kenties se on vaikuttanut raskaana olevien tai pienten lasten yh-äitien halukkuuteen käyttää kättilön (ja myöhemmin neuvolan) palveluja tilanteissa, joissa tämä olisi samalla tarkoittanut myös lastenvalvojan ja sosiaalihuollon kontrollin alle joutumista.

2.5 Avioliiton ulkopuolisen syntyvyyden yleisyys Suomessa

Avioliiton ulkopuolisen syntyvyyden ja aviottomien perheiden valvonta on vuoden 1922 lain ja lastenvalvojan myötä selvästi tehostunut. Kuinka yleistä avioton syntyvyys Suomessa sitten oikein oli? Jousimaan mukaan avioliiton ulkopuolella syntyneiden suomalaislasten lukumäärästä on saatavilla tietoa aina 1700-luvun puolivälistä lähtien. Tällöin aviottomia lapsia oli 1,5 prosenttia kaikista elävänä syntyneistä ja luku nousi tasaisesti 1800-luvun loppua kohti tultaessa: esim. vuosina 1871-1880 avioliiton ulkopuolella syntyi jo noin 7,9 prosenttia lapsista. Tämän jälkeen lukema pysytteli 6-8 prosentin tuntumassa aina 1950-luvulle asti. Kun vielä 1920-luvulla aviottomien lasten osuus elävänä syntyneistä suomalaislapsista oli keskimäärin 8,5 prosenttia, oli se vuosina 1931-1940 laskenut 7,6 prosenttiin. 1940-luvulla vastaava luku oli 6,1 prosenttia ja seuraavalla vuosikymmenellä enää 4,3 prosenttia. Toisen maailmansodan jälkeen aussyntyvyyden osuus pysytteli alhaisena, noustakseen kuitenkin uudestaan 1970-luvulle tultaessa (vuonna 1976 avioliiton ulkopuolella syntyi 10,9 prosenttia lapsista ja 1980-luvulle tultaessa luku kasvoi entisestään).¹²⁵

Aviottoman syntyvyyden huippulukemat näyttävät esiintyvän yhteiskuntaa mullistavien tapahtumien kuten sotien yhteydessä. Esimerkiksi sisällissodan jälkimainingeissa ja Talvisodan jälkeen au-lapsien osuus selvästi kasvoi: vuosina 1921 ja 1940 aviottomien osuus kaikista syntyneistä oli noin 9,5 prosentin luokkaa, vaikka yleisesti avioton syntyvyys oli selvästi laskusuunnassa. Syiksi nousuun on esitetty mm. yleinen epävarmuus tulevaisuudesta, moraalinen höltyminen, väestön liikkuvuus sekä tulevan isän kaatuminen sodassa. 1970-luvulta lähtien avioliiton ulkopuolisen syntyvyyden kasvu on puolestaan selitettävissä avoliittojen yleistymisellä sekä yleensäkin vapaamielisem-

---

¹²⁵Jousimaa 1983, 47-48, 160-161.

mällä suhtautumisella seksuaaliseen käyttäytymiseen.¹²⁶

Aviottoman syntyvyyden yleisyys vaihteli alueittain maan sisällä. Tämä, kuten yleisestikin aviottomien lasten syntyvyyden kehitys, on samansuuntainen muiden Pohjoismaiden kanssa. Selvästi suurinta avioton syntyvyys oli Uudenmaan, Turun ja Porin, Satakunnan ja Hämeen läänissä sekä Ahvenanmaalla. Vähäisintä se oli Karjalassa, Pohjanmaalla ja Savossa. Suuret alueelliset erot kytkeytyvät alueen sosiaalirakenteeseen. Läntisillä peltoviljelyalueilla sosiaaliset erot olivat suuria ja ns. tilatonta väestöä oli runsaasti. Piikojen ja renkien avioitumismahdollisuudet heikkenivät usein itsenäisen elämän ja toimeentulon puutteen vuoksi. Esimerkiksi Hämeessä piioilla ja itsellisnaisilla oli selvästi enemmän aviottomia lapsia kuin talollisten tyttärillä. Myös avioitumisikä oli sitä korkeampi, mitä alemmalla nainen toimeentulon asteikossa oli. Sukupuolikäyttäytyminen ja moraalikäsitteet erosivat alueellisten vaihteluiden lisäksi osittain myös sosiaaliryhmittäin. Aviottomia lapsia oli suhteellisesti vähemmän maaseudulla. Aviottomien lasten yleisyys kaupungeissa selittyy muun muassa sillä, että maaseudulta saatiin lähteä kaupunkiin synnyttämään avioliiton ulkopuolella alkunsa saanutta lasta (näin varsinkin ennen salavuoteuspykälän kumoamista vuonna 1926). Lisäksi kaupungeissa oli runsaasti hedelmällisessä iässä olevia naimattomia, palvelusväkeen kuuluvia naisia jotka olivat muuttaneet sinne toimeentulon perässä.¹²⁷ Teollistumisen myötä väestö pakkautui maaseudulta kaupunkiin mullistaen perheiden aseman ja heijastuen myös ihmissuhteisiin. Solmittujen avioliittojen määrä väheni, syntyvyys aleni ja yhä enemmän lapsia syntyi avioliiton ulkopuolella.¹²⁸

2.5.1 Lehtolapset Yläneellä

Varsinais-Suomen läntisiin peltoviljelyalueisiin kuuluvalla Yläneellä lehtolapsen saaminen oli hyvin tavallista. Esimerkiksi vuonna 1874 kaikista syntyneistä lapsista aviottomia oli noin 13 prosenttia ja vuonna 1892 noin 9 prosenttia. Tultaessa 1910-1920 -luvulle avioliiton ulkopuolella syntyneitä oli noin 11-13 prosenttia.¹²⁹ Vuonna 1943 Yläneellä päivänvalon näki yhteensä 55 pienokaista. Heistä aviottomia oli viisi, eli runsas 7 prosenttia kaikista syntyneistä. Vuodesta 1943 eteenpäin on tilastoitu myös kun-

¹²⁶Jousimaa 1983, 47-48, 160-161.

¹²⁷Pulma 1987, 48-50; Jousimaa 1983, 12-13. Frykmanin mukaan Pohjois- ja Etelä-Ruotsin sosiaalisessa rakenteessa oli radikaaleja eroja. Etelässä sosiaalinen rakenne oli hierarkkinen, jossa oli selvä jako maata omistavan ja omistamattoman väestön välillä. Pohjoisessa maaomistus oli tasaisemmin jakaantunut. Aiemmin mainittu ns. rakenteellinen alistaminen oli yleisempää hierarkkisissa yhteisöissä. Frykman 1982.

¹²⁸Hiilamo 2006, 52.

¹²⁹Mattila-Lonka 2001, 49.

nan alueelle muualta muuttaneet au-lapset. Heidän määränsä oli melko vähäinen vaihdellen vuosittain 1-3 lapsen välillä. Kuten jo edellä käy ilmi, vaikuttivat sotavuodet koko maassa paitsi yleisesti syntyvyyttä nostavasti myös avioliiton ulkopuolella syntyneiden määrään. Sodan pitkittyminen vaikutti myös sotamiesten ja kotiyhteisön moraaliiin. Elettiin kuin viimeistä päivää, jossa rankat rintamalomat (ns. naimalomat), irralliset suhteet ja lisääntynyt alkoholin käyttö eivät olleet vieraita asioita. Väsymys sotaan ja sen seurauksiin näkyi myös pika-avioliittojen määrässä: vuonna 1941 Yläneellä solmittiin peräti 42 uutta avioliittoa. Sodan jälkeisinä vuosina tilanne kääntyi pääläelleen, kun puolestaan avioerotilastot olivat nousujohteisia.¹³⁰

Talvi- ja jatkosodan vaikutukset syntyvyyteen ovat selvästi nähtävissä Yläneellä: vuosina 1945 ja 1946 syntyi molempina peräti 90 uutta yläneläisvauvaa lehtolasten osuuden ollessa keskimäärin 6 prosentin luokkaa. Selvä nousu avioliiton ulkopuolisten lasten osuudessa on nähtävissä heti sodan jälkeisiltä vuosilta, kun 1947 heitä oli jopa noin 10 prosenttia. Nousu oli kuitenkin vain väliaikainen, sillä jo 1949-1950 aviottomien lasten osuus oli laskenut keskimäärin vajaaseen 4 prosenttiin. Vielä 1950-luvullakin aviottomien lasten osuus pysytteli suhteellisen korkeana, sillä huippuvuonna 1956 päästiin yli 11 prosentin. Kuitenkin jo seuraavana vuonna au-lapsia kaikista syntyneistä oli vain reilut 6 prosenttia ja vuonna 1959 enää vajaat 4 prosenttia. Vuosien välillä onkin havaittavissa suurtakin vaihtelua. Vaikka aviottoman syntyvyyden osuus oli 1900-luvun alkukymmeninä koko maan keskiarvoon verrattuna jonkin verran korkeampi, oli se kuitenkin laskenut Yläneellä vielä 1800-luvun alussa vallinneesta tilanteesta.¹³¹

Aviottomien lasten yleisyys selittyy juuri suurilla sosiaalisilla eroilla, sillä kartanopitäjänä Yläneellä oli paljon renkejä ja piikoja. Riittävän pesämunan kerääminen oman mökin hankkimiseksi tai yleensäkin perheen perustamiseksi oli pienipalkkaiselle palvelusväelle vaikeaa. Talollisten tyttärillä olikin selvästi vähemmän avioliiton ulkopuolisia lapsia kuin mitä itsellisnaisilla tai piioilla oli. Avioitumisen ja lapsen syntymän järjestys ei aina muutenkaan mennyt kaikkien taiteen sääntöjen mukaan, sillä koko maakunnassa joka kolmas torpparin tai itsellisen tytär oli jo raskaana vihkimisen hetkellä.¹³² Vahinko saattoi sattua myös varakkaan perheen tyttärelle tai herraskaiselle vanhallepiialle, kuten eräs 1800-luvun alkupuolen Ylänettä koskeva tarina kertoo: ”*Siäl oli semmone yks piikalikkaki, jo aikasemminki on epäilty et se olis Agneetan oma tyttö, mut se juanittiin sillätaval et se kävi synnyttämäs sen Turussa ja sit yks piika täältä sit siirrettiin sinne sen kans ja se otti sen omakseen, ja sitä on tutkittu kyl aika taval mut et*

¹³⁰Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1943-1959; Mattila-Lonka 2001, 49, 386-387.

¹³¹Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1943-1959; Mattila-Lonka 2001, 49, 386-387. Ks. Liite 2.

¹³²Mattila-Lonka 2001, 49.

*siit ei o niin varmaa näyttöä, ei voida sanoa. Se vahvistaa se perunkirja sitte, että jotain perää oli, kun se sai niin suuret myötäjaiset se tytär. Sai kärryt hevosineen ja karhunaljan ja kaikki mitä siihen kuulu ja rahaa ja kaikkee semmost, oli selvä näyttö.”*¹³³

2.5.2 Lastenvalvojan luettelossa olevat lapset

Miten aviottomat lapset oikein päätyivät lastenvalvojan kirjoihin? Kokonainen viranomaisten verkosto oli valjastettu valvomaan au-lasten ja heidän äitiensä asioita. Lain mukaan lapsen syntymästä ilmoituksen saanut pappi, seurakunnan johtaja tai siviilirekisterin pitäjä oli velvollinen viivytyksettä antamaan tiedon äidin nimestä ja kotipaikasta holhouslautakunnalle, joka edelleen ilmoitti asiasta lastenvalvojalle¹³⁴. Yläneen holhouslautakunnan pöytäkirjoissa onkin runsaasti merkintöjä tiedonkulusta kirkkoherranviraston, holhouslautakunnan ja lastenvalvojan välillä. Kirkkoherra toimitti lautakunnalle luettelon avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, jonka tiedot tämä puolestaan välitti lastenvalvojan käsiteltäviksi. Lastenvalvoja puolestaan hyväksytti lautakunnalla toimintakertomuksensa ja tilinsä, sekä laatimansa luettelon aviottomista lapsista ja näitä koskevista elatussopimuksista. Lastenvalvojat näyttävät nauttineen valtaa ja arvostusta lautakuntien taholta, sillä heidän esityksensä ja tekemänsä sopimukset poikkeuksetta hyväksyttiin. Lisäksi lastenvalvojan vuosikertomukset lähetettiin sosiaaliministeriön sosiaaliseen tutkimustoimistoon.¹³⁵ Aviottomien lasten yleisyyden sekä toimeentulon valvonta ja tilastointi koettiin ilmeisen tärkeäksi myös yhteiskunnallisella tasolla.

Yläneen lastenvalvoja on pitänyt vuosina 1925-1942 kirjaa siitä, kuka lapsista on lastenvalvojalle tiedottanut¹³⁶. Lain mukaan avioliiton ulkopuolella raskaana olevan naisen tuli hyvissä ajoin ennen synnytystä ilmoittaa lastenvalvojalle tilastaan, jotta lapsen oikeuden turvaaminen saatiin järjestettyä¹³⁷. Nähtävästi äitien halukkuus ilmoittaa aviottomasta lapsestaan ei ollut kovin suurta, sillä heitä näkyy tilastossa vain kourallinen. Esim. vuonna 1931 lastenvalvojan luetteloon otettiin kymmenen uutta lasta, joista ei yhdestäkään tiedottanut lapsen äiti. Toisaalta äidit eivät välttämättä ole kokeneet tarpeelliseksi erikseen ilmoittaa lapsestaan, sillä kättilö toimiessaan samalla lastenvalvojana on niin kuitenkin automaattisesti tehnyt. Kättilö Alli Stenroos näyttääkin olleen hyvin aktiivinen, vaikka hänenkin tiedoissaan on välillä puutteita; esim. 1938 kirjoihin on tullut kahdeksan uutta lasta, joista kättilö itse on merkinnyt kaksi. Toisaalta lastenvalvo-

---

¹³³M/14/01/19.

¹³⁴AuSL 1922, 3 luku 17§, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922.

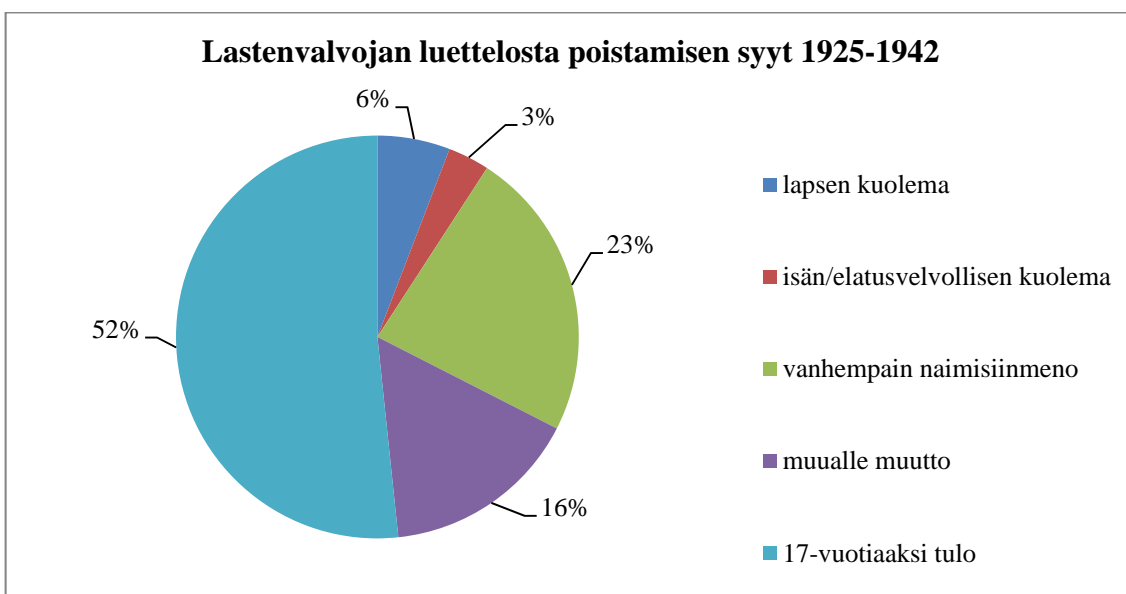
¹³⁵Yka, holhouslautakunnan ptk. 1922-1959.

¹³⁶Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1942. Ks. Liite 3.

¹³⁷AuSL 1922, 3 luku 17§, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922.

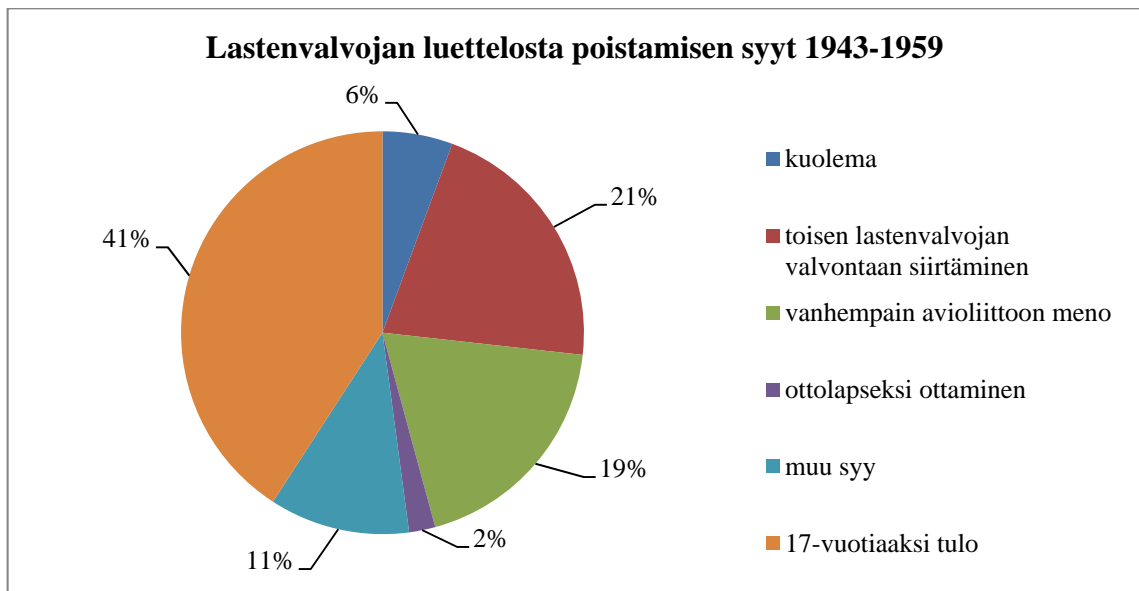
jan ei tarvinnutkaan olla perillä jokaisesta alueellaan syntyneestä tai sinne muuttaneesta lapsesta, sillä nähtävästi tiedonkulku eri viranomaisten välillä toimi suhteellisen hyvin. Seurakunnan papinkaan tiedot eivät kuitenkaan olleet aivan täydelliset, sillä mm. 1932 lastenvalvojan luetteloihin merkityistä yhdeksästä lapsesta on vain viidestä ilmoituksen tehnyt pappi. Ilmeisesti köyhäinohoitotoimen taholta luotettiin lastenvalvojan ja papin riittävään aktiivisuuteen, sillä sieltä on tehty ilmoitus vain yhdestä lapsesta. On myös silmiinpistävää, että lapsen omaisista tai sivullisista on kumpainenkin ilmoittanut vain yhdestä au-lapsesta. Ilmeisesti yhteisön epävirallinen valvonta ei ole Yläneellä ainakaan tällä saralla erityisemmin kohdistunut lehtolapsiin.

Lapsi poistettiin lastenvalvojan luettelosta 17-vuoden iän täytyessä eli elatusvelvollisuuden päättyessä. Muita luettelosta poistamisen syitä olivat paikkakunnalta pois muutto (eli toisen lastenvalvojan valvontaan siirtäminen), vanhempien avioituminen keskenään, ottolapseksi ottaminen sekä lapsen tai elatusvelvollisen kuolema.¹³⁸ Seuraavista taulukoista käy ilmi Yläneen lastenvalvojan merkitsemät poistamisen syyt:

Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1942.

¹³⁸ AuSL 1922, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922.; Pulma 1987, 167-168; *Lastenvalvoja* 18.11.2011; Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista.

Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1943-1959.

Ylivoimaisesti eniten lapsia poistettiin 17-vuotiaaksi tulon myötä (vuosina 1925-1942 peräti 52 prosenttia ja vuosina 1943-1959 vielä 41 prosenttia). Vajaa puolet lapsista oli siis lastenvalvojan valvonnassa pitkään, koko lain määrittämän ajan. Myös vanhempien naimisiin menon myötä luettelosta poistui suuri joukko, noin viidesosa aviottomista lapsista. Toisen lastenvalvojan valvontaan siirtyi keskimäärin 8,5 prosenttia, eli jonkin verran perheet muuttivat paikkakunnalta toiselle. Kuolema korjasi lapsista noin kuusi prosenttia¹³⁹. Ilmeisesti Yläneen lastenvalvojan kirjoilla olevan lehtolapsen ottaminen ottolapseksi ei ollut kovin yleistä, sillä tapauksia näkyy vain muutamia. Joillekin lapsille uusi isäpuoli kuitenkin löytyi: *”Esitettiin kirjelmä jolla työmies - - haluaa pyytää ottolapsekseen vaimonsa - - aviottoman pojan - -. Holhouslautakunta päätti, ettei sillä ole mitään sitä vastaan.”*¹⁴⁰ Vuosina 1943-1959 vuosikertomuksiin ilmestyy kohta 'muu syy' johon on merkitty 11 prosenttia luettelosta poistetuista.¹⁴¹ Mikä tämä epämääräisesti tilastoitu muu syy sitten voisi olla, se jää arvailujen varaan.

¹³⁹Vuosikertomuksista ei ole suoraan nähtävissä minkä ikäisinä lapset kuolivat, vaan tämä pitäisi päätellä vertailemalla lastenvalvojan luetteloissa olevia henkilötietoja vuosikertomuksissa esitettyihin lukuihin.

¹⁴⁰Yka, holhouslautakunnan ptk. 5.5.1947.

¹⁴¹Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1959. Ks. Liite 4.

3 ISÄTTÖMÄN LAPSUUDEN PAIKALLISET KASVOT

3.1 Isää etsimässä

3.1.1 Oikeus isään ja elättäjään

Avioliiton ulkopuolella syntyneellä lapsella oli äitiinsä ja tämän sukulaisiin nähden samanlainen oikeudellinen asema kuin aviolapsella. Lapsen oikeudellinen suhde isään ei ollut aivan yhtä mutkaton. Jos isä oli tunnustanut lapsen, koski perimisoikeus myös isää ja isänpuoleisia sukulaisia. Tällainen tilanne oli lapsen kannalta ihanteellisin. Vaikka isä ei tunnustaisikaan lasta, on laissa määritelty tarkasti myös miehen elatusvelvollisuus: ”Lapsi on oikeutettu saamaan elatuksen äidiltään ja siltä, joka, makaamalla äidin, on voinut saattaa hänet raskaaksi.”¹⁴² Vaikka lapsella oli tällöin juridinen suhde vain äitiinsä ja varsinainen isyys jätettiin avoimeksi, oli tavoitteena kuitenkin määrittää elatusvelvollinen jolta sopimus- tai oikeusteitse perittiin elatusapua. Kanne voitiin laittaa vireille jo ennen lapsen syntymää, mutta asia tuli ratkaista vasta tämän jälkeen. Ainoastaan pätevistä syistä kanne voitiin nostaa myöhemmin kuin kahden vuoden kuluessa syntymästä. Sekä lapsen holhoojalla että lastenvalvojalla oli oikeus lapsen puolesta ryhtyä toimiin elatusvelvollisuuden toteutumiseksi. Lapsen elämäntarpeiden tyydyttäminen ja kasvatus määrittyivät yleensä äidin elinolojen mukaan. Jos isä oli tunnustanut lapsen ja oli sen huoltaja, määrittyi elatus isän olojen mukaan. Elatusvelvollisuus oli voimassa kunnes lapsi täytti 17 vuotta tai pitempäänkin, jos lapsi oli vian, taudin tai heikkouden takia kykenemätön elättämään itseään.¹⁴³

Äidin tai lastenvalvojan mahdollisuudet näyttää toteen tietyn miehen isyys olivat heikot jos mies itse kielsi syyllisyytensä. Vaikka asianomaiset olisivatkin todistettavasti olleet keskenään seurustelusuhteessa, oli hankalaa todistaa että kyseessä oli naisen ainoa seurustelusuhde ja etteikö joku toinen voisi olla lapsen isä. Elatusasian oikeuteen vieminen riippuikin pitkälti siitä, oliko suhteella silminnäköjoutä¹⁴⁴: ”Elatusvelvollisia on ollut vaikea saada todistusten puutteessa, eräissä tapauksissa äidit ovat luvanneet yksin huolehtia lapsesta, joten asiaa ei ole vireille pantu.”¹⁴⁵ Todisteiden puuttuessaakin nainen saattoi kuitenkin haastaa miehen käräjille, sillä vaikka tuomiota ei saatu, oli makaa-

¹⁴² AuSL 1922, 1 luku 4§, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922.

¹⁴³ AuSL 1922, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922. Lain mukaan elatusapu maksettiin lapsen asioita hoitavalle uskotulle miehelle eli lastenvalvojalle.

¹⁴⁴ Pohjola-Vilkuna 1995, 43.

¹⁴⁵ Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1948.

jan julkinen nimeäminen kyläyhteisölle osoitettu selvä viesti miehen syyllisyydestä ¹⁴⁶. Käytännössä mies kuitenkin usein pystyi välttämään vastuunsa ja häneen kohdistuvat rangaistukset yksinkertaisesti vain johdonmukaisesti kieltämällä koko asian ¹⁴⁷. Suhteen kiistämiseen turvaututtiin myös monissa Yläneen lastenvalvojan kirjoihin päätyneissä tapauksissa. Erään Vanhankartanon työntekijän 1920-luvulla syntyneen aviottoman pojan kohdalla ilmoituksen lastenvalvojalle on tehnyt kirkkoherranvirasto. Äiti on naimaton ja hänen varallisuutensa on todettu tyydyttäväksi. Reilu puoli vuotta lapsen syntymän jälkeen lomakkeeseen on tehty merkintä: ”*Lapsen äiti kuulusteltavana lastenvalvojan luona, mutta kun asiassa ei ole mitään pätevää todistusta ei kannetta voida nostaa. Elatusvelvolliseksi ilmoitettu - -, joka kuitenkin jyrkästi kieltää syyllisyytensä.*” ¹⁴⁸ Kyseisessä tapauksessa isyyttä ei mitenkään voitu todistaa, joten miestä ei määrätty elatusvelvolliseksi. Poika poistettiin luettelosta hänen täyttäessään 17-vuotta, äidin elatusvelvollisuuden päättyessä.

Kenties edesvastuuseen haluttiin joskus saattaa joku asiaankuulumaton, tarkoituksena turvata lapsen elatus. Joissakin tapauksissa varmaa tietoa isästä ei kenties edes ollut. Aina äiti ei halunnut nimetä lapsen isää, vaan tämän henkilöllisyys tahdottiin pitää yksityistietona: ”*Lapsen äiti ei ollut halukas ryhtymään lain edellyttämiin toimenpiteisiin elatusavun turvaamiseksi.*” ¹⁴⁹ Jonas Frykmanin mukaan miehen anonyymisyyttä saattoi suojella äidin kohtaamat sosiaaliset ja tunteelliset seuraukset, mikäli hän julkisesti vaati miehen tunnustamaan isyytensä. Seistessään oikeudessa todistamassa miehen osallisuudesta, joutui äiti samalla julkisesti paljastamaan myös oman häpeänsä. ¹⁵⁰ Vanhankartanon naimaton navetta-apulainen synnytti 1930-luvulla tytön, josta ilmoituksen lastenvalvojalle teki kättilö (siis kaksoisroolissaan lastenvalvoja itse). Äidin varallisuusuhteet oli todettu tyydyttäväiksi ja hänen mainittiin nauttivan vuosipalkkaa. Elatusvelvollinen oli kyllä nimetty ja asialle löytyi peräti kaksi todistajaa, mutta mies kielsi jyrkästi syyllisyytensä. Lopulta asian selvittäminen kaatui äidin esittämään toiveeseen: ”*Lapsen äiti ei suostunut siihen, että elatusvelvolliseksi ilmoitettu haastettaisiin oikeuteen, keskustelussa ilmeni asioita joiden vuoksi oli paras jättää kanne nostamatta.*” ¹⁵¹ Elatusapua ei siis lähdetty perimään oikeusteitse, vaan lapsi jäi äitinsä huollettavaksi ja poistettiin lastenvalvojan luettelosta täyttäessään 17-vuotta. Arkistolähteistä ei sen tarkemmin käy ilmi mihin seikkoihin äiti vetosi, vaan hänen motiivinsa jäävät pi-

---

¹⁴⁶Pohjola-Vilkuna 1995, 47.

¹⁴⁷Frykman 1982; Pohjola-Vilkuna 1995.

¹⁴⁸Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 97.

¹⁴⁹Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 52.

¹⁵⁰Frykman 1982.

¹⁵¹Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 157.

mentoon.

Entä miten asia vaikutti henkilökohtaisella tasolla, millaisia ajatuksia tai tunteuksia isän puuttuminen aviottomissa lapsissa itsessään herätti? Suhtautumista isään sivuttiin lyhyesti Sallin ja Elisan keskustelussa. Kummankaan lapsuudessa isä ei ollut konkreettisesti läsnä, vaan äidit yksinään huolehtivat lastensa kasvatuksesta ja elatuksesta. Elisa ei lapsena edes tiennyt kuka hänen isänsä oli, mutta Salli oli kuullut jotain äidiltään: *”Ko - - joskus kysy et kunnen mää ol kiinnostunu mun isästäni. Mitä mää semmosest äijäst olisin kiinnostunu ku, tota noin ni (naurahdus)... kunnen mää, en mä tiädä hänest mittään. Muutako sen mitä äiti on sanonu et sillon hän ol tullu kattomaan mua, et kyl ton ny vaan likakseks kelpaa omistaa. (...) Et kyl mää tiärän niinko suvun ja näin mut...(…) et olen miälestäni niinko tavannu sen.”* Elisa: *”Viaras ihminen.”* Salli: *”Juu ihan täysin vieras.”*¹⁵²

3.1.2 Kiista elatuksesta

Lastenvalvojan luetteloissa lapsen henkilötietojen lisäksi äidin ja elatusvelvollisen työpaikka ja varallisuussuhteet ovat olleet tarkastelun kohteena. Aviottoman syntymän myötä lapset, äidit sekä isäkandidaatit joutuivatkin melkoisen valvonnan alaisiksi, sillä elatusvelvollisuuden selvittämiseksi muuten yksityiselämän piiriin kuuluvat asiat tulivat kunnan virkamiesten syynättäviksi. Toimeentulon ja köyhyyden kysymykset näyttelevät tässäkin osaansa. Ainakin Yläneellä lastenvalvojan toiminnan pääpaino näyttää olleen lasten elatuksen järjestämisessä ja turvaamisessa.

Vuosina 1925-1942 elatusvelvollisuus järjestettiin Yläneellä hieman useammin sopimalla kuin oikeusteitse. Vapaaehtoisia sopimuksia laadittiin noin 52 prosentissa tapauksista, kun taas kanne jouduttiin nostamaan reilun 48 prosentin osalta.¹⁵³ Elatusten perintä oikeudenkäynnin avulla hidastui muun muassa silloin, kun saadusta tuomiosta valitettiin ylempään oikeusasteeseen¹⁵⁴. Kanteen nostamista, oikeudenkäynnin kulkua ja elatusapujen perintää saattoi yksinkertaisesti vaikeuttaa myös se, ettei elatusvelvollista tavoitettu koska tämä hävisi näköpiiristä ja piilotteli toisella paikkakunnalla välttääkseen vastuunsa¹⁵⁵. Karkulaisia yritettiin toisinaan jäljittää toisille lastenvalvojil-

---

¹⁵²N/02/01/2; N/05/03/2.

¹⁵³Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1942. Elatusvelvollisuuden järjestämisestä ks. Liite 5.

¹⁵⁴Vuosina 1925-1942 ylempään oikeuteen valitettiin 9,5 prosentissa tapauksista ja 2,7 prosenttia tapauksista lykättiin. Ilmeisesti asian sopiminen haasteen antamisen jälkeen ei ollut kovin yleistä, sillä ainakin kirjattuna on vain yksi tapaus. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1942.

¹⁵⁵Jousimaa 1983, 43.

le lähetettyjen virka-apupyynnöiden avulla ¹⁵⁶ ja satunnaisesti Yläneen lastenvalvoja teki myös yhteisiä kuulustelumatkoihin naapuripitäjien lastenvalvojen kanssa ¹⁵⁷. Joissain tapauksissa elatusvelvollinen oli jo oikeudessa tuomittu suorittamaan elatusapua mutta sen saaminen pitkittyi pitkittymistään, koska mies kieltäytyi maksamasta. Näin kävi myös erään Vanhankartanon aviottoman pojan kohdalla ¹⁵⁸. Elatusvelvollinen oli puoli vuotta lapsen syntymän jälkeen tuomittu maksamaan elatusapua 100 markkaa kuukaudessa lapsen syntymästä aina siihen asti, kunnes tämä täyttää 17-vuotta. Kun elatusvelvollinen kieltäytyi maksamasta, yritti lastenvalvoja ensin neuvotella hänen kanssaan. Lopulta ainoaksi vaihtoehdoksi jäi asiapapereiden lähettäminen ulosottoviranomaiselle. Tuomion langettamisesta kului peräti kahdeksan vuotta, ennen kuin elatusapurahoja alettiin ulosottotietä vihdoinkin viimein saada.

Kun aiemmin sopimisen ja oikeudenkäyntien välillä on nähtävillä vain hienoinen ero, muuttui tilanne melko huomattavasti 1940-1950 -luvulla. Tällöin elatusvelvollisuus järjestettiin sopimalla noin 42 prosentin osalta, kun oikeusjärjestelmään turvauduttiin peräti miltei 58 prosentissa tapauksista ¹⁵⁹. Myös lastenvalvojan luettelossa vuoden lopussa olleiden lasten eduksi selvitettyjen elatusapuasiain osuus kasvoi vuosi vuodelta. Kun 1948 elatus oli järjestetty vain reilun 30 prosentin osalta, oli 1950-luvun alkupuolella päästy jo yli 60 prosentin ja vuonna 1958 elatusapuasia oli kunnossa peräti 77 prosentin kohdalla. ¹⁶⁰

Pohdittavaksi jää, millä seikoilla muutosta voisi selittää. Kuten jo edellä käy ilmi, talvi- ja jatkosodan seurauksena avioliiton ulkopuolinen syntyvyys lisääntyi. Nähtävästi tilanne huolestutti ainakin virkamiehiä, sillä lastenvalvojen toiminnan tehostaminen nähtiin tarpeelliseksi muun muassa sosiaaliministeriön taholta. Ministeriöltä saapuneen kiertokirjeen mukaan lastenvalvojen työssä oli paikoin havaittu ilmeisiä heikkouksia, puutteita ja laiminlyöntejä, joihin tuli puuttua poikkeusoloista huolimatta (tai juuri niistä johtuen). Kunnan virkamiehiä huomautettiin lastenvalvojan ja huoltolautakunnan välisen kiinteän yhteistyön tärkeydestä sekä nimiluetteloiden ja tilikirjojen paikkaansa pitävyyden merkityksestä. Uutena tehtävänä mainittiin huoltorahan perimi-

---

¹⁵⁶1940-luvun esimerkissä Perniön kunnan lastenvalvoja pyytää Yläneen lastenvalvojaa toimittamaan haastemiehen välityksellä elatusasiaa koskevan haasteen työmiehelle, joka sen pelossa ilmeisesti majaillee Yläneellä asuvan äitinsä luona. Yka, lastenvalvoja, saapuneet kirjeet 17.11.1949.

¹⁵⁷”Käyty kuulustelumatoilla Honkilahden last. valv. kanssa.” Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1925.

¹⁵⁸Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 99.

¹⁵⁹Lastenvalvojan vuosikertomuslomake muuttui vuonna 1943. Kun aiemmin merkittiin vain *kannestettu*, eroteltiin uuteen lomakkeeseen kohdat *elatusvelvollisuus järjestetty tuomiolla* sekä *haasteita annettu*. Käyttämäni noin 58 prosenttia sisältää sekä varsinaiset tuomiot että annetut haasteet. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1943-1959.

¹⁶⁰Lastenvalvojan luettelossa vuoden lopussa olleiden lasten eduksi selvitettyjen elatusapuasiain määrä on merkitty vuodesta 1947 eteenpäin. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1947-1959.

nen asepalveluksessa olevien elatusvelvollisten aviottomille lapsille¹⁶¹ sekä huoltoeläkkeen turvaaminen sodassa kaatuneitten tai invalideiksi tulleitten elatusvelvollisten lapsille. Myös jo voimassa olevat elatussopimukset ja -tuomiot olivat käyneet useimmissa tapauksissa nykyoloissa riittämättömiksi, joten lastenvalvojen piti ehdottomasti ryhtyä toimenpiteisiin niiden korottamiseksi.¹⁶²

Kun sotien välisenä aikana Suomessa keskityttiin erityisesti äitien valvontaan, muuttui painopiste sotien aikana ja niiden seurauksena. Keskeiseksi huolenaiheeksi muodostui aviottomien lasten elatuskysymysten ratkominen.¹⁶³ Yläneellä elettiin niukkaa taloudellista aikaa ja avioton syntyvyys oli nousujohteista, joten lastenvalvojan oli kenties juuri käytännön syistä tarpeen ottaa entistä tiukempi linja selvittäessään elatusasioita. Samaan ajankohtaan osuu myös lastenvalvojen täyttämän vuosikertomuksen uudistus. Yhteisten verorahojen käytön valvonta tehostui, sillä nyt luetteloiitiin entistä tarkemmin missä hoitomuodossa lapset elivät ja tapahtuiko tämä kunnan avustuksella vai ilman.

Yleensäkin jollakin tavalla epäilyttäväksi koetun väestönosan valvonta kiristyi Suomessa. Sisäasiainministeriöltä kunnille lähetetyssä kiertokirjeessä kerrotaan irtolaisuuteen liittyvän tehokkaan silmälläpidon merkityksestä: *”Ilman tällaista tarkkailua ja siitä tehtyjä merkintöjä on monasti vaikea todeta irtolaisuutta pelkän poliisikuulustelun avulla, sillä useimmat irtolaisuuden tunnusmerkeistä ovat tavanomaisuutta osoittavia, kuten ”kuljeksia paikkakunnalta toiselle”, ”on tapana vieroksua työtä”, ”on tapana kerjätä” tai ”pitämällä tapanaan hankkia tuloja hyvien tapojen vastaisilla ja siveellisesti hylättävillä keinoilla”.*¹⁶⁴ Viimeksi mainittu siveetön elämä herätti Suomessa huolta ilmeisesti osittain aiheestakin, sillä irtolaisuuden perusteella huostaan otettujen tyttöjen määrä oli peräti kaksinkertaistunut sotia edeltäviin vuosiin verrattuna. Yläneellä tämä näkyi välillisesti niin, että Huvituksessa sijainnut juoppoparantola lakkautettiin ja sen tiloissa aloitti vuonna 1943 Yläneen tyttökoti. Se oli tarkoitettu ns. siveellisesti haittuneita nuoria tyttöjä varten ja sinne lähetettiin kevyemmissä laitoksissa selviytymättömiä tapauksia. Tyttökoti olikin tunnettu ankarasta kurinpidostaan, jota arvosteltiin

---

¹⁶¹Haasteen tulon on havaittu vaikuttavan haastettaviin siten, että enempää käsittelyä välttääkseen he ovat olleet taipuvaisia täyttämään vapaaehtoisen elatussopimuksen. Lastenvalvoja kehotetaan liittämään haastekirjojen mukaan 2 kpl äidin jo allekirjoittamia elatussopimuksia, jotta ainakin joissain tapauksissa asia voi järjestyä ilman oikeudenkäyntiä. Yka, lastenvalvoja, asiakirjoja. Sosiaaliministeriön kiertokirje N:o 19/43, 10.8.1943 sekä N:o 4/1944, 4.3.1944.

¹⁶²Yka, sosiaalilautakunta, saapuneet kirjeet. Sosiaaliministeriön kiertokirje N:o 13/1943, 17.5.1943.

¹⁶³Pulma 1987, 230.

¹⁶⁴Yka, sosiaalilautakunta, saapuneet kirjeet. Sisäasiainministeriön yleiskirje N:o 17759/P, 14.11.1945. Vuoden 1936 irtolaislakia (Suomen asetuskokoelma 57/1936) täydennettiin 5.10.1945 annetulla irtolaisrekisteriasetuksella (Suomen asetuskokoelma 985/1945), jonka mukaan rikostutkimuskeskuksessa oli pidettävä irtolaisrekisteriä.

1960-luvulla julkisesti jopa alan asiantuntijoiden piirissä. Muilta paikkakunnilta Yläneelle sijoitettujen tyttöjen lähtökohdat olivat monenkirjavia, mutta usein niissä näkyi jollakin tavalla rikkonainen perhetausta.¹⁶⁵

Oman päänvaivansa virkamiehille aiheuttivat myös Saksan sotavoimiin kuuluvi-
en henkilöiden jälkeensä jättämät isättömät jälkeläiset, joille elatusavun järjestäminen säännöllisesti turvatuksi osoittautui hankalaksi¹⁶⁶. Yläneellä saksalaisia sotilaita ei ollut, mutta myöskään Karjalasta tulleen siirtoväen osalta tilanne ei ollut ongelmaton: ”Aviot-
tomille lapsille saadaan siirtoväen huoltopäivärahaa maksaa vain, jos äiti osoittaa ryh-
tyneensä lastenvalvojan välityksellä toimenpiteisiin elatusasian hoitamiseksi. Tarpeen
vaatiessa on huoltolautakunnan vaadittava äiti tähän.”¹⁶⁷ Yläneelle pysyvästi sijoitet-
tujen siirtolaisten määrä ei noussut kovin suureksi, joten kuntaan ja sen asukkaisiin
kohdistuvat huoltopaineet liittyivät ennemminkin uuden väestön asuttamiseen¹⁶⁸.

3.1.3 Oikeudessa tavataan!

Oikeudenkäynneissä todistajien kertomukset nousivat tärkeään asemaan. Kirsi Pohjola-
Vilkunan tutkimuksessa suurin osa oikeudessa toteen näytetyistä luvattomista seksuaa-
likontakteista tapahtui neljän seinän sisällä, sängyssä. Seksuaalinen kanssakäyminen
saattoi ahtaiden asumisjärjestelyjen vuoksi olla omalla tavallaan melko julkista, jolloin
elatuskiistoja puitaessa silminnäkijöitä oli kenties helpompi löytää. Toisaalta pariskunta
halusi usein etsiä kanssakäymiselleen mahdollisimman rauhallisen ja yksityisen tilan.
Maaseutuympäristössä olikin runsaasti erilaisia ulkorakennuksia jotka tarjosivat suojaa
uteliaiden katseilta. Myös rakentamattomat paikat kuten metsät ja pellot saattoivat toi-
mia lemmen näyttämöinä. Tällöin varsinaiselle sukupuoliyhteydelle oli hankalampaa
löytää todistajia ja silminnäkijähavainnoissa parin olikin yleensä nähty vain kulkevan
yhdessä kuin rakastavaisten. Toisaalta jo tämä saattoi riittää todisteeksi siitä, että mies
oli todennäköisesti maannut naisen kyseisenä ajankohtana.¹⁶⁹

---

¹⁶⁵Mattila-Lonka 2001, 409-413.

¹⁶⁶Yka, sosiaalilautakunta, saapuneet kirjeet. Sosiaaliministeriön kiertokirje N:o 11/1943, 13.5.1943.
Suomen puolustusministeriön ja Saksan sotavoimien pääesikunnan välillä tehtiin 15.6.1944
erikoissopimus: Saksan valtio ottaa vastatakseen elatusavun maksamisesta au-lapsen syntymästä
siihen kun sota kestää. Yka, lastenvalvoja, asiakirjoja. Sosiaaliministeriön kiertokirje N:o 14/1944,
25.7.1944.

¹⁶⁷Yka, sosiaalilautakunta, saapuneet kirjeet. Turun ja Porin läänin maaherran tiedotuskirje N:o R 293,
3.2. 1949.

¹⁶⁸Esim. alkuvuodesta 1946 sosiaaliministeriö myönsi Yläneen kunnalle ennakkomaksuna 120 000 mk
sotasiirtolaisten huollon kustannusten peittämiseksi. Yka, huoltolautakunnan ptk. 21.1.1946.

Siirtoväen asuttamisesta Yläneelle ks. Mattila-Lonka 2001, Helmisaari & Pihlman 2008.

¹⁶⁹Pohjola-Vilkuna 1995, 80-82.

Yläneellä elatuskiistoja puitiin suhteellisen usein oikeudessa asti. Pelkän äidin sanan perusteella isyyttä oli vaikea todistaa, joten lastenvalvojan tehtäväksi jäi etsiä kanssakäymisestä oletettavasti jotakin tietäviä henkilöitä: *”Kysymästänne asijasta joka koskee - - ja - - välisiä suhteita minä voim vähän selvittää vaikka en paljon. Olen nimitäin joskus heidät nähnyt yhdessä mutta missä se selviää oikeudessa aikanaan.”*¹⁷⁰ Aina todistajat eivät olleet yhteistyöhaluisia, vaan syystä tai toisesta ilmoittivat olevansa tietämättömiä asiasta. Näissä toisinaan melko värikkäissäkin kuvailuissa pitäydyttiin sekä silminnäkijähavaintoihin että kuulopuheisiin. Toisinaan todistukset olivat melko hataria, vältellen kerrottuja ja saivat humoristisiakin piirteitä. Vuoden 1937 pääsiäismaanantain tapahtumien kuvailussa yläneläinen naistodistaja kertoo olleensa liikkeellä toisen naisen ja kahden miehen kanssa: *”...kello 22-23 aikaan mennyt - - makasiiniin Heinijoen kylässä sekä että asianomaiset sitten olivat maanneet siellä yhdessä, todistajan voimatta pimeyden takia nähdä missä olosuhteissa, ja tietämättä, olivatko he harjoittaneet sukupuoliyhteyttä. Makasiinissa oli oltu ehkä pari tuntia. Kysyttäessä todistaja ilmoitti, ettei hän muistanut, mitä varten makasiiniin oli menty.”*¹⁷¹ Todistaja ei joko tiedä tai halua kertoa asian oikeaa laitaa, joten seurueen toisen parin suhteen laatu jää arvailujen varaan. Todistuksen ollessa epämääräinen ja miehen kieltäessä isyytensä ei oikeudella ole mahdollisuutta saattaa häntä elatusvastuuseen.

Toisessa esimerkkitapauksessa yläneläinen äiti oli haastanut oikeuteen isäksi nimetyn miehen, sillä tämä ei suostunut maksamaan elatusmaksuja. Yläneen huoltolautakunnan puheenjohtaja todisti, että äiti oli täysin varaton. Kolmen todistajan kertomuksissa vastaajan mm. sanottiin olleen kaksin kantajan vieraana vielä myöhään illalla ja heidän peräti saunoneen yhdessä. Muilta paikkakunnan asukkailta kuullut vihjeet yökyläilyistä saattoivat arvailut uudelle tasolle: *”...oli todistaja huomannut, että asianomaisten seurustelu oli rakastelevaisten seurustelua, muttei ollut nähnyt heidän edes halaa van toisiaan.”*¹⁷² Vastaajan todistettiin myös olevan taipuvainen juopotteluun ja hänen kerrottiin käyneen humalaisenakin kantajan luona. Moraalinen paheksuntakin siis näytteli osaansa. Kirjaamalla vastaaja tai kantaja juopottelua harrastavaksi tai muuten epäsiiveillisestä käytöksestä tunnetuksi, oikeutettiin näin heidän kunniansa ja rehellisyytensä kyseenalaistaminen. Kyseistä tapausta puitiin kihlakunnanoikeudessa peräti kolme kertaa, sillä vastaaja oli ilmoittamatta ja ilman laillista estettä jättänyt tulematta kaikkiin istuntoihin. Oikeus katsoi, että vastaaja oli maannut kantajan aikana jolloin lapsi oli

¹⁷⁰Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, saapuneet kirjeet 27.6.1944.

¹⁷¹Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, kihlakunnanoikeuden ptk. 9.5.1939.

¹⁷²Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, kihlakunnanoikeuden ptk. 3.5.1945.

tullut siitetyksi. Täten harkittiin oikeaksi velvoittaa hänet osallistumaan elatuskustannuksiin 400 mk:lla kuukaudessa¹⁷³; näin siitäkkin huolimatta, että leskimiehellä oli avioliitostaan elätettävänä jo kolme lasta.

3.1.4 ”Elatuspinnarit” kuriin

Kuten edellä käy ilmi oli elatusavun perintä toisinaan hankalaa ja maksettu elatusapu¹⁷⁴ usein aivan liian riittämätöntä turvaamaan aviottoman lapsen elatuksen. Myös kunnalla oli maksujen perintää kohtaan omat intressinsä. Jos makaaja ei ollut suostunut maksamaan määrättyä elatusapua, joutui kunta hänen sijastaan maksumieheksi. Kunnan suorittamia maksuja pidettiin makaajalle annettuna köyhäinhoitoapuna, jonka tämä tietenkin oli velvollinen jälkikäteen korvaamaan. Jos nainen niskoittelullaan aiheutti sen ettei makaajaa saatu ilmi, pidettiin kunnan maksamaa elatusapua naiselle annettuna köyhäinhoitoapuna.¹⁷⁵ Yläneen lastenvalvojakin yritti sitkeästi saada elatusvelvolliset tilille kahden vuoden kuluessa lapsen syntymästä, kun se lain mukaan oli vielä mahdollista. Tämä näkyy muun muassa siinä, miten äitejä saatettiin kuulustella useampaan otteeseen, jotta maksumies saataisiin selville.¹⁷⁶ Tilannetta helpottamaan säädettiin vuonna 1948 *laki lapsen elatusavun turvaamisesta eräissä tapauksissa* eli ns. elatus- tai perhepinnarilaki, joka koski sekä avioero- että aviottomia isiä. Sen mukaan maksamatta jääneitä elatusapuja voitiin periä määräämällä elatusvelvollinen työlaitokseen. Lain teho perustui pitkälti juuri tähän uhkaan, ja usein viimeistään työlaitospäätöksen tullessa rästiin jääneet maksut hoidettiin kunnialla pois.¹⁷⁷

Yläneläisillä lastenvalvojilla oli suuria odotuksia elatuspinnarilain suhteen ja ilmeisesti sillä olikin toivottua vaikutusta: ”*Voimaan tullut laki elatusvelvollisen määräämisestä työllään maksamaan rästiin jääneet elatusavut on auttanut maksujen perimisessä. Yleensä on lasten eduksi saatu sopimukset vapaaehtoisista maksuista elatusvelvollisilta, sekä myös oikeuden kautta haetut elatusavut saatu päätökseen lasten hy-*

---

¹⁷³ Vuonna 1945 voimassa olevien elatussopimusten ja tuomioitten suuruus oli keskimäärin 150mk/lapsi/kk. Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1945.

¹⁷⁴ Esim. vuonna 1925 suurin osa lapsista sai elatusapua (niin tuomion kuin sopimuksen kautta määrättyistä) alle 76mk/kk. Toiseksi eniten maksettu summa oli 76-100mk/kk. Vuonna 1950 elatusapujen suuruus vaihteli huomattavasti: keskimääräinen elatusapu oli 1200mk/kk, suurin 3000mk/kk ja pienin 600mk/kk. Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1925, 1950.

¹⁷⁵ AuSL 1922, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922. Esim. vuonna 1926 lastenvalvojan välityksellä suoritetuista elatusavusta elatusvelvollisten suorittamina säännöllisinä maksuina tilitettiin 6400mk, ulosmittauksella 3305mk ja kunnan avustuksina 2300mk. Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1926.

¹⁷⁶ Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista.

¹⁷⁷ Jousimaa 1983, 73-74; Pulma 1987, 230.

väksi. *Valvomatta on jäänyt vain yksi tapaus viime vuodelta.*”¹⁷⁸ Työlaitosmääräyksillä mainitaan jopa olleen hyvin myönteinen vaikutus elatusmaksujen perintään¹⁷⁹. Vuoden 1956 kertomuksessa todetaan, että neljälle elatusvelvolliselle haetun työlaitospäätöksen seurauksena yksi miehistä on alkanut maksaa elatusapua, toiselta se on peritty palkanpidätyksellä ja kaksi on jouduttu toimittamaan työlaitokseen¹⁸⁰.

3.2 Äidit työelämässä

Moni maaseudulla asuva eli jonkinasteisessa luontaistaloudessa, mutta suuri osa väestöstä hankki elantonsa kodin ulkopuolisista töistä. Ihannetilanteessa maataloustöiden sukupuolenmukainen työnjako noudatteli naisten yksityisen (kotiin sidotun) ja miesten julkisen (kodin ulkopuolisen, liikkuvan) elintilan jaottelua. Mies oli perheen pää ja ensisijainen elättäjä. Mieselättäjäyden ihanteelle oli kuitenkin käytännössä heikot mahdollisuudet. Tilattoman väestönosan suurilukuisuus, pienten tilojen heikot toimeentulon mahdollisuudet sekä yhteiskunnalliset taantuma- ja kriisiajat heikensivät erityisesti pienituloisen maaseudun väestönosan toimeentulon mahdollisuuksia. Niukka toimeentulo vaikutti perheiden toimeentulon strategioihin ja voidaan puhua ns. pieneläjien yhteistoimintamallista. Toimeentulon takaamiseksi kaikkien kynnelle kykenevien, niin miesten, naisten, lasten kuin vanhustenkin oli osallistuttava talon töihin. Naisten kodin ulkopuolella tekemään työhön liittyi alhaisempaan luokka-asemaan viittaava merkitys: kun isommissa talonpoikaistaloissa varallisuus mahdollisti palvelijoiden pitämisen, oli vähävaraisten pieneläjänäisten usein pakko työskennellä vieraalle. Perinteisiä sukupuolirooleja ylläpitämällä voitiin siis osoittaa oma asema yhteiskunnan arvoasteikossa. Sukupuolen mukaisen työnjaon lisäksi tulee huomioida myös naisten kesken vallitseva hierarkia, jossa arvostukseltaan alhaisimmat työt jätettiin piioille ja päivätyöläisille.¹⁸¹

Sotienvälisenä aikana ammattien maatalousvaltaisuus näkyi Suomessa vahvasti. 1920-luvulla peräti runsas kolme neljäsosaa ammatissa toimivista naisista työskenteli maatalouteen liittyvissä tehtävissä. Lähes joka kymmenes oli teollisuuden palveluksessa ja myös erilaisia sekatyöläisiä, kuten ns. ulkotyöläisiä ja palvelijoita oli runsaasti.¹⁸² Vuonna 1930 kaikista maan naispalvelijoista eli kotitaloustöissä olleista ns. sisäpiioista

---

¹⁷⁸Yka, Lastenvalvojan vuosikertomus 1951.

¹⁷⁹Yka, Lastenvalvojan vuosikertomus 1952.

¹⁸⁰Yka, Lastenvalvojan vuosikertomus 1956. Kunnan köyhäinhuoltoapuna maksamia elatusapuja pyrittiin jo ennen elatuspinnarilakia perimään makaajille määrättyjen työlaitosmääräysten avulla. Esim. Yka, köyhäinhuoltolautakunnan ptk. 28.9.1934.

¹⁸¹Stark 2011, 260; Virkkunen 2010, 47; Markkola 1989, 55-57.

¹⁸²Rahikainen 2001, 29, 31; Vattula 1989.

peräti 40 prosenttia toimi maaseudulla. Todellisuudessa maaseudulla työskennelleiden naisten määrä oli vielä suurempi, sillä luvusta puuttuvat kokonaan navettapiiat.¹⁸³ Maatalouden palkkapiika oli yleensä nuori naimaton nainen, jolle palkollisen työ oli ennemminkin eräänlainen välivaihe kuin lopullinen päämäärä elämän kiertokulussa. Tämän jälkeen luonnollinen askel oli avioliitto ja perheen perustaminen. Jos nainen kuitenkin tuli raskaaksi mutta ei päässyt naimisiin, tuli hänen elättää sekä itsensä että lapsensa.¹⁸⁴

Jonas Frykmanin mukaan 1800-luvun ruotsalaisessa maalaisyhteisössä naimattoman äidin prototyyppi oli nimenomaan palvelussuhteessa oleva nainen, piika. Osittain tämän ammatillisen taustan yleisyys johtui siitä, että piian töiden lisäksi maaseudulla oli vain muutamia naimattomille naisille sopivia töitä. Vahingon sattuessa naiset työskentelivät yleensä jo maalaistaloissa piian tehtävissä. Avioliiton ulkopuolinen raskaus oli kuitenkin suuri riski sille, että tyttö irtisanottiin toimestaan. Katekismuksen mukaan isäntä ja emäntä olivat vastuussa palvelijoidensa käytöksestä. Yhteisön silmissä palvelusväen tekemien rikkomusten myötä siis myös isäntäväen maine kärsi. Raskaudesta seurannut ojennus ja epäonni kohdistuivat nimenomaan aviottomaan äitiin.¹⁸⁵

3.2.1 Aviottomien äitien ja elatusvelvollisten ammatit Yläneellä

Yksinäisten äitien ja elatusvelvollisten ammatillinen tausta näyttää kiinnostaneen suomalaisia virkamiehiä, sillä vanhempien toimista kerättiin tietoa lastenvalvojan vuosikertomukseen vuosina 1925-1942. Tämän jälkeen ammattitietojen keruuta ei syystä tai toisesta nähty enää tarpeelliseksi.¹⁸⁶ Yläneläisistä äideistä selvästi suurin osa oli palvelijattaria sekä maatalon tai palstan omistajan tyttäriä. Myös seka- ja ulkotyöläisiä, ompelijattaria sekä siivoojattaria ja pesijättäriä oli jokusia. 1930-luvun loppupuolella joukkoon ilmestyy muutama kaupustelija ym. pikku elinkeinon harjoittaja, ja 1940-luvun alussa uusina ammatteina mainitaan parturi ja rahastaja. Kylvettäjä, hierojaa tai sairaanhoitajaa ei sen sijaan ole koko ajalta merkitty yhdenkään äidin ammattinimikkeeksi. Siviilisäädyltään selvä enemmistö näistä yksinäisistä äideistä oli naimattomia naisia¹⁸⁷.

---

¹⁸³Virkkunen 2010, 179.

¹⁸⁴Frykman 1982, 159; Vattula 1989.

¹⁸⁵Frykman 1982, 159.

¹⁸⁶Virallinen lomakemalli muuttui vuonna 1943 ja uudesta lomakkeesta puuttui kokonaan vanhempien ammatteja koskeva osuus. Vuosina 1927-1929 tieto on kirjattu sanallisesti: äideistä suurin osa mainitaan pikkutilojen tyttäreiksi tai palvelijattariksi, elatusvelvolliset olivat renkejä tai työmiehiä. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1942. Ks. Liite 6 & 7.

¹⁸⁷Vanhempien siviilisäätö on kirjattu vuosina 1925-1942. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1942.

Isistä selvästi suurin osa oli ammatiltaan sekatyöläisiä, hevostmiehiä, renkejä ja autonajajia. Paljon oli myös maatalon tai palstan omistajan poikia. Itse maatalon tai palstan omistajia sen sijaan oli vähemmän. Tosin vielä vuonna 1930 heitä oli peräti kolmekymmentä mutta jo seuraavana vuonna enää kymmenen, luvun koko ajan pienentyessä. Isien ammateista löytyy myös muutamia tehdas- ja käsityöläisiä. Konttoristeja ja myymäläapulaisia sekä valtion tai kunnan toimihenkilöitä alkaa ilmestyä vasta 1930-luvun lopulla, eikä liikemiehiä tai sotilaita löydy listasta ainuttakaan. Elatusvelvollisten osalta siviilisääty oli enemmistön osalta tuntematon. Paljon löytyi myös naimattomia miehiä.

Yläneen au-lasten vanhempien ammateissa näkyy selkeästi 1900-luvun alkupuolen Suomen maatalousvaltaisuus. Pienviljelijävaltaisessa maalaiskunnassa ja kartanopitäjässä oli paljon ns. palvelusväkeen kuuluvia työläisiä kuten piikoja ja sekatyöläisiä. Torpparivapautuksen jälkeen myös jonkinlaisen pienen itsellisen maatilallisten joukko on kasvanut. Yläneellä ammattien tilastointi loppuu valitettavasti jo vuoteen 1942. Se kuitenkin antaa vihiä vähittäisestä elinkeinorakenteen muutoksesta. Vaikka koko tarkasteluajankohtana äitien toimenkuva palvelijattarena sekä maatalon tai palstan omistajan tyttärenä pysyy suurimpana ammattiryhmänä, alkaa 1930-luvun loppupuolella näiden osuus selvästi laskea ja tilastointiin ilmestyy merkkejä muiden ryhmien hienoisesta kasvusta.

Jos vuonna 1946 perustettu ja seuraavana vuonna varsinaisen toimintansa aloittanut Yläneen saha olisi ehtinyt mukaan tähän tilastoon, olisivat sen vaikutukset varmasti näkyneet myös au-lasten vanhempien ammateissa. Yksi sahan perustajista oli kartanonomistaja Onni Rantasalo ja saha rakennettiin kartanolta ostetulle tontille. Rantasalo oli sahan osaomistajana 1950-luvun lopulle asti, ja saha jatkoi toimintaansa aina 1980-luvun puolivälin tietämille. Aluksi se työllisti noin 25 henkeä ja myöhemmin siirtyäessä kahteen työvuoroon työntekijöiden määrä kaksinkertaistui. Parhaimmillaan lähes 90 yläneläistä sai jokapäiväisen leipänsä sahan töistä. Saha olikin huomattava työnantaja ja se loi pientilavaltaiseen pitäjään kipeästi kaivattuja teollisuustyöpaikkoja.¹⁸⁸ Myös riuskat naiset pääsivät sahalle töihin ja kartanon kulmiltakin osa naisista, kuten Elisan äiti, tarttui tilaisuuteen.

---

¹⁸⁸Mattila-Lonka 2001, 468-470, 480; Helmisaari & Pihlman 2008, 198-200.

3.2.2 Naiset Vanhankartanon töissä

Maatalous uudistui melko perinpohjaisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Perinteisen maatalouden painopisteenä ollut leipäviljan viljelyn muuttuminen kannattamattomaksi houkutti useita tiloja siirtymään entistä enemmän karjatalouteen ja rehuviljelyyn. Ajanjaksoa 1880-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan onkin nimitetty lypsykarjavaltaisen maatalouden nousukaudeksi. Maailmansotien välisenä aikana merkittävin kehityssuunta suomalaisessa maataloudessa oli nimenomaan lypsykarjan tuotannon nostaminen uudelle tasolle. Tällä oli merkitystä koko kansantaloudelle, sillä maatalouden vientituotteista merkittävän osuuden muodostivat juuri lypsykarjatalouden tuotteet. Vaikutus oli suuri myös naisten työllistymisen kannalta, sillä perinteisesti karjanhoito kuului vähemmän arvostettuihin naisten töihin. Lypsykarjan merkityksen ja määrän kasvaessa tarjosi se naisille entistä enemmän työmahdollisuuksia.¹⁸⁹

Työnjako Vanhankartanon elinpiirissä näyttäisi perustuvan perinteiseen ajatukseen naisten ja miesten töistä. Haastateltavien puheissa tämä esiintyi ikään kuin itsestään selvänä asiana. Siviilisäädystä ja lapsiluvusta riippumatta suuri osa naisista teki jossain vaiheessa ainakin kartanon tilapäisiä töitä. Naisten maailmaa olivat karjanhoito ja navettatyöt, sikojen hoito, peltotöihin kylvö- ja sadonkorjuuaikana osallistuminen sekä moninaisista kodin- ja lastenhoidon tehtävistä huolehtiminen. Lisäksi naisia työskenteli puutarhassa sekä sisätöissä emännöitsijän apulaisena. Miehet puolestaan tekivät pelto- ja metsätöitä, sekä erinäisiä puu- ja rakennustöitä. Myllyn käyttö ja tukinuitto olivat miesten alaa, sekä hevoset ja talli heidän vastuullaan.¹⁹⁰ Vanhankartanon elinmäärä oli suuri ja niiden hoito huomattava osa tilan toimintaa. Naisten töihin kuulusaan karjan ja sikojen hoito tarjosi työpaikan monelle naiselle, myös yksinäisille äideille: *”Se oli tiätty, ko siäl tartti sitä karjahoitajii kumminki ni. Ja isännäl oli paikka auki, ni sit taas ne haki.”*¹⁹¹ Heillä olikin yhtäläinen mahdollisuus työllistyä, sillä muistitiedon mukaan kartanon isäntä jopa suosi naimattomien naisten palkkaamista. Avioliiton ulkopuolinen raskaus tai avioton lapsi ei ollut este työnsaannille, eikä sen takia ketään hädätetty pois kartanon töistä.¹⁹² Päinvastoin heistä saatiin taloon sitoutunutta ja pitkäaikaista työvoimaa. Vastaavasti yksinäinen äiti sai taattua itselleen ja lapsilleen toimeentulon perusedellytykset, kuten asunnon ja ruokaa. Vaikka isäntä saattoi muuten suhtautua alustalaisiinsa melko patriarkaalisesti, ei hän kuitenkaan kovin herkästi puuttunut

¹⁸⁹Östman 2004, 19-20; Vihola 2004, 346-347.

¹⁹⁰Kartanon väen syksy -projektin haastattelut 2005-2008; Helmisaari & Pihlman 2008.

¹⁹¹N/10/01/17.

¹⁹²M/03/04/2.

työväkensä yksityisasioihin.

Entä saivatko äidit aviottoman lapsensa kartanon elinpiirissä asuessaan vai tulivatko he lapsen kanssa muualta kartanon töihin? Muistelijoiden mukaan aviottomat lapset syntyivät yleensä naisten jo ollessa kartanon töissä kuten mm. Elisa toteaa: ”*Ei ku, eiks ne asunu siäl (kartanolla) kaikki ja siäl oli vissii joka huushollis melkei niit yksinäisii.*”¹⁹³ Toisinaan lapsi saattoi kuitenkin olla eräänlainen tuliainen, eikä aina niin mieluinenkaan maailmalla vietetystä ajasta: ”- - *oli vain vuoden Somerolla ja tuli takasin ja oli kauhiasti myrtyny miäleltäs. Sanoi, ettei olis sellaseen töyssytykseen menny, kun olis sen tiätäny. Oli kovasti pettyny.*”¹⁹⁴ Usein muualla raskaaksi tulleet naiset olivatkin alunperin kotoisin kartanon nurkista ja heillä oli siellä sukulaisia, joten kenties siksi palaaminen houkutteli: ”- - *tuli tualt maailmalt ku se sen likkas sai. Se tuli siihen asumaan kanssa (perheensä luo) ja käve tual sahallaki töis.*”¹⁹⁵ Joillekin äideille kotikulmille palaaminen oli kenties ainoa keino turvata omansa ja lastensa toimeentulo. Vaihtoehdoksi sukulaisavulle jäi oikeastaan vain köyhäinhoidon apuun turvautuminen tai lapsen antaminen vieraiden hoidettavaksi.

3.2.3 Navettatassun¹⁹⁶ elämää

Navettapiian työmäärä oli suuri ja siitä saatu palkka yleensä pieni. Talonväen ammattihierarkiassa piika oli alimmalla portaalla, rengin jälkeen. Myös piikojen välillä vallitsi oma arvojärjestyksensä. Sisäpiian työ oli siistimpää ja kevyempää kuin ulkotöissä olevan piian, joten nuorelle maalaisnaiselle sisäpiian asema merkitsi sosiaalista nousua.¹⁹⁷ Vanhassakartanossa työskenteli niin sisä- kuin ulkopiikoja. Vaikka navettatyö kuului perinteisesti huonommin arvostettuihin naisten töihin, nousee muisteluista esiin kyseisen työn melko kollektiivinen arvostus juuri sen raskauden vuoksi. Suurin osa navettapiioista oli naimattomia naisia, joilla kuitenkin silti saattoi olla lapsia. Osa naisista työskenteli navetassa vain tarvittaessa kiireapulaisena. Kaikille se ei suinkaan jäänyt vain vaiheeksi elämän kiertokulussa, sillä muutamat naiset tekivät kartanon navettatöissä pitkän uran aina eläkepäiviinsä saakka. Elisan äiti kävi kartanon kausiluontoisissa töissä kuten perunamaalla ja heinäpellolla, sekä tarvittaessa tuurasi navetan kiireapulaisena. Naisten työtaakka oli usein raskas. Palkkatöiden lisäksi heille kuuluivat myös lastenhoito ja kodin askareet, kuten Elisa toteaa: ”*Kyl se mun äiti sit teki kaikki. Siin oli aika pal-*

---

¹⁹³N/05/02/5.

¹⁹⁴M/03/04/2.

¹⁹⁵N/06/01/9.

¹⁹⁶Vanhankartanon navetta-apulaisia kutsuttiin sekä navettapiioiksi että -tassuiksi.

¹⁹⁷Virkkunen 2010, 179, 184.

jo hommi kyl varmaan ko oli, maat oli aika paljon kato ko täyry, tai ei sitä niin paljoo mut kuitenkin et oli siin ny naisihmisel et...”¹⁹⁸ Myös Salli on samoissa aatoksissa: ”Niin ja naisten tyätki oli raskai, jos ajattelee tommost tavallist tyäntekijää. Ja kaikki oli kantamisis, puut ja vedet ja. Se huushollin pito jo.”¹⁹⁹

Navettatassut hevoscärryillä maitotonkkien kanssa.

Kuvaaja: Anselm Laakso. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

1930-luvulla kartanolla oli noin sata lypsävää, joista huolehti kuusi vakituista navettapiikaa ja yksi karjakk²⁰⁰. Sallin äiti oli yksi näistä vakituisista navetta-apulaisista. Hän työskenteli kartanolla monta kymmentä vuotta ja jäi viettämään vanhuuden päiviään kartanon mökkiin. Kartanon eläkejärjestelmä perustui työehtosopimukseen, jonka mukaan 30-vuoden työuran jälkeen kartano tarjosi työläisilleen eläkepäivien turvaksi asunnon, polttopuut ja valon²⁰¹. Navettapiian työ oli sitovaa ja raskasta eikä palkkakaan ollut kummoinen. Navettaan mentiin jo neljän aikaan aamulla, päivällä

¹⁹⁸N/05/02/1.

¹⁹⁹N/02/01/76. Vaikka tarvittaessa jako naisten ja miesten töihin oli joustava, toimi jousto yleensä vain asymmetrisesti. Nainen saattoi kyllä tarttua useisiin miesten töihin, mutta mies ei voinut osallistua naisten töihin menettämättä arvoaan omista ja naapuriensa silmissä. Kotityöt ja lastenhoito olivat perinteisesti nimenomaan naisten aluetta. Apo 1995, 207.

²⁰⁰Helmisaari & Pihlman 2008, 67-68. Kahden haastattelun isä työskenteli kartanossa karjakkona.

Karjakk vastasi navetan toiminnasta. Hän mm. seurasi maidon laatua ja määrää, sekä teki päivittäisiä raportteja jotka toimitti kerran kuukaudessa isännälle.

²⁰¹Helmisaari & Pihlman 2008, 56.

oli kolmen tunnin tauko ja työpäivä loppui vasta iltaseitsemän, -kahdeksan aikaan. Työoikeudelliset uudistukset ja ammattiliitot eivät kuuluneet kartanon työväen elämään, eikä viikoittaisia vapaapäiviä tai lomiam tunnettu.²⁰² Lapset ja karja sitoivatkin naiset tiiviimmin kartanon ydinalueen elämään, kun taas pelto- ja metsätöissä käyvät miehet olivat ikään kuin etäämpänä²⁰³.

Uravalinnassa saattoi olla kyse käytännön sanelemasta pakosta. Kouluja käymätömien naisten työnsaantimahdollisuudet olivat rajatut, joten oli otettava vastaan sitä työtä mitä saatavilla oli²⁰⁴. Näin ilmeisesti oli myös Sallin äidin tapauksessa: *”No ko koskaan mä en totanoinniin semmost sanaa kuullu et hän olis tykänny, vaan se oli semmonen olosuhteitten pakost sit. Ku ei ollu muita niinku mahdollisuuksii siäl sit kun ei ollu mittään koulutuksii eikä mitään.”* (...) *”Et ko meiänki äiti (...), et hän kävi jostain semmosen olisko se ny ollu neljä vuatta. Et oppi lukemaan ja...”*²⁰⁵ Äidillä tosin oli jonkin aikaa työpaikka Sauvon meijerissä. Hän kuitenkin päätti Vanhankartanon alueella asuvan äitinsä toivomuksesta palata takaisin Yläneelle kartanon töihin. Äiti ei koskaan suoraan kertonut kokemuksistaan kartanon työyhteisössä, vaan Salli on tehnyt omia päätelmiään: *”Hän on pitäny ne niinko et sillail omana tiatonas et mitä hän on kokenu, ja... mut se et sit ko mä tulin isommaks ni kyl mä huomasin et, et hän totanoinni oli sit, hän rupesi sairastelemaan ja sit muuta, niin sit totanoinni joskus tuli sillail jostain rivien välist vähä semmost et totanoinni huamas et ei ollu ihan hyvä olla siäl työyhteisössäkä aina.”*²⁰⁶

3.2.4 Yhteisöllistä lastenhoitoa

Yksinhuoltajaäitien ja yleensäkin naisten työssä käyntiä vaikeutti erityisesti lastenhoidon järjestäminen, sillä 1900-luvun alkupuolen Suomessa yhteiskunnan tarjoamaa lasten päivähoitoa ei vielä ollut saatavissa. Varsinkin kaupungeissa tilanne oli ongelmallinen, sillä maaseudulle ominainen työnteen ja perhe-elämän välinen läheinen yhteys oli katkennut.²⁰⁷ Tosin kaupungeissa toimi yksityisten hyväntekeväisyyttä harjoittavien järjestöjen perustamia lastenseimiä ja -tarhoja sekä muita kotikasvatusta tukevia laitoksia, jotka oli tarkoitettu lasten hoitopaikoiksi nimenomaan vanhempien työssäkäynnin

²⁰²Helmissaari & Pihlman 2008, 56, 66.

²⁰³M/03/04/2.

²⁰⁴Virkkusen haastattelu vuonna 1917 syntynyt ”Ansa” perustelelee ryhtymistään navettapiian vähäarvoiseen työhön sillä, että lyhyeksi jääneen koulunkäynnin vuoksi muuta mahdollisuutta itsensä elättämiseen ei ollut. Virkkunen 2010, 183.

²⁰⁵N/02/01/14-15. Sallin äiti oli käynyt Mykkälän koulussa ns. kiertokoulua.

²⁰⁶N/02/01/47.

²⁰⁷Satka 1994, 280.

ajaksi.²⁰⁸ Yksinhuoltajaäidin työssäkäynti oli kuitenkin selkeä riski lapsen ja äidin välisen suhteen säilymiselle. Turvatakseen omansa ja lapsensa toimeentulon äidin oli pakko käydä töissä. Voidakseen työskennellä lapselle oli löydettävä hoitopaikka. Koska päivähoitoa ei juurikaan ollut saatavissa, joutuivat pienten lasten yh-äidit pulman ratkaistakseen käyttämään hyväkseen laitoshoidoa. Vähitellen sijoitusajat pitenevät ja lopulta lapset saattoivat jäädä kokonaan vieraaseen hoitoon. Esim. 1950-luvun Helsingissä kaikista pitkäaikaiseen huostaan joutuneista aviottomista lapsista noin 30 prosentilla taustalla oli syynä äidin työssäkäynti tai muu elämäntilanteesta johtuva hylkääminen.²⁰⁹

Maaseudulla tilanne oli toinen, sillä ihmisten elinpiiri oli suhteellisen pieni ja perinteinen yhteisövastuu oli vielä voimissaan.²¹⁰ Perheiden yhteistoiminta sekä laajemminkin naapuri- ja sukulaisapu näkyvät myös Vanhankartanon työväen tavassa järjestää lastenhoitoa koskevat ongelmat. Kun mökkiläisvaimot saattoivat ratkaista lastenhoidon ongelman yhdistämällä sen työntekoon ottamalla lapset mukaansa peltotöihin tai yksinkertaisesti jättämällä lapset kotiin²¹¹, ei kartanon työläisäideillä ollut tarvetta vastaavanlaiseen toimintaan. Joskus naapurustosta saatettiin pyytää joku erityisesti hoitamaan lapsia, mutta ennemminkin voidaan mielestäni puhua eräänlaisesta yhteisöllisestä lastenhoidosta. Lasten perään katsoi se ketä ehti, eikä sillä ollut niin väliä kenen lapsista oli kyse. Aineistoni kolmesta aviottomasta perheestä jokaisella asui kartanon alueella myös lähisukua, joten eräänlainen turvaverkosto on ollut olemassa. Varsinkin äidin vanhempien merkitys lastenhoitajina korostuu, kuten Sallin tapauksessa: *”Ainaki jos kommääki olen ollu niin kauan ko isoäiti oli siin, ni ei mul mittään semmost hättää ollu.”*²¹² Tämän tyyppisessä melko tiiviissä yhteisössä elävillä yksinäisillä äideillä (ja äideillä yleensäkin) on ollut mahdollisuus käydä töissä, sillä heille lasten hoito ei ole muodostunut merkittäväksi ongelmaksi.

Erilaisista työtehtävistä ja -ajoista sekä työn ja yksityiselämän tiiviistä yhteen liittymisestä johtuen naapurustossa oli aina kotosalla aikuisia tai vanhempia lapsia, jotka pitivät pienempien touhuja silmällä. Salli ja Elisa leikkivät paljon Elisan kotipiirissä, sillä siellä oli aina joku aikuisista paikalla. Vaikka tietyistä vaaranpaikoista kuten kosken virtauskohdasta varoiteltiin, saivat lapset melko vapaasti leikkiä keskenään, olematta jatkuvasti aikuisten komenneltavina. Lapsuuden muisteluissa kartano koetaankin omaksi alueekseen, joka tarjosi lasten elämiseen ja leikkeihin turvallisen ja rajatun elinpiirin: *”Niin kauan ku oltiin siin niinko sillail et joku aina katto perään, ja kun oli*

---

²⁰⁸Markkola 2002, 218.

²⁰⁹Saurama 2004, 101, 104.

²¹⁰Satka 1994, 280.

²¹¹Markkola 1989, 47.

²¹²N/02/01/20.

*sit niit aikuisii ihmisii kuitenkin et ei... Tommoses piänes yhteisös niin ei siin, se on eri asia tääl kaupunkimaailmas ko ollaan niinko niin viarai toinen toisilles. Sit totanoinnin niin, se oli siäl vähä toinen juttu.”*²¹³

3.2.5 Äitiysetuuksien hidas kehitys

On huomattava että elettiin aikaa, jolloin äitejä hyödyttävät perhepoliittiset uudistukset vasta tekivät tuloaan. Naisten työssäkäynti oli yleistynyt ja periaatteessa Suomessa ja Ruotsissa siihen suhtauduttiin myönteisesti varsinkin maatalouden osalta. Äitien tulot olivat monelle työläisperheelle suoranainen elinehto, joten odottavien äitien sulkeminen pois työelämästä oli käytännössä mahdoton ajatus. Raskaana olevien naisten tukemiseen ensin palkattomien äitiyslomien muodossa liittyi tarkoitus suojella syntyvää lasta äidin raskaan työn aiheuttamilta vaaroilta. Pohjoismaissa oli nimittäin tehty huomio, että erityisesti tehtaissa työskentelevien äitien kohdalla imeväis- ja lapsikuolleisuus oli erittäin suurta. Suomessa äitiyslomien kehittäminen oli hidasta muihin länsimaihin verrattuna. Ensimmäinen äitiyslomaa koskeva lainsäädäntö tuli voimaan 1917 ja se takasi vain teollisuustyöntekijöille palkattoman äitiysloman. Kehitys oli samansuuntaista vuoden 1922 työsopimuslaissa, joka takasi synnytysloman muttei korvausta menetetyistä ansioista. Käytännössä järjestelmässä siis tukeuduttiin mieselättäjämalliin, joten yksinhuoltajat ja köyhien perheiden äidit eivät juurikaan voineet hyödyntää palkatonta vapaata.²¹⁴

Palkallisen äitiysloman kehitys oli vielä hitaampaa. Vaikka kansainvälinen työjärjestö oli 1919 hyväksynyt naisille kuusi viikkoa ennen ja jälkeen synnytyksen taatun levon, ei Suomessa (eikä Ruotsissakaan) vielä toisen maailmansodan jälkeenkään täytetty kyseistä tavoitetta. Esim. vuonna 1937 korvaukseen oikeuttavan loman kesto oli Suomessa vain kuusi viikkoa. Vasta vuonna 1964 lapsen synnyttäminen oikeutti äidin saamaan korvauksen yleisen sairausvakuutuksen perusteella²¹⁵. Suomessa otettiin kuitenkin vuonna 1937 käyttöön kansainvälisestikin ainutlaatuinen uudistus, äitiysavustus. Laki säädettiin aikana, jolloin huoli avioliittojen määrän vähenemisestä ja syntyvyyden alentumisesta varjostivat Suomen tulevaisuutta. Äitiysavustuslaki sidottiin neuvola-kontrolliin ja aluksi sitä myönnettiin vain pienituloisille äideille. Vuonna 1949 äitiysavustuksesta tuli kuitenkin universaali, kaikille äideille maksettu tuki. Muualla län-

---

²¹³N/02/01/27.

²¹⁴Hiilamo 2006, 113-114, 116.

²¹⁵Korvauksen kesto oli 54 arkipäivää ja se oli ansiosidonnainen (noin 40 prosenttia aikaisemmista ansioista). Äitiysloman kesto säilyi samana aina 1970-luvun alkuvuosiin asti. Hiilamo 2006, 117.

simaisissa avustus kuului vielä osana köyhänapuun.²¹⁶

Yläneen huoltolautakunnan pöytäkirjoihin äitiysavustusanomukset ilmestyivät heti vuoden 1938 alussa²¹⁷ ja tästä eteenpäin niitä käsiteltiin usein kokouksissa. Avustus myönnettiin yleensä pienen rahasumman ja tavara-avustuksen yhdistelmänä²¹⁸. Äitiysavustuksen yhteys neuvolakäynteihin ja sen kontrolloiva luonne oli ilmeinen: ”Käsiteltiin - - äitiysavustusanomus, mutta koska hakija ei ollut ensinkään käynyt lääkärin tai kättilön tarkastuksella ja hakemus on jätetty vasta synnytyksen jälkeen, ei äitiysavustusta katsottu voitavan myöntää.”²¹⁹ Aineistoni Vanhankartanon työväen lapset ovat syntyneet ajankohtana, jolloin edellisen kaltaisista äitiysetuuksista on voinut vain haaveilla. Rahallista äitiysavustusta on ehtinyt saada vain yksi avioperheen äiti. Asia mietitytti myös kertojia kuten Elisaa: ”Emmää tiär sit sillon ko ne piäni iha lapsikki oli, et mite sillo mahto sit Kun - - ja - - oli, ni miten ne sillo piänes mahto tul toi-meen ko ei sillo varmaan mittää äitiyslomii ollu. Et emmää käsitiä.”²²⁰ Perheiden yhteistoiminta ja yhteisön apu onkin varmasti ollut korvaamaton tuki pienen lapsensa hoidon ja elatuksen kanssa kamppaileville yksinhuoltajaäideille.

3.3 Lapset osana kartanoyhteisöä

3.3.1 Töihin kun kynnelle kyettiin

Lapset olivat vielä 1900-luvun puolivälissä luonnollinen osa maaseudun työvoimaa. Kun 1910-1920 -lukujen asetuksilla kaupunkielinkeinojen ja teollisuustyön pääasialliseksi ikärajaksi määriteltiin 14-15 -vuotta, ei lasten käyttöä maataloustöissä haluttu rajoittaa samalla tavoin. Lasten työskentely tapahtui pääasiallisesti kotitiloilla ja se nähtiin agraariseen elämäntapaan luonnollisena kuuluvana kasvattavana toimintana. Maaseutu edusti yhteiskunnallista ihannetta, jossa kulttuurinen jatkuvuus ja yhteiskunnalliset arvot rakentuivat talonpoikaisen elämäntavan varaan. Kaupungit puolestaan edustivat mahdollisia vaaran paikkoja, joissa lasten terve kasvu ja moraalinen kehitys saattoivat häiriintyä. Agraarista lapsuutta on tutkimuskirjallisuudessa luonnehdittu ruumiillisen työnteon leimaamaksi. Työntekoa onkin pidetty tärkeänä lasten kasvatus- ja sosiaa-

---

²¹⁶Hiilamo 2006, 68, 115-117.

²¹⁷Yka, huoltolautakunnan ptk. 14.3.1938.

²¹⁸Vuoden 1951 aikana syntyneelle 80 lapselle myönnettiin luontaisavustuksia 203.100mk:n arvosta ja suoraan rahana maksettiin äitiysavustuksia 156.900mk. Äitiysavustuksen suuruus oli 4500mk. Yka, kunnanhallitus, kunnalliskertomus vuodelta 1951.

²¹⁹Yka, huolto- ja sosiaalilautakunta, äitiysavustuspöytäkirja 7.7.1952.

²²⁰N/05/02/6.

listamiskeinona. Töihin osallistuminen oli askel aikuisuuden suuntaan, joka puolestaan määrittä uudelleen ihmisen sosiaalisia suhteita perheessä ja yhteiskunnassa. Tavoitteena oli, että lapsesta kasvaisi itsensä omalla työllään elättävä täysipainoinen kansalainen. Pieneläjien arkitodellisuutta tarkasteltaessa kyseessä on ollut käytännön sanelema pakko. Vähävaraisten perheiden toimeentulon kannalta oli itsestään selvää, että lapset osallistuivat perheen elatukseen. Joidenkin arvioiden mukaan perinteinen maalaisyhteisö ei olisikaan selvinnyt ilman lasten työpanosta. Työnteon aloittamisikä vaihteli, vakavamman työkasvatuksen alkaessa yleensä noin 5-6 -vuotiaana. Kotitöitä tehtiin jo nuorempanakin, heti kun lapsen oppimiskyky sen vain salli.²²¹

Vanhankartanon elinpiirissä lapsuuttaan viettäneiden kerronnassa korostuu työnteon itsestään selvyys heti kun töihin kyettiin: ”*Kyl maar sitä sai mennä niin ku kynnel kykeni. (...) Ei ol jääny miäleen, et mittään olis ikin mistään ikärajust puhuttu.*”²²² Sama ilmaus, ”töihin kun kynnelle kyettiin” esiintyy myös Korkiakankaan aineistossa: suurin osa lapsuuttaan muistelevista oli työnteossa ”vakavammin” mukana jo hyvin nuorena²²³. Keskenkasvuina koululaisina useat kartanon työväen työt ja pojat perhe- taustasta riippumatta olivat mukana monenlaisissa ulkotöissä. Tyypillisiä askareita olivat juurikasmaan perkaus, lanttujen harvennus sekä perunapellolla ja puutarhassa työskentely. Työt keskittyivät kesäaikaan, satokauteen. Lisäksi lasten vastuulla oli erilaisia kotitöitä, kuten perheen eläimistä huolehtiminen. Kerronnassa ilmenee kaksijakoinen suhtautuminen lapsena tehtyihin töihin. Toisaalta ne esitetään itsestään selvänä, luonnollisena asiana, jota ei sen kummemmin kyseenalaisteta. Töihin saattoi liittyä mukavia muistoja ja tilaisuus ansaita omaa taskurahaa. Joskus innostus oli alkuun suuri mutta työhalut loppuivat kesken, kuten eräs isätön poika muistelee: ”*Ensiks oltiin kovvii poikiä ja otettiin pitkä pätkä lanttuharvennust, ja sit sai äiti ain sen harventaa loppuun ko, se oli kouluaika.*”²²⁴ Toisaalta töitä muistellaan raskaina, epämiellyttävinä ja pakollisina velvoitteina. Lapset joutuivat arvostukseltaan alempiin töihin: ”*Mää olin semmonen koulupoika, mää en muista sitä tarkalleen. Me oltiin kesäisin sit jottain juurikasmaal perkaamas. Ei siit paljo rahaa mittää saanu, mut sai Vanhakartano ainaki työs tehtyy. (...) No tarikko käres ja koottiin sitä AIV-rehuu, kun sitä ajettiin, ni siin oli yks touhu.*

²²¹Korkiakangas 1996, 76-79; Tuomaala 2004, 77-78.

²²²N/02/01/39-40.

²²³Museoviraston Lapsi ja työ -kyselyn vastaajista sekä naisista että miehistä kaksi kolmasosaa muisteli olleensa mukana työnteossa viiden tai kuuden ikäisenä, joissakin töissä vielä nuorempana. Kolmasosalla työnteoko alkoi seitsemän ja yhdeksän ikävuoden välillä. Heidän muistonsa asettuvat 1800-luvun loppuun ja 1900-luvun alkukymmeneen. Vuosina 1920-1964 syntyneiden osalta yli kolmasosa ajoittaa työnteon aloittamisen kouluikään, seitsemän ja yhdeksän ikävuoden väliin.

Korkiakangas 1996, 80-82.

²²⁴M/01/01/7.

Ja kaikkii puintihommii, mitä ny pirullisempii puintihommii voi olla, likasempii, ni tämmöset pojat pistettii.” ²²⁵

Kartanon eläinten hoitoon lapset eivät yleensä osallistuneet, sillä ne olivat vanhempien vastuulla. Talli ja navetta eläimiseen olivatkin alueita joihin kyllä yleensä sai mennä, mutta joista lapsia myös erikseen varoiteltiin. Poikkeuksen tekee vuonna 1916 syntynyt tallimestarin monilapsisen avioperheen vanhin poika, joka jo 12-vuotiaana pojankloppina hoiteli koulunkäyntinsä ohella kartanon mullikoita. Eläimet piti ruokkia aamulla ennen kouluun menoa ja taas uudestaan koulun jälkeen. Työ ei kuitenkaan tuntunut raskaalta, vaan päinvastoin se sai keskenkasvuisen nuoremiehen tuntemaan itsensä tarpeelliseksi: *”Se oli mieluista hommaa.”* ²²⁶ Työntekoa ei siis aina suinkaan koettu epämiellyttäväksi velvoitteeksi. Lapsena esitetystä ahkeruudesta, perheen taloudellisesta tukemisesta ja ”omillaan pärjäämisestä” saatettiin ylpeänä tuntea mielihyvää. Työnteon myötä nuori poika astui ikään kuin osaksi miesten maailmaa ja nousi sosiaalisessa hierarkiassa ylemmäs. ²²⁷

3.3.2 ”Me ja muut” leikeissä

Perheen eri-ikäisten lasten leikkiminen yhdessä juontui usein käytännön syistä. Vanhempien ollessa kiinni töissään oli nuoremista sisaruksista huolehtiminen vanhempien lasten vastuulla. Agraariympäristössä lapsuuttaan viettäneiden muisteluissa korostuvat usein leikkien luonne sosiaalisena, yhteisten kokemusten korostamiseen perustuvana tapahtumana. Suurimmalle osalle maalaislapsista ns. lastenkamarikulttuuri onkin ollut vierasta. Yksityisestä tilasta, omasta huoneesta on voinut vain haaveilla. Sisätilan ollessa rajattu lasten leikit keskittyivät yleensä ulkosalle, jossa lapset saivat leikkiä omassa rauhassa. ²²⁸ Vanhankartanon alueen lasten leikeissä isompien huolehtiminen pienemistä ei rajoittunut vain oman perheen sisälle, vaan ylettyi myös naapuruston lapsiin. Lapset viettivät paljon aikaa yhdessä ja lähimmäisistä huolehtiminen oli automaattisesti osa heidän arkipäiväänsä: *”Et meil oli, hoidettiin niinko toinen toisiamme.”* ²²⁹ Se oli seurausta myös käytännön sanelemasta pakosta aikuisten ollessa sidottuja töihinsä.

Pirjo Korkiakankaan muistitietoaineistossa vain harva vastaajista tuo esiin kokemuksia yksinäisyydestä tai leikkikavereiden puutteesta. Kuitenkin perheen lasten ikäerot saattoivat olla suuret eikä harvaan asutuilla seuduilla leikkiseuraa välttämättä löy-

---

²²⁵M/13/01/1, 8.

²²⁶M/03/01/4.

²²⁷Vrt. Korkiakangas 1996, Virkkunen 2010.

²²⁸Korkiakangas 1996, 236-238.

²²⁹N/02/01/20.

tynyt lähistöltä. Vuonna 1923 syntyneen miehen, aviottoman lapsen, muisteluissa tulee esiin juuri samanikäisten kavereiden puute. Lapsuuden ikätovereiden puuttuminen aiheutti mm. sen, että kouluun meno pelotti ja arkaa poikaa myös kiusattiin. Äitinsä kanssa kaksin syrjäseudulla elävän pojan ainoat ystävät löytyivät kohtalotovereista, toisesta isättömästä pojasta sekä kunnan kasvateiksi sijoittamista lapsista.²³⁰ Vanhankartanon tiiviissä yhteisössä perheen ainoatkaan lapset eivät nähtävästi kokeneet edellisen kaltaista yksinäisyyttä tai syrjintää, sillä naapurustosta löytyi aina leikkikavereita. 1920-luvulla syntynyt mies, avioton poika, muistelee että ennen koulu-aikaa pysyteltiin enimmäkseen kotinurkissa. Kouluun menon myötä myös muu elinpiiri laajeni, sillä silloin leikittiin jo muiden lasten kanssa kartanon väenrakennuksen Riihimäen nurkissa.²³¹ Haastatteluissa korostuukin lasten keskenään viettämä aika sekä leikkijöiden runsas määrä. Sukupuoli ja ikä toimivat leikkikavereiden valinnan taustalla, mutta toki tytöt ja pojat leikkivät myös yhdessä. Poikia muistetaan olleen enemmän kuin tyttöjä.

Korkiakankaan tekemien huomioiden mukaan muista poikkeavia leikkikavereita, kuten vammaisia tai ylipäättään jollakin tavalla toisista erottuvia ei muisteluissa yleensä kovin spontaanisti tuoda esille. Syystä tai toisesta tämäläiset asiat jätetään usein kertomatta, ellei niistä sitten erikseen suoraan tiedustella.²³² Aineistoni haastateltujen lapsuusmuistoista ei nouse esiin minkäänlaiseen poikkeavuuteen liittyvää erottelua tai hyljeksintää. Toisten lasten erilainen perhetilanne tai muu erillaisuus tiedostettiin ja siitä saatettiin mainita, mutta se ei näytä vaikuttaneen leikkikavereiden valintaan. Tallimestarin pojan muisteluissa mainitaan monta kertaa eräs kaveri, avioton poika. Hän asui yhdessä äitinsä, isoisänsä ja enonsa kanssa. Pojat olivat keskenään hyviä kavereita ja leikkivät paljon yhdessä. Maininta ystävän aviottomasta taustasta tulee esiin vain sivujuonteena, eikä siihen sen enempää kiinnitetä huomiota: *”Nii juu, ko - - oli meillä paljon, ei me siällä oltu, oltiin aina meil, kun hän oli yksinäine.”*²³³ Leikkipaikan valinta näyttääkin tässä tapauksessa perustuvan käytännön syihin, sillä tallimestarin pojan asuinpaikka tarjosi kiinnostavamman leikkiympäristön ja enemmän kavereita.

Elisan ja Sallin henkilökohtaisten kokemusten mukaan mitään erottelua heidän perhetilanteensa vuoksi ei ollut. Joku lapsista saattoi ihan vaan muuten olla mieluisampi leikkikaveri. Asia ilmaistiin Sallin tavoin aika suorasukaisellakin tavalla: *”Ja eikä kukaan ainakaan niinko osottanu sitä et sillail, et mää tiädä, ku niit aina niit kaverei oli. Et olis sanonu, et en mää sun kans nyt täsä ole ku sää olet tämmöne isätöinen kakara.”*

---

²³⁰Korkiakangas 1996, 236-238.

²³¹M/01/01.

²³²Korkiakangas 1996, 242-243.

²³³M/04/01/5.

²³⁴ Elisakin totesi useaan otteeseen: ”*Ei sitä kyl huomannu. (...) Nii ja se oli vissiin ku kaikki oli samaa vähä.*” ²³⁵ Perusteluksi tässä, kuten monessa muussakin yhteydessä nousee esille se mielikuva, että perhemuotojen monimuotoisuus ei ollut kartanon alueella poikkeus vaan ennemminkin sääntö. Mitään syytä syrjinnälle tästä syystä ei siis ilmennyt, sillä asiantila oli haastateltavien mielestä aivan luonnollinen. Kuten muidenkin informanttien kerronnassa myös näiden naisten muisteluissa tuodaan esille erityisesti se, että lapsia oli paljon eikä leikkijöistä ollut pulaa.

Eräänlaista jakoa leikkiporukan muodostumisessa on nähtävissä kartanon alueen sekä kylän lasten välillä. Leikkiminen muiden kuin kartanon elinpiirin lasten välillä näyttäisi pitkälti rajoittuvan kouluun. Siellä kavereuden rajat eivät niinkään määrittyneet asuinpaikan mukaan, kun taas vapaa-ajalla näin oli. Toki kylän lastenkin kanssa leikittiin, mutta se oli huomattavasti vähäisempää kuin oman alueen lasten kanssa puuhastelu. Taustalla uskoisin olevan ensisijaisesti käytännön syiden. Lähinaapureiden lasten kanssa ajauduttiin helpommin samoihin porukoihin, sillä kauemmas leikkiin lähteminen olisi ollut hankalaa pitkien välimatkojen ja kulkupelien puutteen vuoksi. Elisa ja Salli muistelevat: ”*Ja kato kyl kai se välimatka oli, ko ei vissiin ollu pyäriikä paljo.*” ²³⁶ ”*Ei mul ainakaan ollu. Mää - - pyäräl ajelin. (...) Hankala, ei sitä aina saanu...*” ²³⁷

Käytännön syiden lisäksi esille nousee myös eräänlainen tunnetason kokemus siitä, miten kylän lapsiin verrattuna jakauduttiin ”meihin ja muihin”: ”*(...) kun sit oli näit niinkun Kirkonkylästä - - kans, se oli niinko sillai mää muistan jollain taval kaverei, mut ei sit simottes et olis ollu niinko sillai ko me ollaan leikitty niinko kartanonkulmalaiset. Kyl se siihen niinko rajottu suurimmalt osalt. (...) niinko omaa väkki...*” ²³⁸ ”*Kyl se melkein enempi koulus oli. Niinko - - ni tota en mää muist et ei se meilläkään koskaan vissiin käyny. Mut kyl se muisti et me palloteltiin ja koulus ja mää vein hänel omenii...(...) Kyl me melkein samankulmalaiset ain oltiin yhdes.*” ²³⁹ Me-muut - jaottelu ei tässä perustukaan yhteisön sisäisiin eroavaisuuksiin, vaan päinvastoin lasten yhteiseksi koettu tausta korostuu edustaen ”meitä”. Kylän lapsien kanssakin leikitään ja ollaan kanssakäymisessä, mutta se on vähäisempää. He edustavatkin kartanon elinpiiristä irrallisia ”muita”.

---

²³⁴N/02/01/48.

²³⁵N/05/03/48.

²³⁶N/05/03/33. Pyörä oli nähtävästi vielä 1940-luvulla arvokas mutta tarpeellinen ostos: ”*Pyynnöstä myönnettiin - - hänen talletusvaroistaan pyörän ostoa varten 1200:- markkaa.*” Yka, holhouslautakunnan ptk. 10.5.1940.

²³⁷N/02/01/33-34. Salli osti ensimmäisen oman pyöränsä vasta saatuaan töistä muutaman tilin.

²³⁸N/02/01/35.

²³⁹N/05/03/33-34.

3.3.3 Pelonaiheita

Vanhankartanon piirissä lapsuuttaan ja nuoruuttaan viettäneiden kerronnassa pelonaiheet eivät saa paljon sanansijaa. Suhteellisen pienessä, tiiviissä yhteisössä kaikki olivat tuttuja toisilleen. Yhteisön omalaatuisina pidetyt ihmiset eivät olleet pelottavia ”erilaisia”, vaan ennemminkin kiinnostavia ja originelleja persoonia joista myöhemmin riitti tarinoitavaa. Vieraita kulkijoitakaan – kuten tukkipoikia tai kaupppamiehiä – ei yleensä tarvinnut pelätä, vaan he olivat usein jopa odotettuja vieraita. Myös aviottomat lapset sulautuivat osaksi yhteisöä. Ainakaan haastatellut eivät tuoneet millään tavalla esille, että isättömyys olisi jollain tavalla vaikuttanut ihmisten käyttäytymiseen.

Mutta mitä sitten oikein pelättiin? Pelonaiheet liittyvät melko käytännönläheisiin ja arkipäiväisiin asioihin. Kartanon isoon, kosteaan ja pimeään perunakellariin meno pelotti varsinkin joitakin naispuolisia muistelijoita. Isot ja kiukkuiset kartanon sonnit oli myös syytä kiertää kaukaa. Vanha kuivurirakennus aiheutti pimeällä ohi kulkijoissa vilunväreitä, sillä rakennuksessa säilytettiin vainajia. Myös Elisän ja Sallin mielestä kuivuri oli kolkko paikka, ja he pelkäsivät molemmat muutenkin pimeää. Sallin mukaan kyse ei niinkään ollut oikeista pelon aiheista, vaan lapsen mielikuvituksen tuotteesta: *”Sit mää olin (kartanon) kasvimaal lämmittämäs, siihenä aikaan ko piti niit puuta aina lisätä sit määräjain sinne kaminaan. (...) Yän siäl sit, ja pelkäsin ko vaan siäl sit... Jollain taval sit ko yäl oli yksinäs siäl, vaik siäl sai oven lukkoon. (...) Kaikki pensaat ja puut ni totanoinni oli vaik mitä mörköi ku meno kotti. (...) Ne oli tämmösii mielikuvituksen tuattei ja mentiin niin, et hyvä et jos jalat maahan kosketti.”*²⁴⁰ Elisa puolestaan kammoksui sammakoita: *”Mää olen joskus piänen astunu pääl ja tuli semmonen pelko. Ko minnuu tuli joku vastaan ain (tansseista kotiin tullessa) ko mää sammakoi pelkäsin ni mein tiäl, tiähaaraan saakka.”*²⁴¹

3.3.4 Sota-aika muuttaa poikien elämää

Juuri kun lamavuosista alettiin toipua, ajautui yhteiskunta seuraavaan kriisiaikaan talvi- ja jatkosodan myötä. Säännöstelytalous, elintarvike- ja polttoainepula, siirtoväen ja sotaorpojen asuttaminen²⁴² sekä miesten olo rintamalla tuntuivat yläneläistenkin arjes-

---

²⁴⁰N/02/01/75.

²⁴¹N/05/03/74.

²⁴²Yläneellä, Pyhäjärven rannalla toimi vuosina 1940-1946 karjalaisille evakkolapsille tarkoitettu Kuokkamaan lastenkoti. Laitokseen sijoitettiin 23 lasta ja sen toiminta oli aluksi miltei kokonaan yksityisen hyväntekeväisyyden varassa. 1941 lastenkoti siirtyi Yläneen kunnalle. Mattila-Lonka 2001, 376-377.

sa. Kotirintamalla oltiin todella lujilla. Moni talo menetti isäntänsä ja tila jatkajansa²⁴³, jokunen äiti jopa kaikki lapsensa.²⁴⁴ Toinen maailmansota mullisti kartanoidenkin elämää melko perusteellisesti. Niiden tilanne muuttui ratkaisevasti, kun pääosiltaan maanviljelysväestöön kuuluvan siirtoväen asuttamisesta tuli päivänpolttava kysymys. Maata tähän tarkoitukseen oli otettava valmiista pelloista, koska uuden pellon raivaaminen olisi ollut liian hidasta. Valtion, kuntien ja seurakuntien lisäksi yksityiset, nimenomaan suurtilat joutuivat luovuttamaan sotapakolaisille viljelysmaitaan 5.5.1945 annetun Maanhankintalain mukaan²⁴⁵. Kaikkiaan 69 prosenttia valmiista pellosta jouduttiin ottamaan yksityisten tilojen viljelysmaista, joihin kartanotkin kuuluivat. Suuri osa kartanoista luovutti pelloistaan huomattavan määrän (60-70 prosenttia), tämän merkiten kartanolaitoksen lopullista muutosta.²⁴⁶

Vaikka Yläneelle pysyvästi sijoitettujen siirtolaisten määrä ei noussut kovin suureksi, muutti se pitäjän olemusta monin tavoin. Maanluovutusvelvollisia olivat Yläneen kunta ja seurakunta, paljon maata paikkakunnalta omistanut valtio, muut yhteisöt, osakeyhtiöt, suurtilat ja kartanot. Suurin yksityinen maanluovuttaja oli Yläneen Vanhakar­tano.²⁴⁷ Luovutukset aiheuttivat närää kartanon työväen keskuudessa, sillä heille se tarkoitti rutkasti palkattomia lisätöitä, ja maata jaettiin vieraille tulijoille: *”Ja sit se oli aika raskas potti viäl toi siirtolaisten tulo tänne. Ja Vanhankartanon torpparit oli sit niit viäl tekemäs ko ei niil ollu traktorei viäl sillo eikä paljo hevosiika. Me tehtiin kaik Vanhankartanon työkaluilla ja Vanhankartanon traktoreilla. Se oli paljon, kun se oli yli toin normaalityön. Muutettiin vaan toiseen peltolohkoon. Kyl se oli, meiän isäki, täytyy ihmetellä kun se kesti sen. Kyl mä muista, kun mä vein kaffee papal tonne Ärrinpelloleikki, ja mää olin jo sen verran kasvanu, et mää uletuin traktorinpolkimiin. Ja aina piti äestää, sain, se oli Onnilt pyydetty lupaki. Ei pelloil, jotka ovat joelle. Mää en saanu semmosil ajaa, mut noil mettäpelloil.”*²⁴⁸

Esimerkistä käy hyvin ilmi miten ratkaisevasti sota-aika muutti lasten ja nimenomaan poikien työnkuvaa kartanolla: *”Mut sit varsinainen tyä alko, olik se sit tal-*

---

²⁴³Sankarivainajina kaatui 96 yläneläismiestä, peräti 5,6 prosenttia pitäjän kaikista miehistä ja 2,7 prosenttia koko väestöstä. Luku oli todellisuudessa vielä suurempi, sillä lähivuosina ainakin jokunen mies menehtyi sodasta saamiinsa vammoihin. Myöskään itsemurhan tehneitä sotilasta ei laskettu sankarihaudan lepoon. Mattila-Lonka 2001, 381.

²⁴⁴Mattila-Lonka 2001, 373, 376-377, 382.

²⁴⁵Progressiivisessa asteikossa määriteltiin peltoalojen luovutusten suuruus seuraavasti: alle 25 hehtaarin alasta ei tarvinnut luovuttaa vielä mitään, mutta 120 hehtaarin oli luovutettava jo 50 % ja 800 hehtaarin peltoalasta peräti 80 %. Rasila 2007, 484.

²⁴⁶Rasila 2007, 484. Vähintään sadan peltohehtaarin suurtiloja, joita kartanot yleisesti olivat, oli vielä vuonna 1941 ollut 731, mutta maanluovutusten jälkeen niitä oli vuonna 1950 jäljellä enää 223. Rasila 2007, 484.

²⁴⁷Mattila-Lonka 2001, 392-393.

²⁴⁸M/14/02/3.

vosoran alku...”²⁴⁹ Työikäiset miehet oli kutsuttu sotaväkeen, joten pojat joutuivat astumaan heille vielä osittain liian suuriin saappaisiin kuten 12-vuotiaan kertomuksesta käy ilmi: ”*Me oltii suvisi siäl hevostöis. Ja kun en määllä ulettunu valjait nostaa hevose selkää ni vanhemmat miähet ne valajasti hevosen ja pistivät kärryin ettee ja kyl mää kokosin seipäi ja leviti seipäi... (...) Heinäharavaa ajoin ja rääpeharavaa ajoin ja kyl mää tei siäl iha miästen töit.*”²⁵⁰ Miesten muistoista tulee esiin eräänlainen elämän taitekohta, jossa lasten töistä siirryttiin ihan oikeisiin miesten töihin. Vaikka poikien ja tyttöjen työtehtävät olivat vielä pitkälti yhteneväisiä, alkoi sodan myötä näkyä selvemmin jako myös sukupuolenmukaisiin töihin. Pojat kokivat siirtyvänsä aikuisten töihin, kun puolestaan tyttöjen tekemät työt eivät ratkaisevasti muuttaneet luonnettaan. Naisten sota-aikaan liittyvät muistelut kietoutuvat ennemminkin perinteisille naisten vastuualueille, kuten säännöstelyn myötä vaikeutuneeseen ruoan hankintaan.²⁵¹

3.3.5 Nuorena maailmalle

Pieneläjien ja tilattomien keskuudessa oli miltei itsestään selvää, että heti kynnelle kyettessään lapset lähtivät maailmalle tienaamaan leipäänsä. Vähävarainen perhe ei heitä kyennyt elättämään. Mokeista piti usein lähteä heti kansakoulun jälkeen, eikä se merkinnyt vain ulkopuolisilla töissä käyntiä vaan useimmiten lopullista lähtöä lapsuudenkodista. Kodista lähteminen oli yleensä lapsille itsestänselvyys eikä heitä siihen tarvinnut erikseen käskää.²⁵² Itsenäistyminen tapahtui siis usein huomattavan varhain, nykymittapuulla aivan keskenkasvuaisena. Vanhakartanon työväen lasten kohdalla tilanne oli pitkään toinen, sillä työväen yhteisössä tehtävät siirtyivät ikään kuin perintövirkanä isältä pojalle ja äidiltä tyttärelle: ”(...) *ko aina mulleki sanottin et ku Vanhalkartanol töihin mennään, on ikuinen työpaikka.*”²⁵³ Maailma kuitenkin muuttui, ja sen mukana myös nuorten halu ja mahdollisuudet jatkaa sukupolvien perintöä kartanon alustalaisina.

Yhteiskunnan vaurastuminen ja yleinen elintason nousu, sosiaaliturvan parantaminen, kaupungistuminen ja yleinen elämäntavan muutos olivat merkkejä toisen maailmasodan jälkeen vauhtiin päässeestä rakennemuutoksesta. Kun vuonna 1930 enem-

---

²⁴⁹M/01/01/7.

²⁵⁰M/08/01/23-24.

²⁵¹Sukupuolen lisäksi tehtävien jakoon vaikuttivat ikä ja siviilisääty. Esimerkiksi nuoret pojat olivat osittain mukana naisten töissä ja sukupuoli määritteli selkeämmin vasta varttuneemman lapsen työntekoa. Korkiakangas 1996.

²⁵²Virkkunen 2010, 175-176.

²⁵³M/14/01/34.

mistö suomalaisista eli noin 60 prosenttia sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta, oli vuonna 1960 luku pudonnut 35 prosenttiin.²⁵⁴ Elinkeinorakenteen muutoksesta huolimatta Yläneellä maa- ja metsätalous kuitenkin säilytti asemansa ykköselinkeinona, sillä vielä vuonna 1960 peräti 70,5 prosenttia väestöstä sai siitä jokapäiväisen leipänsä.²⁵⁵ Paluuta entiseen ei enää kuitenkaan ollut. Teknisen kehityksen ja kohonneiden palkkakustannusten myötä kartanoiden runsaan ihmistyön ja omavaraisen talouden aika alkoi olla lopullisesti ohi.²⁵⁶ Vanhankartanon vilkas elämä sai lopullisen kuoliniskunsa vuonna 1979, kun kartano luopui nautakarjasta²⁵⁷.

Vaikka 1940-1950 -luvulla kartano vielä työllisti suhteellisen paljon väkeä, elettiin jo selvästi murroskautta: ”*Se oli murrosaikaa ja varsinki täällä, kun oli murrettavaa. Jossain teollisuusaloilla se meni pakostaki. Kaikki muuttus yhteiskunnan mukkaan, mut tääl ei muuttunu mikään ilman suurta vääntöä.*”²⁵⁸ Kaikenmoiset työoikeudelliset uudistuspyrkimykset kuten ammattiyhdistysliikkeen perustaminen kaatuivat isännän jyrkkään kantaan. Jos talon tavat eivät miellyttäneet, oli vaihtoehtona talosta lähteminen. Myöskään kartanon palkkataso ei vastannut sen aikaista käsitystä riittävästä toimeentulosta: ”*Mää olen aina ihmetelly, mul on tuol isän vanhoi vastakirjoi. Se on kumma miten rahaa sai, se oli niin pieni määrä et tänäpäivänä ihmettelee et millä ne eli.*”²⁵⁹ ”*Ei semmost aikaa ennä sais ol, et sillon teetettiin, se oli ihan niinko orjatyövoimaa. Ei siit mittää palkkaa saanu, se palkka oli nii heikkoo.*”²⁶⁰ Tilipussia ei saanut suoraan käteen vaan kaikki palkka, myös lasten tienestit maksettiin kartanolla sijaitsevaan Osuuspankkiin²⁶¹: ”*Ei se oikeen nykyajan pankilt tuntunu. Sinne olis tarvinnu jättää kaikki rahat vaa et. Semmoselt se vähän tuntu. Ettei niit olis saanu (nostaa).*”²⁶²

Tyytymättömyys palkkaan ja sen maksutapaan saavat kontrastia jo aiemmin mainitun Yläneen sahan toiminnasta. Paitsi miehiä ja naisia, saha työllisti myös nuoria poikia. Toisin kuin kartanolla tilipussin sai suoraan käteen, ja tunnista sai palkkaa yhtä paljon kuin mitä kartanolla sai päivästä²⁶³. Sahalla muu yksityiselämä ei ollut sidoksissa työnantajaan. Ei siis olekaan mikään ihme, että sahan työt houkuttelivat nuoria miehiä. Ollessaan mukana sahan perustamisessa ei Vanhankartanon isäntä varmaankaan

---

²⁵⁴Stark 2011, 14.

²⁵⁵Mattila-Lonka 2001, 423-424.

²⁵⁶Rasila 2007, 485.

²⁵⁷Helmisaari & Pihlman 2008, 10.

²⁵⁸M/14/02/3.

²⁵⁹M/14/01/4.

²⁶⁰M/13/01/9.

²⁶¹Yläneen Osuuskassa syntyi virallisesti 3.4.1906 ja sen isä oli kartanonomistaja Onni Rantasalo. Pankki toimi Vanhankartanon 1600-luvulta peräisin olevassa siipirakennuksessa aina vuoteen 1949 asti.

Mattila-Lonka 2001, 230-232.

²⁶²M/13/01/17.

²⁶³M/08/01/24.

osannut edes aavistaa miten paljon se tulisi vaikuttamaan kartanon tilanteeseen. Ennen sahan tuloa ei työvoimasta juurikaan tarvinnut kilpailla.

Nuorempi sukupolvi olikin entistä halukkaampi lähtemään tutun elinpiirin ulkopuolisiin töihin. Toiveet paremmasta toimeentulosta ja asuinoloista, sekä halu irrottautua kartanon jollakin tasolla koko elämää kontrolloivasta vaikutuksesta houkuttelivat kokeilemaan omia siipiä muualla. Maailmalle lähdettiin usein melko nuorena, pian rip-pikoulun jälkeen. Lähtijöinä oli yhtä lailla avioperheiden kuin isättömien kotien lapsia. Perinteinen hierarkkinen isännänvalta ei enää istunut nuoren polven ajatusmaailmaan, vaan tätä perinnettä lähdettiin haastamaan, osin alitajuisestikin. Parhaiten tämä ilmenee miesten kertomuksista: *”Me oltiin siin, kun perunaa otettiin ylös siin makasiinist nykyisel uurel tiäl päin. Otettiin perunaa ylös ja selkä sattus piruste, yhtä päätä ko ajettiin. Niinko piäni väliaika tuli ni meni istumaan semmosen teräksisen perunakorin pääl, pisti toistappäin tohon. Istu piänen aikaa siin pääl. - - kun oli työnjohtaja ni kyl niin tuli sanomaan, ettei sillain sas istuu, ei se kestä semmosii. Mää sanoin et ei kestä. Mää olin sen verran kiukkune. Löin siihen väärinpäin ja sanoin et ei mene rikki ja lähdin. Enkä ol sen peräs ollu Vanhankartanon töis. Silt lähti sillon kaikki nuaret pojat.”*²⁶⁴

Kyllästyminen kartanon töihin näkyy myös seuraavan miehen äkkipikaisessa päätöksessä: *”Pitkää päivää tehtiin, marjoi poimittiin, nokkosii revittiin puskaist ja siihen mä sit suutuinki lopultas et en mä nokkosii siält puskaist revi. Ja äiti huusi ku jellona et sinne on mentävä. Ja sit mää kerran päätin, et en varmaan mene, et nyt se loppus tähän. (...) Nii ei ajatustakaan (äidillä), ei missään muual vois ajatellakkaan. Se oli perintövirka olla Vanhaskartanos.”*²⁶⁵

Varsinkin ennen kansakoulun vakiintumista osaksi lasten elämäntulkua oli tulevaisuus usein sidoksissa ajattelu- ja toimintatapoihin, jotka siirtyivät vanhemmilta ja lähiympäristöltä perintönä sukupolvelta toiselle. Tuttuun kaavaan alistuminen oli kenties turvallista, mutta toisaalta heittäytyminen uuteen ja tuntemattomaan houkutteli. Omaehtoinen valinnanvapaus saattoi osin olla näennäistä, sillä olosuhteet ja yllättävät sattumat määrittivät pitkälti lasten mahdollisuuksia elämässä.²⁶⁶ Sallin ja Elisan muistoissa maailmalle lähdössä oli osittain kyse käytännön sanelemasta pakosta, sillä kartanolla ei enää ollut niin paljon töitä tarjolla kuin ennen. Myös navettatöiden raskauden tietävä äiti toivoi Sallin kokeilevan mahdollisuuksiaan maailmalla: *”Kyl meiänki äiti*

---

²⁶⁴M/13/01/11. Miesten kertomuksissa toistuu sotien jälkeen kartanolle tulleen työnjohtajan varsinkin nuoria työmiehiä kohtaan epäreiluksi koettu käytös.

²⁶⁵M/14/01/38.

²⁶⁶Korkiakangas 1996, 83-84.

sanos et jos jottain muuta keksis ku navettahommii, ni mialummin.” ²⁶⁷ Kotoa joutui kuitenkin lähtemään melko niukin ohjein: *”Eikä selvitetty mittään sen paremmi. Ku ei niinko sanotaan et mittään ohjei, et ei niinko ohjeistettu ko lähdetään niinko...”* ²⁶⁸

Elisa ja Salli lähtivät molemmat kotoaan pian rippikoulun käytyään. Salli oli ensin töissä Yläneen talollisilla, mutta Elisan tavoin muutti pian Turkuun. Työnkuva koostui erilaisista kotitaloustöistä, ruoanlaitosta ja lapsenvahdin hommista. Kotiapulaiseksi, palvelijaksi tai piiksi lähtö olivatkin niitä harvoja kodin ulkopuolisen ansiotyön mahdollisuuksia, joita kansakoulupohjan omaavilla maaseudun työillä oli ²⁶⁹. Syntymässä saatu osa vaikutti elämäntapaan monin eri tavoin, ja sääty-yhteiskunnan voidaan sanoa olleen läsnä kulttuurisella ja psykologisella tasolla ainakin vielä 1950-luvulla ²⁷⁰: *”No en mä tiäd, tiätyst aina puhuttiin talollisist, ku talollinen jos on vähänki jottain. Et meil nyt ei ollu sit muuta ku perunamaa, eikä sekään oma mut meinaan et oli niinko omas käytös (naurahdus). Mut et totanoinniin niin ei mul sit semmost, kyl se tiätysten se oli jotenki semmost kui mä sanon luannostas sit sitä ittekki vissiin oletti kato et ei niit nyt passaa niinku, et ne on hiukan niinku ylempänä täsä elämänportaal. (...) Niin et semmonen niinku arkuus tai joku tämmönen et. Mut et mitä siin meidän näitten muksujen keskuudes niin ei me varmaankaan sit tunnettu mittään semmost.”* Elisa: *”Nii-i. Ei niin.”* ²⁷¹

Elisa oli ensin vähän aikaa ompeluopissa, mutta koska *”...se ei maksanu mittään ja sai kellon ympäri tehd kans töitä...”* ²⁷², hän lähti rippikoulukaverin innostamana lapsenpiian töihin. Palkka ei ollut kummoinen, 30-35 markkaa kuukaudessa, *”..mut oli siäl sit et yät sai ol ja ruakaa sai. (...) Ei saanu oikein syädäkkään tarpeeks.”* ²⁷³ Työt ja työolot eivät aina vastanneet odotuksia. Salli oli ollut vain kaksi viikkoa ”suurperheitten talossa” lapsenpiikana, kun hän jo ajatteli ettei tästä tule mitään: *”Sit mä vaan kerran päätin ja mä kirjotin äitil, et mä en tääl kyl viihdy, et en mä niinko, se oli mun ikäsel viäl ja sit mä tuntin itteni sit niinko semmoseks orjuutetuks jo. Vaan sit pakkasin pahvilaatikon ja sanosin et mä lähren, ja et voi sit lähettää sen palkan mikä se sit oli, en mä ny muista et mitä oli sovittu. (...) ”Meiltä ei mitään lähetetä”, sanos*

²⁶⁷N/02/01/40.

²⁶⁸N/02/01/47.

²⁶⁹Korkiakangas 1996, 83. Salli ja Elisa pohtivat, että koska siihen aikaan ei ollut mahdollisuutta käydä enempää kouluja, olivat ammatilliset vaihtoehdot rajalliset. Holhouslautakunnan kokouksiin saapuneissa hakemuksissa holhouksenalaiset anoivat lupaa käyttää varallisuuttaan erinäisten opintojen suorittamiseen. Esim. eräs nuori nainen anoi Osuuskassassa olevista perintövaroistaan 1000 mk käytettäväksi opintojen jatkamiseen meijerialalla; hakemukseen suostuttiin. Yka, holhoushuoltolautakunnan ptk. 28.4.1939.

²⁷⁰Stark 2011, 171.

²⁷¹N/02/01/63-64; N/05/03/64.

²⁷²N/05/03/41.

²⁷³N/05/03/41.

rouva ja ei lähetetty, ja mää olin sen kaks viikkoo siäl heidän ilmasen piikanas.” ²⁷⁴

Virkkusen muistitietoaineistossa tunnusomaisia merkkejä piian alhaisesta statuksesta olivat juuri liian raskas työ, pieni palkka ja keho ruoka, joilla myös perusteltiin muualle töihin siirtymistä ²⁷⁵.

3.3.6 Omaa rahaa lapsilisästä

Ankan poliittisen kädenväännön tuloksena syntynyt ja lokakuussa 1948 voimaan tullut lapsilisälaki oli merkittävä sosiaalipoliittinen uudistus. Sen myötä Suomen sosiaalipoliittisten avustusten köyhänapuna korostunut luonne korvautui vähitellen kansalaisten sosiaalisia oikeuksia korostavilla piirteillä. Suomen lapsilisäjärjestelmä seurasi Ruotsissa saman vuoden alkupuolella voimaan astunutta uudistusta. Kun Ruotsissa lapsilisäjärjestelmä syntyi sosiaalipoliittisen harkinnan myötä, oli se Suomessa pitkälti seurausta työmarkkinapoliittisista päätöksistä. Lapsilisää saivat 16-vuotta nuoremmat lapset. Etuus kosketti jokaista perhettä, sillä se maksettiin heti ensimmäisestä, myös aviottomasta lapsesta lähtien kaikille perheen varallisuudesta riippumatta. Lapsilisää piti kuitenkin aluksi erikseen hakea kunnan sosiaalilautakunnalta, sillä tukea ei myönnetty automaattisesti. Esim. alkoholi- ja rahankäyttöongelmista kärsiville perheille lapsilisää ei maksettu rahana vaan tavarana. Lapsilisä oli kuitenkin alusta asti huomattavan suuri etuus. On myös merkittävää, että toisin kuin etuudet yleensä lapsilisä maksettiin naisille. Perheen äitien ajateltiin käyttävän tuen miehiä varmemmin lasten tarpeista huolehtimiseen. ²⁷⁶

Vanhankartanon työväen haastateltujen keskuudessa muistelut lapsilisästä ovat hyvin vähäisiä eikä mikään ihme, sillä heistä vain kolme on ikänsä puolesta ehtinyt saada sitä. Salli kuului näihin onnekkaisiin: *”Mää kerkesin saamaan vissiin jonkun ihan, en varmaan viittä kertaa. (...) Se oli uusi juttu.”* ²⁷⁷ Hän ei tarkemmin muista saanut markkamäärää tai mihin se on käytetty. Ilmeisesti kyseessä on kuitenkin ollut sen verran merkittävä uudistus, että ylipäätään lapsilisän saaminen on jäänyt mieleen. Lain tullessa voimaan vuonna 1948 oli yhdestä lapsesta vuodessa maksettava etuus 7200 markkaa ²⁷⁸. Toisille lapsilisä merkitsi mahdollisuutta hankintoihin, joihin ei välttämättä muuten olisi ollut varaa. Eräs avioperheen poika muisteli ostaneensa tienesteillään ja

---

²⁷⁴N/02/01/41.

²⁷⁵Virkkunen 2010, 180-181.

²⁷⁶Hiilamo 2006, 101-105.

²⁷⁷N/02/01/47-48.

²⁷⁸Yka, huoltolautakunta, kertomus lapsilisäasiain käsittelystä huoltolautakunnassa vuonna 1948.

lapsilisällään itselleen polkupyörän ²⁷⁹. Kaikkien mielestä se ei kuitenkaan tuntunut merkittävältä etuudelta: ”*Ja sai sen lapsilisän sai, mitä siihen aikaan sai. (...) Ei sil mitään linnoja rakennettu.*” ²⁸⁰

4 MORAALINEN ONGELMA, TALOUDELLINEN TAAKKA

4.1 Isättömien perheiden toimeentulon haasteet

Tutkimusajankohtani, varsinkin sen alkupuoli, oli osalle maaseudun väestöstä niukan toimeentulon aikaa. Tilattoman väestönosan suurilukuisuus, pienten tilojen heikot toimintamahdollisuudet sekä yhteiskunnalliset taantuma- ja kriisiajat heikensivät toimeentulon mahdollisuuksia ja lisäsivät köyhyyskokemuksia. 1930-luvun pulavuodet pahensivat entisestään köyhimpien perheiden elinolosuhteita, kun elannon hankinta oli monesti kiven alla ja niukka toimeentulo kaventui entisestään. Varsinainen lama kesti Suomessa vuodesta 1928 vuoteen 1933, mutta sen vaikutukset näkyivät maaseudulla vielä pitkään tämän jälkeen. Seurauksena oli mm. laajaa työttömyyttä, palkkojen laskua ²⁸¹, köyhtymistä sekä suoranaista kamppailua välttämättömien elinehtojen täyttämiseksi. Vaikka maaseudulla oli vielä paljon luontaistalouteen perustuvaa toimeentuloa, ei pienten tilojen tuotto yksistään riittänyt perheiden elatukseen. Toimeentuloa oli ansaittava myös kodin ulkopuolisista töistä, joita kuitenkin oli huonosti saatavilla. ²⁸²

Kun vielä 1920-luvun Yläneellä yritystoiminta ja kaupankäynti kukoistivat iloisen optimismin hengessä, muutti lamakausi tilannetta merkittävästi. Osuuskassalle tulleet lukuisat pyynnot lainaerien ja korkojen lykkäämiseksi sekä varsinaiset konkurssit ja pakkohuutokaupat tulivat osaksi yläneläisten arkitodellisuutta. ²⁸³ Suomessa jokunen herraskartanokin joutui pakkohuutokaupatuksi. Pitkälti omavaraisilla kartanoilla oli kuitenkin mahdollisuus investointien lykkäysten ja palkkakustannusten leikkausten kautta selvitä pulakaudesta. ²⁸⁴ Toisin kuin moni muu, oli Yläneen Vanhakartano selvinnyt maata koetelleesta lamakaudesta melkein pä pelkällä säikähdyksellä. Vaikka varsinainen torppariaika oli lopullisesti ohi vuonna 1918 alkunsa saaneen ja seuraavina vuosina laajentuneen torpparivapautuslain myötä ²⁸⁵, elettiin kartanoissa edelleen van-

---

²⁷⁹M/14/02.

²⁸⁰M/13/01/10. Lapsilisien markkamääräisestä kehityksestä ks. Liite 8.

²⁸¹Esim. maataloustyöläisten reaaliensiot laskivat vuosien 1928-1932 välillä noin 12 prosenttia ja pysyivät samana aina vuoteen 1943 saakka. Virkkunen 2010, 12.

²⁸²Virkkunen 2010, 11-12, 74.

²⁸³Mattila-Lonka 2001, 196, 217.

²⁸⁴Rasila 2007, 488.

²⁸⁵Ns. torpparivapautuksesta ks. esim. Vihola 2004, 356-363.

hakantaisessa vaihtojärjestelmään perustuvassa yhteisössä. Kartanot tarvitsivat runsaasti työvoimaa. Työntekijät olivat puolestaan riippuvaisia töitä vastaan saatavasta asunnosta ja toimeentulosta. Perinteinen ns. muonamiesjärjestelmä jatkui torpparivapautuksen jälkeen vielä pitkälle 1900-lukua. Rahapalkan lisäksi muonapalkka koostui nimensä mukaisesti erilaisista tilalla tuotetuista elintarvikkeista, kuten viljasta ja maidosta. Varsinkin perheellisten renkien palkkaetuihin saattoi muonan lisäksi sisältyä asunto, joten he olivat tavallisia renkejä paremmassa asemassa. Usein myös muonarenkien vaimot (ja lapset) olivat kartanon palveluksessa. Muonamiesjärjestelmä oli kartanotaloudelle pelkkää rahapalkkaa edullisempi maksuväline, jonka avulla kartanoihin saatiin sitoutettua myös pitempiaikaista työvoimaa.²⁸⁶

Virkkusen aineistossa ahtaimmalla olivat maata omistamattomat ja pienviljelijäperheet. Puutteen muistelut kietoutuivat ensisijaisesti kokemukseksi ruoan ja vaatteiden puutteesta. Lisäksi asumisen ja terveyden taso koettiin huonoksi.²⁸⁷ Seuraavissa alaluvuissa käsittelen au-lasten ja -äitien kohdalta elämän välttämättömien perustarpeiden täyttymisen edellytyksiä asunnon, ruoan ja vaatteiden osalta.

4.1.1 Vieraan hoitoon tai omaan kotiin

Yksi lastensuojelutyön kulmakivistä oli lasten kotiolojen ja kasvatuksen valvonta. Vaikka suurin osa lastensuojelun asiakaskunnasta koostui kahden huoltajan perheistä, oli au-äitien ja -lapsien edustus suurta. Aviottomat äidit lapsineen olivat erityisen tarkkailun kohteina, sillä he muodostivat yhteiskunnalle sekä moraalisen uhkan että aiheuttivat merkittäviä taloudellisia kustannuksia.²⁸⁸ Vuoden 1918 sisällissota toi mukanaan ennäkemättömän lastensuojeluongelman ja sen myötä myös yksinäisten äitien ja lasten yhteiskunnallinen valvonta kiristyi entisestään. Huolenaiheen keskiössä olivat erityisesti punalesket ja -orvot. Ei siis ollut kyse vain aviottomien perheiden valvonnasta vaan yleisemmin epäilyttäväksi koetun väestöosan kontrolloinnista. Viranomaiset suhtautuivat erityisen epäluuloisesti sosialisti- ja työläisäiteihin, sillä pelko uusien kapinalliskupolvien kasvamisesta iti vahvana.²⁸⁹ Normimitoitus oli ahdas ja aviottoman lapsen elämäntapansa hy-

---

²⁸⁶ Åström 1999, 14-15, 22-23.

²⁸⁷ Virkkunen 2010, 74.

²⁸⁸ Saurama 2004, 101-102.

²⁸⁹ Tuomaala 2005-2007; Jousimaa 1983, 37; Pulma 1987, 126. Kaiken taustalla vaikutti vielä huoli kansakunnan suotuisasta kasvukehityksestä. Torjuttavia uhkatekijöitä olivat erityisesti äitiys- ja lapsikuolleisuus, joihin puututtiin kehittämällä äitien ja lasten terveydenhuoltoa mm. ammattitaitoisten kätilöiden ja vakavien tautien torjunnan avulla. Ks. lisää terveydenhuollon kehityksestä esim. Turpeinen 1987, 350-444.

väksymisestä. Kotien valvonta sekä lasten huostaanotto olivatkin osittain sukupuolittuneita ilmiöitä.²⁹⁰

Jyrkimpien näkökantojen mukaan naimattomien äitien ei uskottu selviytyvän lastensa hoidosta laisinkaan. Heidän ajateltiin olevan siveellisessä rappiotilassa ja täysin kykenemättömiä kasvattamaan omia lapsiaan. Näin ollen lapset oli parempi sijoittaa erilaisiin laitoksiin tai kasvateiksi arvomaailmaltaan sopiviin kristillisiin perheisiin. Aulapsilaissa tyydyttiin ensisijaisesti säättämään lapsen elatuksen turvaamiseen ja kasvatuksen valvontaan liittyvästä toiminnasta. Sen kuitenkin arvosteltiin puoltavan ajatusmaailmaa, jossa isäntömien perheiden tukemisen sijaan suosittiin lasten erottamista äideistään²⁹¹. Myös vuoden 1937 lastensuojelulain ytimeksi jäänyt vanhemmuuden kumoava huostaanottosäädöstö tuki käytäntöä, jossa huostaanotto muodostui lastensuojelun keskeiseksi työväliseksi. Jo lastensuojelutoiminnan varhaisimpia auttamisen keinoja oli ollut erilaisten lastensuojelulaitosten kuten lastenkotien perustaminen. Kun 1900-luvun alkupuolen Suomessa laitoshoidon yleistyminen oli jo syrjäyttänyt suvun ja perheen piirissä tapahtuvaa hoitoa, merkitsi lastensuojelulain toteutus laitoshoidon lisäämistä entisestään.²⁹²

Lastensuojelutyössä uskottiin sen ennaltaehkäisevään vaikutukseen: kasvattamalla kristilliset kriteerit täyttävää ja siveellistä elämää viettäviä kansalaisia, rakennettiin samalla moraalisesti vahvaa yhteiskuntaa. Kotihoitoa pidettiin lapsen kehityksen kannalta parhaana vaihtoehtona. Huostaanotto oli aina sokkivaikutuksen aikaansaava tapahtuma joka lapsen iästä riippuen saattoi aiheuttaa erilaisia psyykkisiä ongelmia. Tämä ei tietenkään koskenut vanhempien kasvatuskyvyn puuttumisen vuoksi kodeistaan pois otettuja alaikäisiä. Vaakakupissa painoivat vahvasti myös taloudelliset tekijät, sillä laitoksissa verovarjoilla tapahtuva hoito tuli kunnille kalliiksi. Usein edullisempi vaihtoehto oli lasten koti- tai perhesijoitushoidon tukeminen suoran taloudellisen avustuksen muodossa, ja tätä alaikäisten huoltoon tarkoitettua tukea kuntien köyhäinhuoltoviranomaiset myös suosivat. Lastensuojelu kulkikin pitkään käsi kädessä köyhäinhoidon kanssa. Joka kuntaan ei nähty tarpeelliseksi perustaa erillistä lautakuntaa, sillä asiat hoiuivat huolto- tai sosiaalilautakunnan alaisuudessa. Osaltaan myös sota-aika hidasti sosiaalihuollon uudistusta, joten huoltolait kuten lastensuojelulaki alkoivat tuntua suomalaisten arjessa varsinaisesti vasta 1940-luvun lopulta lähtien.²⁹³

---

²⁹⁰Saurama 2004, 102-103.

²⁹¹Jo vuoden 1922 au-lapsilaissa säädettiin aviottomien lasten huostaanotosta, kun puolestaan aviolapsia huostaanotto koski vasta vuonna 1936 voimaan tulleen lastensuojelulain mukaan. Jousimaa 1983, 129.

²⁹²Saurama 2004, 97-101; Markkola 2002, 214; Tuomaala 2005-2007; Jousimaa 1983, 41; Pulma 1987, 169-170; Satka 1994, 279.

²⁹³Saurama 2004, 97-101; Markkola 2002, 214; Pulma 1987, 169-170.

Yhteiskunnan hoitoon joutuneet lapset voidaan jakaa ns. turvattomiin lapsiin sekä perheestään vastentahtoisesti huostaan otettuihin alaikäisiin. Edelliset olivat köyhiä, orpoja tai vanhempiensa hylkäämiä lapsia, jotka kuuluivat köyhäinhuoltolautakunnan asiakkaisiin. Jälkimmäisten puolestaan katsottiin kuuluvan suojelukasvatusta tarvitsevien pahatapaisten alaikäisten joukkoon. He olivat kasvatustalouden kiinnostuksen kohteena. Pahatapaisia olivat mm. koulupinnarit, koulun järjestystä häiritsevät, varastelevat, laiskat sekä kaikenlaista katuelämää viettävät lapset ja nuoret²⁹⁴.²⁹⁵

4.1.1.1 Yläneläisten au-lasten hoito

Tarkasteltaessa Yläneen tilannetta 1920-1950 -luvuilla suosittiin aviottomien lasten hoitomuodoista selvästi enemmän koti- kuin laitoshoidoa. Suurin osa aviottomista lapsista asui kotona äitinsä luona. Useita lapsia annettiin myös äidin tai elatusvelvollisen omaisten luo hoidettaviksi. Enemmistö näistä lapsista asui äitinsä vanhempien luona²⁹⁶. Pitkän aikavälin tarkastelussa vieraiden luokse sijoittaminen oli kolmanneksi suosituin vaihtoehto²⁹⁷. Suurin osa vieraiden luona asuvista oli huoltolautakunnan yksityishoitoon sijoitettavia au-lapsia ja lasten- tai kunnalliskodissa asui vain muutama lapsi. Varsinkin pitkäaikaisissa sijoituksissa yksityiskotihoito olikin Suomessa ensisijaisena pidetty hoitomuoto²⁹⁸. Lisäksi kourallinen lapsista hoidettiin sen tarkemmin määrittelemättä muussa tai tuntemattomassa hoidossa²⁹⁹. Naimattomien, yhdessä asuvien vanhempien eli ns. avoparien lapsista ainakin tilastoon päätyneiden tapausten perusteella suurin osa asui omien vanhempiensa hoidossa, eikä näiden lasten osuudessa ajanjaksona tapahtunut merkittäviä muutoksia. Selvästi vähiten lapsia asui isänsä (tai isän vanhempien) luona: muun muassa vuonna 1946 lastenvalvojan kirjoissa olevasta 69 lapsesta vain yksi

²⁹⁴Nuorten pahatapaisuutta on käsitelty mm. Mervi Kaarninen artikkelissaan *Nuoren tasavallan nuorison ongelmat* teoksessa Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia (2003).

²⁹⁵Saurama 2004, 96.

²⁹⁶Vuosina 1925-1942 äidin tai isän omaisten luona asuvat lapset merkittiin saman nimikkeen alle. Tämän jälkeen tilastointi tarkentui: äidin tai elatusvelvollisen vanhempien luona asuvat alettiin eritellä toisistaan. Vuosina 1943-1959 omaisten luona hoitoa saavista selvästi suurempi osa, noin 96 prosenttia asui äitinsä vanhempien luona. Vuodesta 1948 eteenpäin isän omaisten luona ei asunut enää yhtään lasta. Asumisjärjestelyjen voisi olettaa olleen samansuuntaiset jo aiemminkin, sillä esim. 1929 lasten on ilmoitettu asuvan yleensä äitinsä tai äitinsä vanhempien luona. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1959.

²⁹⁷Vuoteen 1943 asti kaikki vanhempien tai heidän omaistensa tarjoaman kotihoidon ulkopuolinen hoito merkittiin yhden nimikkeen alle (*vierasten henkilöiden luona*). Tästä eteenpäin tilastointi tarkentui ja hoitomuodot alettiin eritellä toisistaan. Poikkeuksen tekevät lastenkotiin sijoitetut, jotka tilastoitiin erikseen koko ajalta. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1959.

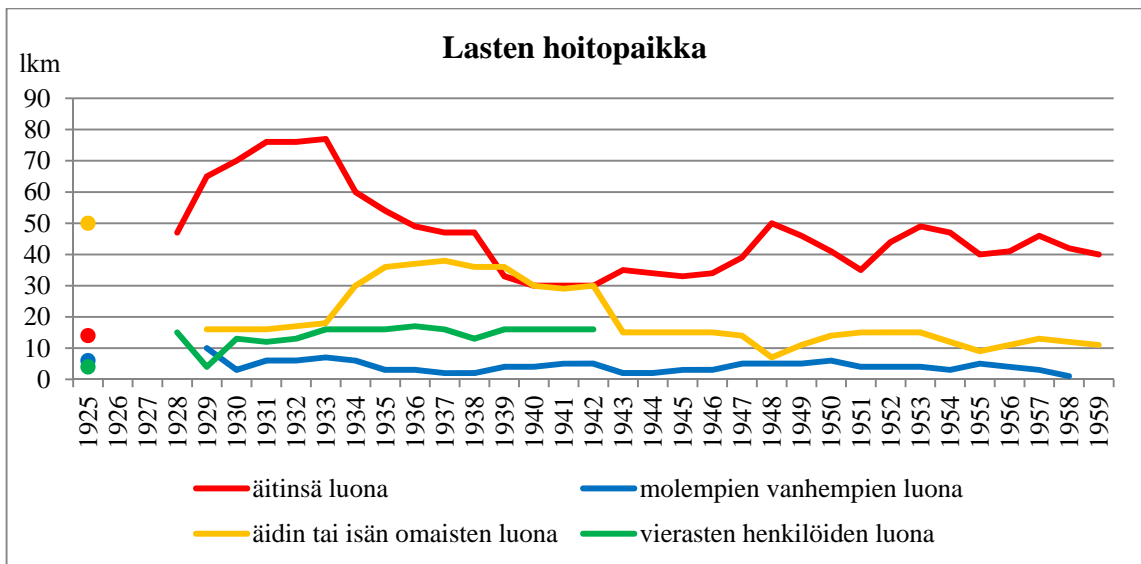
²⁹⁸Saurama 2004, 98.

²⁹⁹Esim. vuonna 1951 lastenvalvojan tilastointiin ei ole merkitty yhtään lasta kohtaan *muussa hoidossa*, mutta kunnan vuosikertomuksesta löytyy kolme muulla tavoin huolletuksi merkittyä au-lastaa. He saivat valtion tapaturmavakuutuksen maksamaa eläkettä, joka tilitettiin lapsille huoltolautakunnan välityksellä. Yka, Yläneen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1951.

oli merkitty isän hoitoon ja tämän jälkeisinä vuosina ei ainuttakaan.³⁰⁰

Vuodesta 1943 eteenpäin Yläneen lastenvalvoja tilastoi aviottomien lasten hoitopaikan lisäksi sen, hoidettiinko lapsi ilman kunnan avustusta vai kunnan avustusten varassa. Kotona, sukulaisten luona asuvista sekä kasvattina olevista lapsista suurin osa hoidettiin ilman kunnan avustuksia. Vieraiden luokse yksityishoitoon sijoitetuista sekä laitoshoidossa olevista enemmistö eli puolestaan kunnan avustusten varassa. Äitinsä luona hoidetuista lapsista selvä enemmistö eli noin 86 prosenttia ei saanut kunnalta avustuksia. Äidin tai isän omaisten luona asuvien kohdalla vastaava luku on 84 prosenttia ja kasvattilapsien osalta peräti 90 prosenttia. Huoltolautakunnan yksityishoitoon sijoittamien lasten kohdalla tilanne oli päinvastainen, sillä heistä keskimäärin 81 prosenttia hoidettiin kunnalta saatavien avustusten varassa. Myös lasten- ja kunnalliskodissa asuvat harvalukuiset lapset saivat kunnan tukea.³⁰¹

Aviottomien lasten hoitomuodoista suosittiin siis selvästi eniten kotihoitoa, joka suurimmaksi osaksi tapahtui ilman kunnalta saatavia avustuksia. Huomio johdattelee ajatukset seuraavanlaisiin johtopäätöksiin: 1) joko lasten hoitajat eivät halunneet turvautua köyhäinhoidon apuun, 2) heillä ei ollut tarvetta siihen tai 3) kunnan taholta ei haluttu tai voitu myöntää avustuksia. Seuraavasta kuviosta on nähtävissä, miten hoitomuotojen suhde on vuosien saatossa muuttunut:

Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1959.

³⁰⁰Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1959. Ks. Liite 9.

³⁰¹Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1943-1959. Ks. Liite 9.

Yläneen lastenvalvojien vuosikertomuksiin tekemä tilastointi ei suoraan paljasta aviottomien lasten hoitomuodon valinnan tai taloudellisen avuntarpeen taustalla olevia syitä. Yksinkertaisimmillaan voisi ajatella, että päättäjien vaikuttimena toimivat taloudelliset syyt. Lapsen asuminen äidin tai omaisten luona tuli kunnalle huomattavasti edullisemmaksi, sillä suurin osa heistä hoidettiin ilman kunnalta saatavia avustuksia. Vieraassa hoidossa olevien lasten kohdalla tilanne taas oli päinvastainen. Erään Vanhankartanon työntekijän au-lapsi annettiin heti pienenä kartanon elinpiirissä asuvan isoäidin hoitoon sillä ehdoin, että ”Lapsen äiti suorittaa tarvittavan elatusavun.”³⁰² Kuten useaan otteeseen on tullut ilmi, oli köyhäinhoidon valta apua tarvitseviin niin suuri, ettei sitä yleensä haluttu anoa kuin äärimmäisessä hädässä. Pohdittaessa asiaa hieman pidemmälle on myös jonkinlaisia suuntia antavia syvällisempiä päätelmiä mahdollista tehdä. Taustalla olevat syyt näyttäisivät yleisesti viittaavan ennemminkin jonkinlaiseen turvattomuuteen kuin äidin tai lapsen pahatapaisuuteen.

Laman jälkeisinä taloudellisesti niukkoina vuosina äitien osuus hoitajista lähti jyrkkään laskuun, kun samanaikaisesti omaisten luona hoidossa olevien lasten määrä jopa kaksinkertaistui. Sotavuosina suurin piirtein yhtä paljon lapsia oli hoidossa niin äitinsä kuin omaisten luona. Ajoittaiset vaihtelut lasten hoitajien suhteen voisivat ainakin osittain selittyä yhteiskunnallisten kriisikausien tuomilla haasteilla ja niiden vaikutuksella ihmisten käyttäytymiseen. Gia Virkkusen mukaan taloudellisen kriisin oloissa perheet reagoivat joko tiivistämällä keskinäisiä suhteitaan tai vaihtoehtoisesti toimimalla entistä epäorganisoidummin. Yhteistoimintaan kykenevillä perheillä oli paremmat mahdollisuudet selviytyä omillaan taloudellisesta ahdingosta.³⁰³

Se, että vaikeina aikoina nimenomaan omaisten osuus lasten hoitajista lisääntyi, ei ole yllättävää. Vanhempien koti oli monesti aviottomille äideille eräänlainen luonnollinen turvapaikka, johon he apua kaivatessaan saattoivat turvautua. Äiti saattoi tukeutua vanhempiensa apuun jo raskauden aikana, kun hän ei enää itse kyennyt työntekoon. Hän voi myös jättää pienen lapsensa äitinsä hoidettavaksi työnetsinnän ja työssäkäynnin ajaksi.³⁰⁴ Ei ollutkaan harvinaista, että hoitovaikeuksien takia yksinäiset äidit itse sijoittivat lapsiaan joko pidemmäksi tai lyhyemmäksi aikaa kodin ulkopuoliseen hoitoon. Ajoittaiseen sukulaisten tai vieraiden luona asumiseen ei siis välttämättä liittynyt sen suurempaa dramatiikkaa, vaan ennemminkin oli kyse käytännön sanelemasta paikasta.³⁰⁵ Tällaista perheiden yhteistoimintaa esim. juuri lastenhoidon osalta onkin

---

³⁰²Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 52.

³⁰³Virkkunen 2010, 45.

³⁰⁴Frykman 1982.

³⁰⁵Saurama 2004, 98.

maaseudulla harjoitettu varmasti paljon runsaammin, kuin mitä varsinaiseen tilastointiin on päätynt. On myös huomattava, että 1930-luvulla Yläneen lastenvalvovan kirjoissa oli enemmän lapsia kuin minään muuna ajankohtana³⁰⁶. Tämäkin varmasti osaltaan selittää avuntarpeen lisääntymistä. Sotavuosien jälkeen suomalaisten voimavarat keskitettiin yhteiskunnan jälleenrakennustalkoisiin, eikä niukkoina taloudellisina aikoina yksinäisten äitien aiheuttama moraalinen uhka ollut asialistan kärkipäässä³⁰⁷. 1940-luvun kuluessa yhä useampi yläneläinen au-lapsi asuikin taas äitinsä luona, kun puolestaan isovanhempien osuus hoitajista putosi peräti puolella.

Au-lapsilain mukaan lapsen holhoojaksi määriteltiin ensisijaisesti äiti. Oikeuden tuli kuitenkin kussakin tapauksessa tutkia äidin soveliaisuus lapsen huoltajaksi ja tarvittaessa määrätä lapselle toinen holhooja.³⁰⁸ Yläneellä avioliiton ulkopuolisten lasten holhoojaksi määrättiin valtaosassa tapauksista äiti. Ilmeisesti lasten holhousta ei ns. moraalisiin perusteluihin kovin usein siirretty pois yhä-äideiltä, vaan lasten hoitoon ja kasvatukseen liittyviin epäkohtiin pyrittiin tarpeen tullen puuttumaan neuvomalla äitejä ja hoitajia lasta koskevissa kysymyksissä³⁰⁹. Sen sijaan äidin kuolema oli sellainen elämää mullistava tilanne, jonka seurauksena holhouslautakunnan oli pakko määrätä lapselle uusi holhoaja³¹⁰. Suomessa perinteinen huostaanoton syy on juuri orpous ja nimenomaan äidin kuolema. Orpous ei koskettanut vain aviottomia lapsia, sillä perheen isän ei oletettu yksinään selviävän lastensa hoivasta ja kasvatuksesta. Äidin kuollessa olikin todennäköistä, että ainakin nuorimmat lapset huostaanotettiin.³¹¹

Vaikka holhousoikeus lapsen hoitopaikasta riippumatta säilytettiin yleensä äidillä, löytyy toki muutamia poikkeuksiaikin: ”*Koska lastenvalvoja ilmoitti, että kunnan hoidokki - - on havaittu sopimattomaksi yksin avioliitonulkopuolella syntyneen lapsensa - - huoltajaksi ja holhoojaksi, esitti holhouslautakunta lastenvalvoja Alli Stenroosin mainitun lapsen apuholhoojaksi.*”³¹² Lapsen äiti edusti normista poikkeavaa kahdella tavalla. Hän oli kunnalliskodin hoidokki ja täten täydellisesti kunnan avun ja valvonnan alaisena. Lisäksi hänellä oli avioton lapsi, josta äidin ei katsottu itsenäisesti kykenevän huolehtimaan. Myöhemmin valvonta vietiin vielä astetta pidemmälle, sillä

³⁰⁶Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1959. Ks. Liite 4.

³⁰⁷Saurama 2004, 101-102.

³⁰⁸AuSL 1922, 1 luku 3 §, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922.

³⁰⁹Esim. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1938, 1948.

³¹⁰Yka, holhouslautakunnan ptk. 1920-1959.

³¹¹Saurama 2004, 103-104. Toisinaan myös isän kuolema saattoi johtaa holhousuhteiden muutokseen. Erään yläneläisen miehen kuollessa tältä jäi alaikäinen tytär jonka holhoojaksi äiti ei kelvannut, sillä hän oli ”*mielen vikainen*”. Holhoojaksi määrättiin vieras mies. Lapsen hoitopaikka ei käy merkinnöistä ilmi. Yka, holhouslautakunnan ptk. 23.9.1929.

³¹²Yka, holhouslautakunnan ptk. 10.8.1933.

sterilisoimislakia³¹³ päätettiin soveltaa sekä äitiin³¹⁴ että tyttären³¹⁵.

Ns. kunnanhoitolaiseksi joutuminen näyttäisikin olleen avunsaajan kannalta kaikkein huonoin vaihtoehto, sillä itsemääräämisoikeus haihtui miltei olemattomiin. Yläneelle kunnalliskoti perustettiin verrattain myöhään, vasta vuonna 1932³¹⁶. Erään kunnalliskotiin joutuneen yläneläisen äidin tapauksessa köyhyys vaikutti koko perheen elämään. Äidillä oli jo ennen aviottoman lapsensa syntymää kaksi aviolasta elätettävänä. Perheen isä oli kuollut. Leskiäidillä ei ollut työpaikkaa, varallisuussuhteet todettiin lastenvalvojan taholta hyvin huonoiksi eikä elatusvelvollista saatu tilille. Ilmeisesti au-lapsen syntymä vaikeutti yksinhuoltajan taloudellista tilannetta niin radikaalisti, että äiti joutui elämään pienen lapsensa kanssa kunnalliskodissa yli kolme vuotta. Vanhempien lasten hoitopaikkaa ei tässä yhteydessä mainita. Todennäköisesti he asuivat sukulaisten luona tai olivat kotihoidossa vieraiden henkilöiden hoidettavina. Pari vuotta lehtolapsen syntymän jälkeen elatusvelvollisuutta yritettiin selvittää uudelleen: ”*Köyhäinhoidon esimiehen läsnäollessa kuulusteltu lapsen äitiä elatusvelvollisen selville saamiseksi. Kuulusteltu ei ollut halukas ilmoittamaan mitään nimeä, senkin vuoksi kun asiassa ei ole mitään todistusta. Kuulusteltu on tunnetusti viettänyt siveetöntä elämää.*”³¹⁷ Taloudellisen ahdingon lisäksi äiti vielä leimattiin huonoa elämää viettäväksi naiseksi. Hän pysyi aviottoman lapsensa holhoojana, mutta lapsi siirrettiin vieraan pariskunnan hoidettavaksi ja kasvatettavaksi.

Yläneen lastenvalvojen suorittamien tarkastuskäyntien perusteella au-lasten asunto- ja muut hoito-olosuhteet todettiin yleisesti paikkakunnalla vallitsevien olosuhteiden mukaan tyydyttäväksi: ”*Tavalliset köyhän perheen olot.*”³¹⁸ Vaikka perhe olisi-kin kohdannut asumisvaikeuksia, ei niitä Erja Sauraman tekemien huomioiden mukaan yleensä mainittu huostaanoton ensisijaisena syynä. Todennäköisesti tämä johtui siitä, että perheillä oli paljon muitakin ongelmia ja koska asumiseen liittyvät ongelmat olivat niin tavanomaisia, ei niitä erityisesti nostettu esiin.³¹⁹ Nähtävästi ainakin Yläneellä

---

³¹³Suomessa vuonna 1935 säädetty sterilisoimislaki sisälsi rotuhygieenisia periaatteita. Äärimmäisessä muodossaan väestön laadun kohottaminen ilmeni pakkosterilointipyrkimyksinä. Käytännössä lakia sovellettiin suhteellisen vähän, sillä ilmeisesti väestöltään harvalukuisessa maassa kaikki syntyneet lapset olivat omalla tavallaan arvokkaita. Nätkin 1997, 70-71.

³¹⁴Yka, huoltolautakunnan ptk. 12.4.1937.

³¹⁵Yka, huoltolautakunnan ptk. 8.5.1939.

³¹⁶Kunnalliskodin vaiheista ks. Mattila-Lonka 2001, 243-246. Kunnalliskodiksi muutettu Uudenkartanon vanha päärakennus oli vasta toimintansa alkutaipaleella, kun tammikuussa 1938 eräs naishoidokeista sytytti sen palamaan ja tuli tuhosi rakennuksen täysin. Uusi kunnalliskoti valmistui vuoden 1940 alussa.

³¹⁷Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 152.

³¹⁸Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 99.

³¹⁹Saurama 2004, 104. Virkkusen tekemien huomioiden mukaan kertojien puheissa toistuu kokemus ruoan ja vaatteiden riittämättömyydestä, kun taas asumisolosuhteista (vaikka ne olisivat olleet huonotkin) kerrottiin yleensä vain niistä erikseen kysyttäessä. Virkkunen 2010, 105-110.

tavoitteena oli taata lapsille pysyvä koti, sillä siirtoa kodista toiseen koitettiin mahdollisuuksien mukaan välttää³²⁰. Välillä lapsia kuitenkin jouduttiin sijoittamaan vieraaseen hoitoon, mutta tällöin heille yritettiin hankkia mahdollisimman hyvä koti ja hoitopaikan olosuhteiden valvonnasta huolehdittiin erityisen tarkasti³²¹. Esim. vuonna 1951 sosiaalihuolto tarkasti viiden kasvattilapsen hoito-olot, eikä niistä löytynyt erityisempää huomautettavaa³²². Toisinaan sijoitus oli vain väliaikainen ratkaisu, seurausta perhettä kohdanneesta tragediasta: ”Päätettiin hankkia hoitopaikka - -, koska isäpuolen ja äidin asunto paloi ja ovat he vaikeissa asunto-oloissa, jossa ei voi pientä lasta pitää.”³²³ Avuntarpeen taustalla olivatkin melko usein jonkinlaiset terveydentilaan sekä toimeentulon ongelmiin liittyvät syyt: ”1 lapsi joka asuu äitinsä luona on sairas ja tarvitsisi erikoishoitoa. Äiti on varaton.”³²⁴ ”Lastenvalvojan ehdotuksesta myönnettiin - - sairaalle lapselle kotiavustusta 500:- mk kuukaudessa huhtikuun 1p:stä lukien.”³²⁵ 1900-luvulla tyypillinen lapsen laitoshoidon vaativa seikka oli juuri lapsen sairaus, jota ikään kuin hoidon sivutuotteena on seurannut huostaanotto.³²⁶

4.1.1.2 Ojasta allikkoon?

Köyhäinhoidon huoltoon päätyminen ei automaattisesti tarkoittanut parannusta entisiin elinolosuhteisiin. Kunnat pyrkivät säästämään sijoitettujen lasten hoitomaksuissa joten ei ollut harvinaista, että hoidettavasta pyrittiin hyötymään jollakin tavalla.³²⁷ 1930-luvun huoltopolitiikkaa seurannut vieremäläinen kunnanvirkaileja muistelee lasten sijoittamista yksityiskoteihin: ”Lapsen kannalta oli varmaankin paras ratkaisu, että hän sai jatkaa oloaan jo tutuksi tulleessa paikassaan. Näin ei kuitenkaan läheskään aina tapahtunut. Lähellä oleva naapuri oli alkanut katsastella – tuossahan on jo hevosen ajoon sopiva poika, alennetaanpa hoitomaksua muutamalla kymppillä, kyllä tuollainen poika alkaa ruokansa tienata. Lapsen mielipidettä ei kyselty eikä itkuista välitetty – säästettiin hän yhteiskunnan kassaan muutama kymppi.”³²⁸ Vaikka lasten työnteko itsessään oli hyväksyttävää, laitettiin heidät kuitenkin välillä liian raskaisiin töihin. Tällöin huoltolautakunta joutui Yläneelläkin puuttumaan asiaan: ”Lastenvalvoja Viljo

³²⁰ Esim. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1935-1936.

³²¹ Esim. Yka, lastenvalvojan vuosikertomukset 1930-1931. Lasten saaman hoidon ja kasvatuksen tarkastuksesta vastasivat mm. kättilö, terveyssisar sekä huoltolautakunnan jäsenet piirissään. Yka, Lastenvalvojan vuosikertomus 1946.

³²² Yka, Yläneen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1951.

³²³ Yka, huoltolautakunnan ptk. 10.3.1947.

³²⁴ Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1945.

³²⁵ Yka, huoltolautakunnan ptk. 8.4.1946.

³²⁶ Saurama 2004, 103-104.

³²⁷ Satka 1994, 283.

³²⁸ Satka 1994, 281.

Lankinen ilmoitti, että - - hoidettavana oleva - - olisi liian ankarassa työssä, m.m. hänen on aamuisin noustava kello 5ltä ja tehtävä aamuaskareet ja sen jälkeen mentävä muihin töihin. Päätettiin huomauttaa hänen hoitajalleen - -, että hän tarkistaa ja jättää pois mikä on sopimatonta yllä mainitun pojan tehtäviksi.” ³²⁹

Huollettavana olleiden lasten hoidon taso vaihteli Suomessa alueittain melko suuresti eikä kaikkein ikävimmiltäkään tapauksilta kokonaan välttytty. Tästä esimerkkinä sosiaaliministeriön huoltoasiainosaston köyhäinhoitotoimiston vuodelta 1931 oleva kiertokirje, joka on lähetetty kuntien köyhäinhoitolautakunnille: *”Viime elokuussa eräässä Keski-Suomen kunnassa tapahtunut köyhäinhoidon huollettavana olleen pojan surkuteltava kuolema suuntasi koko maamme ja ulkomaidenkin yleisön huomion niiden lasten kohtaloon, jotka yhteiskunnallisen huollon tarpeessa olevina sijoitetaan yksityiskoteihin hoidettaviksi, ja siihen valvontaan, jolla huoltoviranomaisten lain mukaisesti on näiden lasten hoidolle omistettava.”* ³³⁰

Köyhäinhoidon piiritarkastajien todetaan tarkastusmatkoillaan jatkuvasti pitävän silmällä sekä neuvovan ja ohjeistavan liittyen puheena olevan kunnallisen lastenhuollon muodon kehittämiseksi. Yhä edelleen monella seudulla käsitykset huollon velvoitteista ovat kirjeen mukaan suhteellisen hämärät. Lasten sijoitusten tavoitteita määritellään mm. seuraavasti: *”(...) pelastaakseen lapsia ja nuoria henkilöitä siveellisestä, henkisestä ja aineellisesta kurjuudesta ja kasvattaakseen heidät ruumiillisilta ja sielullisilta ominaisuuksiltaan täysikuntoisiksi kansalaisiksi (...). Sosialiministeriö ei voi olla te-roittamatta asianomaisten huoltoviranomaisten mieliin, että jokainen toimenpide, jolla he tasoittavat vastaisen elämän tietä yhdelle näistä pienimmistä, kantaa siunausta heille itselleen ja heidän kansalleen; kun sitä vastoin jokainen teko tai laiminlyönti, joka on yhteiskunnan huostaan uskotulle lapselle pahennukseksi, lisää asianomaisen ja kansan siveellistä velkataakkaa. Sellaisen velan maksaminen voi vielä tulla yhteiskunnalle kalliimmaksi kuin luultiin.”* ³³¹ Siveellinen ja henkinen kurjuus mainitaan ensin. Huoli nuorten kansalaisten moraalisisesta tasosta näyttelee yhtä suurta, jollei suurempaakin roolia aineellisen puutteen rinnalla.

4.1.1.3 Elämää työsuhdeasunnossa

Asumistavan merkityksiä voidaan tarkastella myös toisenlaisesta näkökulmasta käsin, seksuaalisuuden ja tilan välisen vuorovaikutussuhteen kautta. Kirsi Pohjola-Vilkunan

³²⁹Yka, huoltolautakunnan ptk. 13.5.1946.

³³⁰Yka, köyhäinhoitolautakunta, saapuneet asiakirjat, sosiaaliministeriön kiertokirje 14.5.1931.

³³¹Yka, köyhäinhoitolautakunta, saapuneet asiakirjat, sosiaaliministeriön kiertokirje 14.5.1931.

mukaan normien ja tapojen lisäksi yksi tärkeä selittäjä ajan seksuaalikulttuurille löytyykin juuri asumisjärjestelyistä. Vuosisadan alkupuolen maaseudulla asumiskäytännöt olivat yhteiskuntaluokasta riippuvaisia ja varallisuuteen sidottuja. Varsinkin pienemmissä mökeissä läheisyys ja tilan jakaminen usean henkilön kesken olivat seurausta käytännön sanelemasta pakosta. Ei ollut harvinaista, että tilan ahtauden vuoksi samassa huoneessa ja jopa samassa sängyssä nukkui useampi ihminen, tai että naiset ja miehet nukkuivat yhteisessä tilassa. Asumistapa oli melko kollektiivinen eikä yksityisyyttä juuriakaan ollut. 1900-luvun alkupuolen maaseudun asukkaiden elämässä asunto ei myöskään yleensä ollut palkkatyöstä erillinen, yksityinen tila, vaan työ ja asuminen kuuluivat kiinteästi yhteen. Vaikka naiset ja miehet tekivät yleensä eri töitä, työskentelivät he kuitenkin lähietäisyydellä toisistaan ja elämä jaettiin melko kokonaisvaltaisesti työyhteisön kesken. Tämä tarjosi otollisen maaperän myös työpaikkaromansseille. Fyysinen läheisyys loi mahdollisuuksia seksuaalikonakteille, mikä taas vaikutti suoraan au-lasten määrään.³³²

Myös kartanolla elettiin yhteisössä jossa työ ja yksityiselämä kietoutuivat tiiviisti yhteen. Vanhankartanon muonapalkkaan kuuluivat asunto ja sähkö (valo), sekä polttopuita³³³ naisille kolme ja miehille viisi syltää. Väensaunan polttopuut saatiin talon puolesta.³³⁴ Työväen asunnot koostuivat usean ruokakunnan asuttamista väenasunnoista sekä pienemmistä mökeistä. Lisäksi kartanon mailla oli joitakin itsellisiä mökkejä ja taloja, joissa asui kartanon tilapäistä ja vakituista työvoimaa. Asuinpaikka ei aina ollut pysyvä, vaan sitä vaihdeltiin tilanteen mukaan. Usein työtehtävä määritteli asunnon sijainnin: esim. tallimestarin perhe asui tallin yhteydessä olevassa, keittiön ja kamarin käsittävässä asunnossa. Asuminen oli tiivistä ja usein melko ahdastakin, sillä suurin osa asunnoista ja mökeistä käsitti 1-2 huonetta ja keittiön³³⁵. Oman asuntotyyppinsä muodosti väenasunto, jossa huoneet oli jaettu eri perhekuntien kesken. Asuntojen kohdalla näkyy erityisen hyvin se, miten työntekijöiden ja heidän perheidensä koko elämä oli sidoksissa kartanoon: ”*Emmää muist et tota nii meil koskaan olis mittää valitellu, niin-*

---

³³²Pohjola-Vilkuna 1995, 75-79, 82-84.

³³³Monissa köyhissä perheissä mökkien lämmitys tuotti jatkuvaa huolenaihetta. Polttopuita saatettiin pyytää talollisilta heille tehtäviä työsuorituksia vastaan. Polttopuita haalittiin myös mm. maahan pudonneista oksista ja kävyistä, ja niiden kerääminen oli yleensä perheiden äitien ja lasten tehtävä. Pahimmillaan polttopuita jouduttiin pyytämään kunnan avustuksina. Virkkunen 2010, 108.

³³⁴Helmisaari & Pihlman 2008, 55.

³³⁵1930-luvun maaseudulla asunnon pienuus ja keho kunto kulkivat käsi kädessä. Asumisen tiheys oli yhteydessä perheiden lapsilukuun: kun lapsiluku kasvoi, lisääntyi samalla ahtaasti asuminen. Tavallisin asuntotyyppi oli kahden huoneen ja seuraavaksi yleisin yhden huoneen asunto. Aikalaistutkimuksessa edellisistä huonoiksi ja asunnoksi kelpaamattomiksi luokiteltiin 20,8 prosenttia, jälkimmäisistä peräti 42,1 prosenttia. Ammattiryhmien mukaan ahtaaimmin asuivat metsä- ja sekatyöläiset; 65,3 prosentin osalta huonetta kohti oli vähintään kolme henkilöä. Virkkunen 2010, 105.

*ku nykyisin valitellaan pal enempi tyäjutuist. (...) Ja ko sillon, sillon ko se oli hiuka niinko pakko ol tyytyväinen. Jos oli, meni isännäl moittimaan tyät, ni isäntä sano, et kahren viikon pääst talo tyhjäksi. (...) Eikä siihen aikaan ollu omii asunnoi muut ko jokusil oli kyllä.”*³³⁶

Salli on viettänyt ensi vuotensa navetan vieressä sijaitsevassa kahden talouden, karjakon ja navettapiikojen asunnossa. Molempiin asuntoihin kuului tupa ja kamari, joissa oli pönttöuunit lämmitystä varten. Asunto ei Sallin mielestä ollut kovin kummoinen: *”Meilki oli se misä me asuttiin ni oli kartanon vanha mökki, pari huanet, ei häävi. (...) Se oli niinko, nykyään puhutaan tyäsuhdeasunnost.”* *”Niin et kyl moni on, sanotaan et, et on siin miäles et tiätysten nyt on vaatimustaso erilainen et jos nyt ajatellaan et, et tota ei kukkaan ol enää semmosis olois mitä...”*³³⁷ Perheen muuttaessa isompaan mökkiin tuli Sallista ja Elisasta entistä läheisemmät, ”huutoetäisyydellä” olevat naapurit.

Navettapiikojen asunto Tassula vuonna 2008.

Kuvaaja: Arimo Helmisaari. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Elisan koti oli kartanon mailla sijaitseva itsellinen tila. Asuinrakennuksessa oli kylmä eteistila, tupakeittiö ja pieni kamari. Lisäksi pihapiiristä löytyi jokusia ulkorakennuksia kuten riihi, aitta, navetta ja kanala. Oma sauna oli eräänlainen erikoisuus, sillä suurin osa työväestä kävi lauantaan lämmitettävässä suuressa kartanon väensau-nassa. Tilaan kuului myös muutama hehtaari peltoa. Talo oli tunnettu vieraanvaraisuudesta. Siellä kyläilivät niin aikuiset kuin lapset ja isäntäväki suhtautui suopeasti myös

³³⁶M/08/01/5.

³³⁷N/02/01/16, 65.

mitä erilaisimpien kulkijoiden, kuten kulkukauppiaiden, kausitöissä olevien metsätyömiesten ja tukkipoikien majoittamiseen: ”Niin ko ei sillon ollu mittä matkustajakorei eikä mittää semmosii. (...) Ja sitte isoisä juur sano et tota et hän tykkää, et täytyy ain yäkortteeri saar ihmisten et...”³³⁸

Salli pohtii Elisalle heidän asumistilanteensa välistä eroa: ”Vaik sullaki oli niinku oma tupa ja oma lupa. (...) Et sit meilläki oli niinko siin miäles ero siin, et totanoinniin teil oli niinko oma, omaa kaikki.”³³⁹ Haave omasta mökistä tulee esiin myös Virkkusen tutkimuksessa. Oma asunto oli ihmisarvoisen, itsenäisen elämän edellytys, johon liittyi vahvasti turvallisuuden tunteita ja oman elämän hallinnan kokemuksia.³⁴⁰ Jo lapsena omaan tilaan liitettiin mielikuvissa jotain erityistä: ”Elisallaki oli sit, ko oli se porstokamari, sanottiin ko... (...) Ko Elisa siivos aina sit niin kevääks, se on niin viäl silmis, ko se oli niin semmonen kodikas ja kaunis. Siäl oli totanoinni pitsiverhot ja kaks ikkunaa ja muistan sen sänkyn paikanki, ko me sit oltiin viäl niinko sillit sualas ko totanoinni nukuttiin siäl.”³⁴¹ Kodikkaaksi sisustettu huone on jäänyt elävänä muistona erityisesti ystävän mieleen, jolla ei mahdollisuutta omaan huoneeseen ollut.

4.1.2 Muonapalkka elämän turvana

Elämän perusedellytyksenä erityisesti ruoan merkitys nousee esille. Ruoan puutteella tarkoitetaan yleensä yksinkertaisesti sitä, ettei ruokaa ollut tarpeeksi. Virkkusen aineiston kertojista monet muistelivat perheen niukkaa ja yksipuolista ravintoa. Näлкä ja nälän uhka koettelivat monia, ja kokonaan leivättömiäkin päiviä oli. Ruoka oli yksipuolista ja hinnaltaan huokeaa. Maaseudun pieneläjäperheiden ruokavalio koostui pääosin maidosta, viljatuotteista ja perunasta. Silakka ja särki olivat huokeita, itse kalastettuna ilmaisia elintarvikkeita. 1920-luvun alussa maataloustyöläisistä noin puolella oli käytössään asumuksiin luontaisetuna kuuluneet pienet kasvimaat. Ellei maata ollut, sitä pyrittiin vuokraamaan jotta yksitoikkoiseen ruokavalioon saataisiin jotain vaihtelua.³⁴²

Vanhankartanon muonapalkka sisälsi vilja-annoksen sekä litran maitoa päivässä. Talo tarjosi kullekin työntekijälle oman saranosansa perunamaata, johon hankittiin ja istutettiin siemenperunat itse. Ellei tiettyjä luontaisetuisuuksia tarvinnut, sai niistä korvauksen rahana. Kartanosta saattoi myös ostaa lisää elintarvikkeita tai vaikka vuokrata

---

³³⁸N/05/02/4.

³³⁹N/02/01/64.

³⁴⁰Virkkunen 2010, 204.

³⁴¹N/02/01/28.

³⁴²Virkkunen 2010, 74, 78-79. Maaseudulla vuosina 1936-37 kulutusyksikköä kohden määrällisesti eniten kulutettu ruokatarvike oli maito. Tämän jälkeen tulivat viljatuotteet ja peruna.

hevosen oman talon töihin.³⁴³ Aineistostani ei ilmene varsinaisia nälän kuvauksia. Päinvastoin useat haastateltavat tuovat esille sen, että elämän niukkuudesta huolimatta ruokaa oli aina. Kuvaukset ovat melko yhteneväisiä perhemuodosta riippumatta. Maidon tärkeys nousee monesti esiin: *”...ja sit oli maitoo, litra maitoo päiväs. Sitko tuli siält töist ni sit sai litran maitoo mukkaan sit. Ja jos halus lisää sitä maitoo ni sit sitä ostettiin, mut et se kuulu niinko siihen.”*³⁴⁴ Talosta saatavan muonapalkan lisäksi työväen keskuudessa oli voimissaan lähimmäisten arkipäiväinen auttaminen joka usein perustui vastavuoroisuuteen. Elisa muistelee: *”Joo ja sit tota, tollai ko leivottii, meilläki kato paljon kerral, ni sit lährettii illal sit kyläreisul ja viätii lämpimäisii joka huusholli. Jos possu tapettii, ni sit viätii joku lihnapala ja, kaikil naapureil. Sit taas, ne toi sit taas jos heil oli.”*³⁴⁵

Nälän kokemus on suhteellista ja yksilöllistä. Toisaalta voi olla kyse ruoan niukkuutta seuranneesta näläntunteesta, tai joinakin päivinä ruoan puuttumisesta kokonaan.³⁴⁶ Vaikkei kartanolla varsinaista nälkää nähtykään, tulee yksittäisissä tapauksissa myös perheiden suhteellinen köyhyys esille: *”Kyl meilläki oli aika tiukkaa siihen maailmanaikaan, ku oli 30-luku ko oikeen se pula-aika oli. (...) Ruispuurooki oli ja pualukkapuuroo ja sit hernekeitto ja sen tapast se sit oli. Ne ol aika hyvii, kun me pistettiin joskus silakat perunain pääl.”*³⁴⁷ Kartanon ulkopuolelta saatu apu näyttelee tämän miehen muistoissa tärkeää roolia. Isoisän tuomat kalat ja perunat monipuolistivat ja täydensivät kolmilapsisen avioperheen melko yksipuolista ruokavaliota. Kalastuksella oli muutenkin merkitystä kartanon työväen perheille, sillä melkein joka miehellä oli joessa jonkinlainen pyydys ja myös pojat kalastivat: *”Merrat siin ain keväisin aikasin laitettiin ja rysä sin niämeen ja kyl siin kalaaki tuli hyvin oikeen. Ja sai kans kalastaa, ei siit kukkaan koskaan tullu mittään sanomaan.”*³⁴⁸ Kalasta sai tärkeää leivän jatketta myös sodan seurauksena huonontuneessa elintarviketilanteessa.

Kartanosta saatava rahapalkka oli pieni, mutta muonapalkkaan sisältyvien luontaisetuuksien myötä varsinaisia kokonaan leivättömiä päiviä ei kuitenkaan koettu. Sallilla tai Elisalla ei ole omakohtaista kokemusta köyhäinapuun turvautumisesta eikä se heidän muistikuvissaan muutenkaan niin paljon koskettanut kartanon työväkeä. Heillä on kuitenkin jonkinlainen käsitys avun anomisen nöyryyttävästä luonteesta: *”Joo se oli*

---

³⁴³Helmissaari & Pihlman 2008, 55.

³⁴⁴N/02/01/16.

³⁴⁵N/05/02/15. Naapuri- ja sukulaisavun keskeisestä merkityksestä pieneläjille ks. Virkkunen 2010, 215-217 ja Stark 2011, 305-309.

³⁴⁶Virkkunen 2010, 76.

³⁴⁷M/13/01/9.

³⁴⁸M/14/01/7.

*niinku sanotaan entisajan filmeis ku totanoinniin vanhukset joutu käymään, ja lapset joutu käymään asial siäl sit ja kauheen nöyryyttävää, ku ajattelee et mene jottain jauhosatsii pyytämään ja sitä ei saa jonkun lapun kans, ni kui se on niinko. Et semmost et sit niinko, et sit oli sitä ruakaa ja eikä sit tarvinnu niinku ei näläs tarvinnu olla, ja ruakaa oli aina.”*³⁴⁹ Muistoissa kiteytyy ruoan merkitys eräänlaisena vedenjakajana sille, joutuivatko ihmiset turvautumaan kunnan avustuksiin.³⁵⁰

4.1.2.1 Leivänlisää kotieläinten pidosta

Kotieläinten pitäminen kuului Suomessa vielä 1950-luvulla erottamattomana osana agraariympäristössä elävien jokapäiväiseen elämään. Maataloustyöväen oloja 1920-luvun alussa kartoittavasta selvityksestä käy ilmi, että vakinaisista eli päiväpalkalla talollisille töitä tekevistä työmiesperheistä peräti 58,7 prosentilla oli lehmä. Lampaita oli 41,9 prosentilla ja porsaita 25,3 prosentilla tutkituista. Tilattomat ja pientilalliset valitettavasti puuttuvat tilastosta, mutta se antaa yleiskuvan kotieläinten merkityksestä maaseudun perheille. Maalaisperheiden lisäksi myös monessa käsityöläis-, kauppias- ja opettajaperheessäkin pidettiin kotieläimiä. Ensisijaisesti niillä oli asema talouteen lisäarvoa tuottavina tuotantoeläiminä, joiden avulla perheen toimeentuloa parannettiin. Maito oli tärkeä lisäravinnon lähde erityisesti lapsille, ja eräs mies kuvaakin perheen ainoaa lehmää jumalan lahjaksi. Vähempituloisten väestöryhmässä ei ollut varaa ostaa rasva- ja energiamäärältään parempaa täysmaitoa, vaan perheissä juotiin kuorittua maitoa eli kurria. 1930-luvun pula-aikana maitoa ei pidetty niinkään juomana kuin ruokana. Yhdestäkin omasta lehmästä saatu lisälitra täysmaitoa on siis ollut riittävän ravinnon saannin kannalta arvokas asia.³⁵¹

Vanhankartanon työväestä useat taloudet perhemuodosta riippumatta pitivät omaa possua, lehmää, lammasta tai kanoja. Eläimiä ei yleensä saanut pitää kartanon talousrakennuksissa eikä laiduntaa talon metsissä, joten käytännön syistä eläinmäärät pysyivät pieninä. Kotieläinten merkitys korostuu erityisesti niiden tarjoaman taloudellisen turvan kautta, sillä ne lisäsivät perheiden omavaraisuutta: *”Nii, ei sitä siihen aikaan pal makkaraa ostettu. Jokanen kasvatti porsaan koton. Sit se tapettiin syksyl ja siit pantiin toinen takakontti Lehtikankareen palvisaunaan ja sit sitä syytiin pitkän aikaa. (...)*

---

³⁴⁹N/02/01/64.

³⁵⁰Taistelu ruoan riittävydestä näkyy myös holhouslautakunnalle tulleissa pyynnöissä: *”Myönnettiin - - ottamaan kunnan viljamakasiinista kevätkylvöä varten kauran siementä 10hl ja 1hl ohraa.”* Yka, holhouslautakunnan ptk. 23.4.1934.

³⁵¹Virkkunen 2010, 85-87; Korkiakangas 1996, 181.

ja sit keitettiin kevvääl saippuaks.”³⁵² Ostorehu oli kuitenkin kallista. Lehmän kuljetaminen ojanpientareella syömässä sekä rehun hankkiminen ojanvarsia niittämällä olivat yleisiä keinoja hankkia eläimille ravintoa, kuten eräs avioton poika muistelee: ”Ojanvarsii juu (niitettiin). Ja monta kertaa kiukutti ehtoisin ja pyhäsin. Toiset pyöräili kesävaatteis ja itte kulki tual ojanvarsii niittämäs, tollasena sällipoikana. Niitelteli joenvartta.”³⁵³ Eläinten ruokkiminen tuottikin monille pienituloisille perheille käytännön vaikeuksia ja huolenaiheita, sillä niukka ruokinta saattoi johtaa esim. lehmän pitkäaikaiseen ummessa oloon talvisin³⁵⁴ tai muihin vielä vakavampiin seurauksiin: ”Meilläki kävi sillai, et se Vuakko-niminen lehmä, mitä mä enimmäkseen tos kuljettelin ja syättelin. Ni se rupes laihtumaan ja ihmeteltiin, mikä siin on ja et se on sairas. Mut ei siin vaan mittään ollu. - kävi kattomas ja kuka millonki. Ja olik se sit eläinlääkäri oikeen ja tuli kattomaan ja sano, et ei tämä voi syärä, ku tält on hampaat kuluu. Tämä on loppu nyt. Kun se tota santast heinää koko ikäs söi, ni hampaat kului pois. Se täyty tappa. (...) Kyl me hankittiin heti uus lehmä.”³⁵⁵

Sallin kotona pidettiin possua ja muutamia kanoja, joten lihaa ja kananmunia riitti omiksi tarpeiksi täydentämään perheen ruokavaliota. Muonapalkan osana saatu maito on erityisesti jäänyt muistelijan mieleen: ”(...) maito oli et sitä oli aina”³⁵⁶ Lisäksi perheen käytössä oleva pieni ”perunamaan pläntti” ja juurikasmaa toivat vaihtelua ruokailuun. Elisan kotitilalla oli mahdollisuuksia pitää useita kotieläimiä kuten paria lehmää, lammasta, mullikkaa ja porsasta. Maitotuotteita ja lihaa riitti siis hyvin omiksi tarpeiksi, vaikka kartanosta ei muonaetua saatukaan. Kanoja oli välillä peräti kolme-, neljäkymmentä, joten munia oli naapureille ja kauppaan myytäväksi asti. Omassa pellossa viljeltiin viljaa ja perunaa. Molempien naisten muisteluissa korostuu se, että ruokaa oli aina riittävästi. Vaikka muusta ”aineellisesta hyvästä” saattoikin olla puutetta, ei nälkää tarvinnut koskaan nähdä. Oman perheen taloudellisen tilanteen rajallisuus kuitenkin tiedostettiin ja ruoan osalta talolliset nähtiin vielä paremmassa asemassa oleviksi: ”Ja se oli jollain taval vaihteluu ko oli, sanotaan nois maatalois ku oltiin (lapsena töissä), ni totani ku se oli kuitenkin niin erilaist. Siäl oli isot ruakapöydät ja oli hyvät ruuat.”³⁵⁷

---

³⁵²M/08/03/5.

³⁵³M/01/01/5.

³⁵⁴Virkkunen 2010, 86.

³⁵⁵M/14/02/9-10.

³⁵⁶N/02/01/65.

³⁵⁷N/02/01/74.

Pirjo Korkiakankaan mukaan kotieläimillä oli merkitystä myös lasten työnteokoon opettamisen kannalta. Kodin eläimistä huolehtiminen oli osaltaan lasten vastuulla. Vastuun siirtäminen lapsille tapahtui yleensä sitä mukaa kun vanhemmat huomasivat heidän suoriutuvan tehtävistä. Lapsille saatettiin myös antaa nimikkoeläin, josta huolehtimisen ajateltiin ikään kuin leikin varjolla opettavan vastuullista eläinten hoitoa. Omistajansa yksityisomaisuutena nimikkoeläimen on myös ajateltu antavan taloudellista turvaa ja alkupääomaa tulevaisuuden varalle. Vielä 1950-1960 -luvulla nimikkoeläin oli yleensä ns. tuotantoeläin eli lehmä, vasikka, lammas tai karitsa. Toisen maailmansodan jälkeen agraarisen perinteen murtuessa nimikkojen suoranainen taloudellinen merkitys kuitenkin väheni. Tällöin nimikkoeläin-käsitteellä alettiin yleensä tarkoittaa lemmikkieläintä, jonka asema perheessä on ollut jo aivan toisenlainen.³⁵⁸ Usean haastateltavan muistoissa esiintyvät kotieläimet, joista myös lapsilla oli oma vastuunsa. Eläimet eivät olleet kuitenkaan erityisesti vain lasten vastuulla eikä niitä näytetä määrätyn heidän omistukseensa. Siinä mielessä varsinaisista nimikkoeläimistä ei voida puhua. Pitoeläinten nimikkoeläimen luonne tulee esiin kuitenkin siitä, miten monen kymmenen vuoden jälkeenkin lapsuudessa perheen toimeentulolle merkittävät eläimet muistetaan yhä usein nimeltä: ”Äimä oli yks ainakin (lehmä).”³⁵⁹ Lasten eläimiä koskevat kertomukset liittyvät yleensä juuri kartanon eläimiin tai perheen ns. tuottaviin kotieläimiin. Varsinaisia lemmikkieläimiä mainitaan harvemmin, mutta Elisa tekee tässä poikkeuksen: ”Mää olin jottain seittämän ko mä sain koiranpennun ensmäisen. (...) Joo se nukkuski mun nukenvaunuis vallan.”³⁶⁰

4.1.2.2 Sota-ajan elintarvikesäännöstelyä

Toisen maailmansodan syttyessä Suomessa siirryttiin ns. sotatalouteen ja sen myötä myös elintarvikkeiden säännöstelyyn. Tavoitteena oli sekä turvata välttämättömien peruselintarvikkeiden mahdollisimman tasapuolinen jakelu siviiliväestön kesken, että taata sodankäynnille välttämättömien tarvikkeiden ja raaka-aineiden riittävyys. Kuluttajat saivat tietyn määrän elintarvikkeita ja muita hyödykkeitä erityistä ostokorttia vastaan.³⁶¹ Elintarvikkeet olivatkin kirjaimellisesti kortilla, ja niitä saatettiin säästää tuttuja varten. Salli ja Elisa kertovat: ”Ko ajattelee et sota-aikaki oli siin, ja sit ku ei saanu mittään mistään ku oli niitten kuponkien kans käytiin kaupast sitte. Ja kaupast ei ollu

³⁵⁸Korkiakangas 1996, 181, 184-185.

³⁵⁹M/01/01/5.

³⁶⁰N/05/03/19.

³⁶¹Rantatupa 2004, 458, 465.

*vissiin saanu, ko kuultiin et nyt sinne tulee kauppaan sitä ja tätä, sit kauhiaa vauhtii sinne ja sit ko pääsi siihen tiskin viäreen ni se oli loppu ja sit pantiin tiskin alle jollekki, jollekki sit vähä sillail et.”*³⁶² *”Kaikkii, niinko hiivaaki joutus jonottamaan. Luultiin et tulee hiivaa kauppaan.”*³⁶³

Maatiloilla oli velvollisuus luovuttaa tietty määrä tuotannostaan kansantalouden hyväksi. Sodan pitkittyessä ja elintarvikkeiden saannin kiristyessä myös maatilojen tarkkailujärjestelmä kehittyi. Valvontavastuu jäi pääasiallisesti paikallisille tarkkailijoille.³⁶⁴ Nähtävästi valvonta ainakin jollakin tasolla kosketti myös tilattomia pieneläjiä. Sallin kotona kävi sota-aikana elintarvikkeiden säännöstelyä valvova tarkastaja: *”Ko mitä meil ollu montaa kanaa. Ja sit siitäki oli osa pari semmost rampaa ja äiti meinas et hän totanoinni tua, ko ei niit saanu olla, en mäa muista sitä määrää, mut ei niit saanu sit olla tämmöses kahren hengen taloures. Mutko - - oli koton viäl, mut et kumminkin ni se oli määrätty mitä saa olla ja äiti toi semmoses pitkäs pärekoris ni ne sinne muurin pääl, kato ko siäl on se kolo. (...) Ja totanoinnin niin pelkäs sit kato kauheesti et to-tanoinniin jos sil aikaa sit jonkun krääkäyksen taik, kanahan on semmonen ”kvääk kvääk”. Ja tota hän jännäs kauhiasti ja yritti puhuu sit kauhiasti. No (tarkastaja) oli itte kova puhumaan. Ja en mäa tiäd vaik olis kuullu, mut et ehkä hän katto vähä näin... (...) Et toinoinniin ko (tarkastaja) paino oven kiinne, ni se sanos et kana kurkkas siält verhon takkaa. Se voi olla äitin omaa väritystäki, mut et ... (naurua) ...kurkkas siält verhon takkaa sit se kana et ”kvaak.”*³⁶⁵ Vaikka tarina saa kertomuksessa humoristisia piirteitä, näkyy siinä vähäisenkin kotieläinmäärän – jopa parin ramman kanan - merkitys pienituloiselle perheelle. Vielä sodan päättymisen jälkeenkin elettiin säännöstelytaloudessa. Toisinaan valvonnassa miltei mentiin liian pitkälle, kun esitetty rangaistus ei ollut suhteessa rikoksen laatuun³⁶⁶.

---

³⁶²N/02/01/66.

³⁶³N/05/03/66.

³⁶⁴Rantatupa 2004, 494-495.

³⁶⁵N/02/01/66-67. Elintarvikkeista kananmunat joutuivat säännöstelyn kohteiksi maaliskuussa 1941 ja säännöstely lopetettiin lokakuussa 1944. Kesän 1942 luovutusvelvollisuudessa määrättiin, että jokaista täysi-ikäistä kanaa kohti oli annettava tietty määrä munia. Munintakiintiötä täyttämättömät kanat oli teurastettava. Vuoden 1945 karjanlaskennassa ”pimeitä kotieläimiä” löydettiin runsaat 13000; näistä pienemmäksi rikokseksi laskettuja kanoja oli 3400. Rantatupa 2004, 481, 495.

³⁶⁶Yläneen kansanhuollon huoltolautakunnalle lähettämässä kirjelmässä vuokratilallista miestä esitetään asetettavaksi holhouksen alaiseksi, sillä hän on syyllistynyt säännöstelyrikkoksiin. Lautakunnan vastauksessa kuitenkin todetaan, että koska ei ole kyse varsinaisesta rikoksesta eikä ole esitetty lääkärintodistusta miehen mielentilan heikkenemisestä, ei hänelle voida määrätä holhoojaa. Yka, holhouslautakunnan ptk. 24.2.1947.

4.1.3 Vaatteet varallisuuden merkinä

1900-luvun alkupuolella ihmisen tausta näkyi ulkonäössä. Vaatetus ja käytös kertoivat sekä perheen taloudellisesta että sosiaalisesta asemasta yhteiskunnan hierarkiassa.³⁶⁷ Uusien vaatteiden saaminen ei kuitenkaan ollut kaikille itsestäänselvyys, sillä ne olivat kalliita. Huonot ja kuluneet vaatteet olivatkin osa pieneläjien arkipäivää. Huono vaateparsi saattoi aiheuttaa nuorille häpeän tuntemuksia, jolloin sosiaalisia tilanteita kuten koulun juhliin tai tansseihin menoa välteltiin. Vaatteiden ja kenkien suorainen puute rajoitti lasten elämää myös konkreettisesti. Joissakin maalaisperheissä ei yksinkertaisesti pystytty vaatettamaan kaikkia lapsia talven pakkasten varalle. Muokkaamalla ja paikkaamalla vanhoja vaatteita useat mökin emännät ompelivat ainakin osan perheen, niin aikuisten kuin lasten vaatteista.³⁶⁸ Äidin hyvä ompelutaito saattoi myös merkitä perheelle kipeästi kaivattuja lisätuloja. Vieraille korvausta vastaan tehdyt vaatteet ovat oiva esimerkki maaseudun naisten moninaisista toimeentulon keinoista. Kotona tehtävä ompelutyö myös mahdollisti äideille ansiotyön ja lastenhoidon yhdistämisen.³⁶⁹

Jonkinlaisen käsityksen vaatteiden ja kankaiden saatavuudesta antaa vuonna 1923 maataloustyöläisten perheistä tehty tutkimus. Vaatetukseen käytetty menoerä oli selvästi sidoksissa perheen varallisuuteen: ylemmissä tuloryhmissä vaatetusmenot kasvoivat sekä absoluuttisesti että suhteellisesti. Keskimääräinen vaatteisiin kuuluva summa oli 1139 markkaa/perhe/vuosi. Alimman tuloryhmän perheet käyttivät vaatetukseen vain 522 markkaa, kun puolestaan ylimmän vaurausryhmän perheet kuluttivat peräti yli nelinkertaisen summan, 2331 markkaa. Kun otetaan huomioon että pelkästään jo rengin puku maksoi 300-400 markkaa ja kengät noin 200-300 markkaa, ei ole mikään ihme, että vaatteiden puute tulee muistitietoaineistosta niin selvästi esille. Tai että äidit joutuivat itse ompelemaan ja korjaamaan perheen vaatteita.³⁷⁰

Vanhankartanon työväki sai kartanolta joululahjaksi kangasta, josta ommeltiin perheille vaatteita: ”*Em mä tiä, kyl ne ihan nättei semmosii, ruudullista. Ei mittää disainii ei. Miähet sai sit jottai flanellii juu et sai pairan ja alushousuiki sillon tehtiin.*”³⁷¹ Jokuset ompelivat vaatteensa itse, mutta kartanolla asui myös työläisäitejä jotka sivutoikseen valmistivat vaatteita toisille työläisperheille. Vaatteita ei kertojien mukaan ollut paljon ja kaikki käytettiin tarkasti. Ilmeisesti kartanon töistä saatava rahapalkka oli

³⁶⁷Stark 2011, 150. Eija Stark käyttää ilmaisua *visuaalisuuden kulttuuri*, jossa ulkonäön ja käytöksen perusteella ihmisestä saatettiin tehdä varsin syvälle meneviä arvioita.

³⁶⁸Virkkunen 2010, 101-104.

³⁶⁹Rahikainen 2001, 29-30; Markkola 1989, 49-50.

³⁷⁰Virkkunen 2010, 104.

³⁷¹N/12/01/5.

niin pieni, ettei välttämättömiinkään vaatetarpeisiin jäänyt aina ylimääräistä rahaa: ”*Ja mä muistan ko - - puhu et hei isä meni pyytämään, oliko se kymmenen markkaa vai mitä, pankista rahaa. Isäntä sano et mihi sää rahaa tarviit. Ja - - sano et kyl mun vaatteitaki täytyy ostaa. Vaatteit varten.*”³⁷² Elisan toteamus kiteyttää hyvin työväen vaate-tilanteen: ”*Eikä vaatteitaka paljo ollu ko ei ollu vaatekaappejakkaan.*”³⁷³ Samalla kertoja tulee ikään kuin ohimennen todenneeksi, ettei muitakaan kulutushyödykkeitä kuten huonekaluja ollut mitenkään ylenpalttisesti. Vähävaraisille perheille juuri esim. huonekalujen ostossa saattoikin olla kyse arvokkaasta hankinnasta, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi. Isä pyysi holhousviranomaisilta lupaa käyttää tyttärensä varoja: ”*Esitettiin holhooja - - anomus nostaa alaikäisen - - tililtä rahasumma nojatuolisänky ja liinavaatekaapin ostoa varten. Yläneen holhouslautakunta ei voinut anomukseen suostua koska siinä ei mainita markkamääräistä rahasummaa.*”³⁷⁴

Monilapsisten, leskien ja työkyvyttömien perheiden vähävaraiset lapset muodostivat Yläneellä selvästi vaatteiden osalta oman avuntarvitsijoidensa ryhmän. Tämä näkyy perhelisää³⁷⁵ koskevilla hakemuksilla, joissa syynä perhelisän hakemiselle toistuu usein selitys *lasten vaatetuksen hankkimiseen*. Mainitut syyt olivat muutenkin hyvin käytännönläheisiä ja kertovat perheiden jonkinasteisesta suhteellisesta köyhyydestä: lehmän osto, asunnon korjaaminen, huonekalujen osto, taloustarpeisiin, vuodevaatteiden osto, koulumaksujen suorittaminen sekä velan korkojen ja pääoman lyhennys.³⁷⁶ Esimerkiksi vuonna 1948 perhelisää myönnettiin kaikkiaan 88 perheenhuoltajalle. Kokonaisuudessaan 496.500 markan arvoisesta perhelisästä suurin osa eli 92,6 prosenttia jaettiin ns. välillisinä luontaisuuksina, jolloin lisä saajat itse ostivat lautakunnan hyväksymät tavarat. Lautakunnan suoraan hankkimia luontaisuuksia oli kokonaisuudesta 2 prosenttia ja varsinaisina raha-avustuksina jaettiin 5,4 prosenttia. Perhelisän merkityksestä huoltolautakunnan puheenjohtaja totesi seuraavaa: ”*Perhelisä on lapsirikkaille perheille osoittautunut suuriarvoiseksi, koska niillä varoilla on voitu ostaa monia sellaisia välttämättömiä tarvikkeita ja välineitä, joita perhe ei ilman sitä olisi*

---

³⁷²M/08/02/4.

³⁷³N/05/01/4.

³⁷⁴Yka, holhouslautakunnan ptk. 11.11.1956.

³⁷⁵Perhelisää alettiin maksaa vuonna 1943 ja Väestöliitolla oli merkittävä rooli järjestelmän käyttöönotossa. Aluksi luontaisuuksina maksettava tuki suunnattiin vähävaraisten viisilapsisten perheiden tukemiseen. Lesket ja työkyvyttömät saivat anoa perhelisää jo kolmannelta lapsesta alkaen. 1946 lisää alettiin maksaa jo toisesta lapsesta lähtien. Sodan jälkeen alle 16-vuotiaista lapsista noin joka seitsemäs sai perhelisää ja lähes joka kolmas lapsi kuului perhelisää saavaan perheeseen. Hiilamo 2006, 69.

³⁷⁶Yka, sosiaalilautakunta, huoltolautakunnan perhelisäasiain pöytäkirjat 1946-1950. Perhelisät käytettiin Suomessa yleisimmin sänkyjen ja vuodevaatteiden ostoon, kotieläinten hankintaan ja asuntojen korjaamiseen. Hiilamo 2006, 69.

ollut tilaisuudessa saamaan.”³⁷⁷ Perhelisä ei kuitenkaan missään vaiheessa muodostunut kovin huomattavaksi etuudeksi ja se poistettiin käytöstä 1974, jolloin lapsilisälakia uudistettiin³⁷⁸. Nähtävästi varsinkin Yläneen monilapsisille perheille sillä kuitenkin oli merkitystä.

Köyhäinhoidon avustuksiin ei vaatteiden osalta ainakaan Sallin ja Elisan mielikuvissa tarvinnut turvautua. Ainoana muistikuvana jonkinlaisesta avustuksesta molemmat kertoivat Ameriikasta kerran saadusta tummanpunaisesta hameesta ja jauhemaisesta hammastahnasta. Hame oli paksua kangasta eikä muutenkaan mikään kehuttava luomus: *”Ihanku joku tommost, mä en pistäs tänä päivänä päälleni. (...) ...vanhan ihmisen vaate.*”³⁷⁹ Tämä ilmeisesti vähävaraisille lapsille tarkoitettu vaateavustus herätti ilmiselvästi jonkinlaista närkästystä siitä, että virkamiesten taholta heidän ajateltiin kuuluvan avuntarvitsijoiden ryhmään. Kumpikaan naisista ei ilmeisesti pahemmin käyttänyt kyseistä hametta, mutta kaikilla ei ollut samanlaista valinnanvapautta: *”Kyl mä muistan kon - - kato sillon sai sit jostain kans, ko seki sai jonku hamme. Vai teetettiin se. Ja se piti sen niin et se oli rikki tualt takapuult.*”³⁸⁰ Elisan ja Sallin mukaan vaatteita ei tarvinnut hävetä: *”En mä kyl muista, vaiks sit huanompaaki sit et olis koskaan niinko paikattu et totanoinni. Ei paikatui vaattei tarvinnu pittää.*”³⁸¹ Vaikka sota-aikana elettiin niukasti, eivät tytöt kulkeneet kovin huonoissa vaatteissa. Tärkeisiin tilaisuuksiin tehtiin yleensä uusi hame, kuten Sallille: *”Kyl meinki äiti niinko sai sit totanoinni jostain sitä kangast sit aina, aina ku joku päätösjuhla oli ni neulo kato...”*³⁸² *”Elisa: ”Joo sen verran sai et hameen juur sai.”*³⁸³

4.2 Nuhteluja & valvontaa

4.2.1 Huolenaiheena lasten kasvatusta ja henkinen kehitys

Taloudellisten edunvalvontatehtävien ohella lastenvalvoja on kantanut huolta lasten terveydentilasta ja henkisestä kehityksestä: *”Yleensä käyttävät aviottomain lasten äidit terveystalon neuvolaa vähän, jota olisi syytä paremmin käyttää lasten terveyden ja vas-*

---

³⁷⁷Yka, sosiaalilautakunta, kertomus perhelisälain toimeenpanosta vuonna 1948, 30.4.1949. Alunperin hakijoina oli 89 perheenhuoltajaa mutta yhden hakemus hylättiin sillä perusteella, että perheen huoltajaa ei katsottu täysin työkyvyttömäksi. Välilliset ja suorat luontaisuuritukset sisälsivät 10.005 mk:n arvosta Väestöliiton toimittamia tarvikkeita.

³⁷⁸Hiilamo 2006, 69.

³⁷⁹N/02/01/72.

³⁸⁰N/05/03/72.

³⁸¹N/02/01/72.

³⁸²N/02/01/66.

³⁸³N/05/03/66.

taisen kehityksen eduksi.”³⁸⁴ Huoli lasten terveydentilasta olikin aiheellinen, sillä sairaudet kuten tuberkuloosi koettelivat myös Yläneen asukkaita. Varsinkin vielä 1920-luvulla elettiin korkean lapsikuolleisuuden aikoja, mutta terveydenhuollon kehittämisen myötä se laski selvästi 1930-1940 -luvuilla. Imeväiskuolleisuus olikin vuosina 1935-1944 enää noin 4,6 prosentin luokkaa.³⁸⁵ Lastenvalvojan työ ei kuitenkaan rajoittunut vain lapsen edun valvontaan, vaan myös langenneet naiset olivat tarkan silmälläpidon alaisia. Kansan suussa annettu vähemmän mairitteleva nimitys ”pillupoliisi” kuvaakin osuvasti lastenvalvojan työn luonnetta.³⁸⁶

Yksi nykyajan keskeisistä huostaanoton syistä, vanhempien liiallinen alkoholin käyttö, ei vielä 1950-luvun Helsingistä tehdyssä tilastossa noussut kovin merkittäväksi ongelmaksi. Pitkäaikaisissa huostaanotoissa vain 9,2 prosentissa syynä mainittiin juoppous. Suomalaisessa yhteiskunnassa ja lastensuojelun piirissä suhtautuminen alkoholin käyttöön onkin ollut suhteellisen vapaamielistä.³⁸⁷ Vaikka suorat viittaukset äidin juoppotteluun ovat Yläneen lastenvalvojan luetteloissa suhteellisen harvinaisia, löytyy siitäkin muutamia mainintoja. Vanhankartanon alueella asuva nainen sai 1930-luvun alussa lapsen, josta ilmoituksen lastenvalvojalle teki kättilö eli lastenvalvoja itse. Äidin toimeksi oli merkitty asuntotilallisen tytär ja hänen varallisuussuhteensa arvioitu huonoiksi. Lapsen syntymän jälkeen äiti oli ilmoittanut, ettei hän halunnut kertoa mitään elatusvelvollisen selville saamiseksi. Ilmeisesti elatusvelvollisuuden toteaminen oli kuitenkin lastenvalvojalle tärkeää, sillä kahden vuoden kuluttua äiti otettiin uuteen puhutteluun: *”Uudelleen kuulusteltu lapsen äitiä, mutta ei halunnut ilmoittaa mitään nimiä kun ei mitenkään voinut väitettään todistaa, kuulusteltu oli siihen aikaan usein nauttinut runsaasti alkoholia ja ollut päihdyksissä.*”³⁸⁸ Merkinnässä tulee ilmi viittaus pahatapaiseen elämäntapaan, runsaaseen alkoholinkäyttöön.

Asia nousee uudelleen esiin 1930-luvun lopulla: *”Koska huoltolautakunnan tietoon on tullut, että - - luona vietetään huonoa elämää ja koska hänellä on luonaan pieni - - tyttärensä, päätettiin, että huoltolautakunnan puolesta Elna Perttinä (lastensuojelun suojelevalvoja, opettaja) lastenvalvojan kanssa käy ottamassa asiasta selvää ja antamassa ojennusta.*”³⁸⁹ Asiaan palataan vielä kerran 1940-luvun puolivälissä: *”Lapsen äitiä muistutettu huonosta elämästä.*”³⁹⁰ Viranomaisten toimesta äidin siis selvästi kat-

---

³⁸⁴Yka, lastenvalvojan vuosikertomus 1950.

³⁸⁵Mattila-Lonka 2001, 252, 464.

³⁸⁶Satka 1994, 279.

³⁸⁷Saurama 2004, 104.

³⁸⁸Yka, lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, n:o 146.

³⁸⁹Yka, Huoltolautakunnan ptk. 13.3.1939.

³⁹⁰Yka, Lastenvalvojan nimikirja 1926-1958

sottiin viettävän jatkuvaa ”huonoa elämää”, joten häntä oli syytä valvoa ja ohjeistaa paremmalle tielle. Lastensuojeluviranomaiset reagoivatkin äidin siveettömään elämään yleensä vahvemmin vasta silloin, kun siihen yhdistyivät runsas alkoholinkäyttö tai epäily ammattimaisen prostituution harjoittamisesta ³⁹¹.

Arkistomerkinnot eivät kerro tapauksesta enempää, joten yksityiskohdat jäävät lukijan mielikuvituksen varaan. Oliko vihjailuissa perää vai olivatko ne vain pahojen kielien syystä tai toisesta kertomia juttuja? Kenties lautakunnalle ilmoituksen tehnyt oli lastenvalvoja itse, joka jo aiemmin kyseenalaisti äidin alkoholinkäytön. Kyse saattoi myös olla yhteisön epävirallisesta valvonnasta. Joka tapauksessa on huomattava, ettei äidin oletetusta huonosta elämästä tai runsaasta alkoholinkäytöstä ole arkisto- tai muistitietoaineistossa nähtävissä mitään muita todisteita – ainoastaan näissä kolmessa merkinnäissä asia tuodaan esiin. Äidin laillista holhous- tai huoltosuhdetta lapseensa ei missään vaiheessa kyseenalaistettu ja lapsi poistettiin aviottomien lasten luettelosta tämän täyttäessä 17-vuotta. Avoimista kysymyksistä huolimatta tapaus on oivallinen esimerkki yhteiskunnan kontrollista, jossa elämän yksityinen puoli joutuu valvonnan kohteeksi. Yksinhuoltajaäidin oli hyväksyttävä lastenvalvojan ja muiden virkamiesten toimenpiteet ja nuhteet, oli niihin sitten aihetta tai ei.

Vaikka kahden huoltajan perheiden lastenkasvatustapoja valvottiin yleensä varovaisemmin kuin yksinhuoltajien ³⁹², puututtiin kunnan virkamiesten taholta tarvittaessa myös avioperheiden ongelmiin. Yläneen Heinijoella asuva työmies oli hylännyt vaimonsa ja kolme alaikäistä lastaan. Koska äiti todettiin kykenemättömäksi yksin hoitamaan ja kasvattamaan jälkikasvuun, siirrettiin heidät huoltolautakunnan hoitoon. ³⁹³ Huostaanottoasian käsittelyä jatkettiin vielä myöhemmin kun asiasta saatiin tarkempaa tietoa: *”Asiaa tuntevien naapurien taholta oli tullut useita kehoituksia huoltolautakunnalle, että edellä mainitut lapset on siirrettävä parempaan hoitoon koska he ovat äärimmäisessä ravinnon, puhtauden ja hoidon puutteessa, että heidän terveytensä ja henkinen kehityksensä siitä kärsii. Lasten isä ei asu perheessä vaan ”viettää täydellistä kulkurielämää”. ”Äiti on heikkoälyinen ja täysin edesvastuuton lapsistaan.” Aineellinen avustus kotiin siis hyödytön.”* ³⁹⁴ Yhteisön epävirallinen kontrolli, perheen naapureiden harjoittama valvonta toimi lisäpönttimenä sille, että molemmat vanhemmat todettiin huoltolautakunnan taholta sopimattomiksi kasvatustehtävään. Vaikka äitien mielenterveysongelmien perusteella tehdyt huostaanotot eivät olleet kovin yleisiä, johtui kuitenkin

---

³⁹¹Saurama 2004, 105.

³⁹²Saurama 2004, 107.

³⁹³Yka, huoltolautakunnan ptk. 12.4.1937.

³⁹⁴Yka, huoltolautakunnan ptk. 2.8.1937.

kin ylivoimaisesti suurin osa vastentahtoisista huostaanotoista juuri äitien mielisairaudesta ³⁹⁵.

Seuraavana vuonna huoltolautakunta puolsi äidin anomusta tulla sterilisoiduksi, sillä vajaaälyisenä hän oli kykenemätön hoitamaan lapsiaan. Lisäksi kolme huostaanotettua lasta ”näyttävät henkisesti olevan myös vajamittaisia.” ³⁹⁶ Äidin sterilisointia ei kuitenkaan syystä tai toisesta toteutettu heti, sillä peräti seitsemän vuoden kuluttua asia oli uudelleen esillä: ”Kunnan kätilön ehdotuksesta keskusteltiin - - sterilisoimisesta koska hän aikoo uusiin naimisiin.” ³⁹⁷ Isä puolestaan päätettiin toimittaa Punkalaitumelle työlaitokseen ³⁹⁸.

4.2.2 Toisenlainen huoli

Vanhankartanon työväen lapset ja nuoret kävivät vapaa-ajan huvituksissa ainakin Yläneen työväentalolla, Suomalaisen seuran talolla Portaanpäässä ja suojeluskuntatalo Kuntolassa. Niissä järjestettiin erilaisia ohjelmallisia iltamia, tansseja ja elokuvanäytäntöjä. Juhannustansseissa käytiin Kallionnokassa. 1920-luvun alussa syntynyt itsellisen talon tytär muistelee, ettei kartanon työväki ennen sotia yleensä käynyt työväentalolla vaikka siellä järjestettiin monenlaista ohjelmaa: ”Oli tyäväentalol ohjelmallissii iltamii ja tanssii lopus siin. (...) Vappujuhlat oli kovat siäl, kansaa perkeleeste. Tyäväentalol ol paljon ihmisii vappujuhliinki ja sit oli äitienpäivä.” ³⁹⁹ Portaanpäässä taas käytiin vain häissä tai syntymäpäiväjuhlilla, muuten ”siäl kävi sit taas ne niin sanotut talolliset, talollisten mukulat paremmi”. ⁴⁰⁰ Taustalla vaikutti ilmeisesti jonkinlainen sosiaalinen jako ja herran pelko. Sotien jälkeen ilmapiiri vapautui ja nuorempi polvi muisteli jo käyneensä yhtä hyvin työväentalolla kuin vaikkapa Kuntolassakin. Toisinaan vanha juopa kuitenkin pilkahti esille: ”Sitko rupes soran jälkeen tulemaan tanssit, ni käytiin tansseis. Tyäväentalol ja Kuntolas ja. (...) Yks ihminenki, nainen, mun ikkäiseni, sano Kuntolan eteises, et kuis sääki tän tulet ku sää olet kommunisti, taik kui se sano. Mää sanoin, et ei ollu mittää lappuu (ovella).” ⁴⁰¹

---

³⁹⁵Saurama 2004, 104.

³⁹⁶Yka, huoltolautakunnan ptk. 28.2.1938.

³⁹⁷Yka, huoltolautakunnan ptk. 10.12.1945.

³⁹⁸Yka, huoltolautakunnan ptk. 8.5.1939.

³⁹⁹N/06/01/11.

⁴⁰⁰N/06/01/11.

⁴⁰¹M/13/01/12.

Väkeä Riihimäen väenrakennuksen kulmilla noin 1937.

Kuvaaja: Anselm Laakso. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

Kodeissa valvottiin enemmän tai vähemmän kasvavan jälkikasvun edesottamuksia. Kun vielä lapsuuden leikkeihin pääsi melko vapaasti, muutti murrosikä tilannetta ainakin joidenkin tyttöjen kohdalla. Vaikka Elisalle ja Sallille oli tansseihin pääsyn rajaksi asetettu kotoa vähintään rippikouluikä, kävivät he silti jo ennen tätä salaa tanssimassa. Varsinkin Salli sai asian selvittyä kotona kovat pyyhkeet: *”Joo, paitti sit isompan ni et mua ainaki vähän... (naurua) ei olis saanu oikein niinko mennä oikein yhtikäs mihinkään ku... Sit tuli semmonen vähän niinku, tavallaan semmonen toisenlainen huali siit et. (...) En mää ainakaa juu ei kyl, hyvä ettei luuta heilunu siäl ko.”*⁴⁰² Sallin kotona olikin tiukempi kuri kun taas Elisalla oli vapaammat säännöt: *”Tansseis sai ol ihan loppuun saakka, ku Salliki joutus heti melkein lähtemään.”*⁴⁰³ Jonkinlaista yhteisöllistä kontrolliakin oli havaittavissa: *”Sit tiätyst ko tansseis rupes käymään, ni sit vahrittiin kato et jos jonkun kans tuli tai...”*⁴⁰⁴

4.2.3 Susiparit – moraalinvartijoiden kauhistus

Yläneen seurakunnan kirkonkirjoissa näkyy merkintöjä naimattomien äitien ripittämisestä salavuoteuden vuoksi. Aviottomat lapset erotettiin avioliitossa syntyneistä merkittävällä *sen äpäpä* tai vähemmän leimaavasti *avioton poika/tytär*. Satunnaisesti saman

⁴⁰²N/02/01/27, 38.

⁴⁰³N/05/03/42.

⁴⁰⁴N/05/03/73.

perheen useammalla tyttärellä oli avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi.⁴⁰⁵ Kirkkokurin alaisina olleitten luettelossa (1888-1936) nuhdeltavina oli niin naisia kuin miehiä, jotka olivat syyllistyneet salavuoteuteen tai muuten pahentavaiseen yhdyselämään. Seurauksena rikkomuksesta oli seurakunnan papin yleensä kahdenkeskinen nuhtelu tai varoitus. Joskus varoitusta saatettiin tehostaa antamalla se uudestaan esim. kirkkoneuvoston jäsenen läsnä ollessa⁴⁰⁶. Syksyllä 1921 pappi antoi tilalliselle miehelle kahdenkeskeisen nuhteen, sillä tämä oli viettänyt siveetöntä elämää palvelijattarensa kanssa⁴⁰⁷. Nähtävästi nuhtelu ei ensimmäisellä kerralla tuottanut toivottua tulosta. Asiaan palattiin jo seuraavan vuoden maaliskuussa kun tilanne oli muuttunut: ”*Kehoitin naimaan palvelijattarensa, koska on heillä yhteinen lapsi taikka panemaan pois luotaan tuon palvelijattaren. Nuhtelin samalla tärkeästä lankeemisesta.*”⁴⁰⁸ Papin mielestä siis oli pienempi synti häättää nainen ja suhteesta syntynyt avioton lapsi maailmalle, kuin elää siveetöntä yhteiselämää.

Luettelosta ilmenee virallisen tahon ja paikallisen väestön eroava suhtautuminen salavuoteuteen, avoliitossa elämiseen ja au-lapsiin. Vaikka pappi välillä hyvin vakavasti puhui salavuoteussynnistä, ei nuhdeltava osapuoli välttämättä pitänyt sitä syntinä lainkaan⁴⁰⁹. Joskus nuhtelu ei koskenut vain asianomaisia. Sepäntyttäreille oli annettu kahdenkeskeinen varoitus salavuoteudesta, sillä naimisissa oleva mies kävi usein hänen luonaan. Heillä oli jo yksi suhteesta syntynyt avioton lapsi.⁴¹⁰ Myös sepäntyttären äidille annettiin kahdenkeskeinen varoitus, koska hän salli miehen käydä tyttärensä luona⁴¹¹. Pappi siis nähtävästi katsoi, ettei äiti ollut varjellut tyttärensä kunniaa ja oli näin osavastuussa tämän siveettömästä käytöksestä. Tyttären ikä ei käy merkinnöistä ilmi.

Kirkkokurin alaisina olleitten luettelossa näkyy vielä 1930-luvun alkupuolella seurakunnan papin nuiva suhtautuminen avoliitossa asuvia pareja kohtaan. Eräs itsellinen nainen Yläneen Tourulasta sai kesällä 1930 ”*toiskertaisen varoituksen siitä, että pahentavaista yhdyselämää elää - - nimisen miehen kanssa. Mies oli myös saapuvilla. Eivät luvanneet mennä toistensa kanssa avioliittoon. - - (nainen) sanoi, että asuvat avioliittoon menemättä yhdessä vaan.*”⁴¹² Tilanne oli entistä huolestuttavampi silloin kun avoparilla oli lapsia, kuten tämän miehen tapauksessa: ”*Asuu yhdessä kuuluspa-*

---

⁴⁰⁵ Esim. 7-lapsisen tilallisen perheen tyttäristä kahdella oli merkitty olevan äpärä. Ysa, kirkonkirja 1931-1940. Äpärä-nimitystä käytettiin kirkonkirjoissa erityisesti 1920-1930 -lukujen merkinnöissä, jonka jälkeen avioton-sanalla käyttö yleistyi.

⁴⁰⁶ Ysa, kirkkokurin alaisina olleitten luettelo 20.2.1920.

⁴⁰⁷ Ysa, kirkkokurin alaisina olleitten luettelo, syksy 1921.

⁴⁰⁸ Ysa, kirkkokurin alaisina olleitten luettelo 5.3.1922.

⁴⁰⁹ Ysa, kirkkokurin alaisina olleitten luettelo 28.6.1924.

⁴¹⁰ Ysa, kirkkokurin alaisina olleitten luettelo 10/1925.

⁴¹¹ Ysa, kirkkokurin alaisina olleitten luettelo 13.10.1925.

⁴¹² Ysa, kirkkokurin alaisina olleitten luettelo 13.7.1930.

*rinsa kanssa. Kuulutus vanhentunut. Useita lapsia.”*⁴¹³ Seurauksena oli yksityinen varoitus ja kehoitus solmia avioliitto.

Susiparit saattoivat joutua myös yhteisön epävirallisen kontrollin kohteiksi. Sal-
lin kokemus avoliiton paheksunnasta liittyy 1950-1960 -luvun taitteen Turkuun: *”Ko me
muutettiin vuakralle, ni me oltiin sillon sit totanoinin niinku kihlapari. Ja taidettas ol
viäläki, mutku siin oli toinoinni, ei kyl meil oli sit jo niinko tarkotus mennä mutku toi...
toi se isännöitsijä, tai mikäs talkkari, hoiti kumminki tämmösiä talon paperijuttui, ja se
sanos ”et onks teil tarkotus mennä naimisiin?” Ja tämä sit tää rouva kenen vuakra-
laisii me oltiin, hän asus meiän niinko seinän takan, hän oli hirveen mukava ja hän ei
olis välittäny et jos oli naimisis taik ei. Mut totanoinni, mut se oli niinko talon kannalt,
et se jotenki olis sit niinko talon mainet pilannu et jos siin olis ollu tämmönen...”*⁴¹⁴

4.2.4 Poikkeavan lapsuuden jäljillä: Erään perheen tarina

Seuraavassa 1930-luvulle sijoittuvassa erään perheen tarinassa poikkeavan lapsuuden
kuva suodattuu esiin erinäisten viranomaislähteiden, kuten huoltolautakunnan pöytäkir-
jojen, oikeudenkäyntien asiakirjojen ja asiantuntijalausuntojen kautta. Perheen isä oli
kotoisin Vanhankartanon alueelta, jossa isän äiti yhä tapahtumahetkellä asui. Kyseessä
on lapsen isän ja äidinpuoleisten sukulaisten välinen huoltajuuskiista tilanteessa, jossa
lapsen äiti oli kuollut tehtyään itsemurhan⁴¹⁵. Kuoleman jälkeen mies oli vienyt lapsen-
sa tämän enon ja hänen vaimonsa väliaikaiseen hoitoon. Kun isä vuoden jälkeen aikoi
hakea tyttärensä takaisin luokseen olivat lapsen hoitajat kuitenkin kieltäytyneet luovut-
tamasta lasta, häneen ilmeisesti kovasti kiintyneinä. Isä oli anonut Pöytyän piirin ni-
mismieheltä virka-apua, jota ei kuitenkaan saanut. Asia eteni lopulta oikeuteen asti, en-
sin kihlakunnanoikeuden⁴¹⁶ ja valitusten jälkeen hovioikeuden⁴¹⁷ käsiteltäväksi.

Kihlakunnanoikeudessa lapsen enon vaatimusta puolsivat niin holhous- ja huol-
tolautakunta, laillistettu lääkäri kuin hänen naapurinsa. Myös kartanonisäntä antoi kir-
jallisessa todistuksessaan isästä negatiivisen vaikutelman ja kertoi tämän riitelevän äi-
tinsä kanssa. Isä oli sisällissodan aikana kuulunut punakaartiin ja ollut useita vuosia
vankilassa. Kirkkoherran toimittaman kirkonkirjan otteen mukaan hän kuitenkin nautti

⁴¹³Ysa, kirkkokurin alaisina olleitten luettelo 3.3.1936.

⁴¹⁴N/02/01/59.

⁴¹⁵Äiti kuoli lapsen ollessa reilun vuoden ikäinen. Lapsen holhoojaksi nimettiin isä. Yka,
holhouslautakunnan ptk. 16.1.1936. Jälkikäteen holhouslautakunta kuitenkin esitti lisäksi lapsen
apuholhoojaksi edesmenneen äidin veljeä. Yka, holhouslautakunnan ptk. 19.3.1936.

⁴¹⁶Yka, holhouslautakunta, saapuneet kirjeet, ote kihlakunnanoikeuden holhousasiain pöytäkirjasta
21.9.1936.

⁴¹⁷Yka, holhouslautakunta, saapuneet kirjeet, Turun hovioikeuden päätös 5.4.1937.

jo täyttä kansalaisluottamusta. Voisi kuitenkin kuvitella, että lähimenneisyyden tapahtumat vaikuttivat joidenkin asianomaisten tuntoihin, kuten holhouslautakunnan pöytäkirjamerkinnästä tulee ilmi: ”Mitä taas tulee - -, on häntä aikaisemmin rangaistu rikoksista, minkä ohessa hän äitinsä kanssa keskenään ovat runsaasti olleet riidoissa.”⁴¹⁸

Isä asui väliaikaisesti äitinsä luona. Hänen oikeusavustajakseen palkkaama varatuomari kuitenkin vakuutti, että vastaisuudessa isä perustaisi itsenäisen kodin, kunhan saisi lapsen taas luokseen. Vastapuoli tarttui asumisjärjestelyihin ja esitti, että miehen vanhaa äitiä olisi kaavailtu lapsen varsinaiseksi hoitajaksi. Asiassa pyydettiin lausunto Yläneen lastenvalvojalta, jonka kanta käy hyvin selväksi: ”Koska minulta on pyydetty lausuntoa työmiehenleski - - sopivuudesta pienen lapsen hoitajaksi ja kasvattajaksi, niin lausun mielipiteenäni, että hän jo korkean ikänsä vuoksi on sopimaton tähän tehtävään. Hänellä on kaksi eri kertaa ollut tyttärensä avioliitonulkopuolella syntyneitä lapsia hoidettavana ja molemmissa tapauksissa olen ollut pakoitettu siirtämään lapset hänen luotaan vieraiden hoitoon, sopimattoman kohtelun ja hoidon vuoksi.”⁴¹⁹ Vanhankartanon työväen lasten muistot lastenvahtinakin toimineesta työmiehenleskestä ovat neutraalimpia: ”Se oli mukava muija. (...) Sil oli semmonen petterirarioki ku - - oli hommannu, ja me käytiin mukulat siäl aina lastentuntii ain kuuntelemas. Se ei ikä kiältäny. Seisottiin siin pöyrän ympäril. Se oli jottain erikoist.”⁴²⁰

Lasta itselleen vaatineen pariskunnan oikeudenkäyntiavustaja esitti kihlakunnanoikeudelle, ettei oikeus saa takertua huoltolautakunnan sanankäyttöön vaan tulee huomata mitä lautakunta on toimenpiteillään tarkoittanut. Vaikka lapsen eno oli määrätty vain apuholhoojaksi, oli lautakunta avustajan mukaan kuitenkin tarkoittanut lapsen pysyvästi pariskunnan kasvatettavaksi. Isä puolestaan esitti, että apuholhoojan nimeämiseltä puuttui laillisia ja käytännöllisiä edellytyksiä. Lapsen eno ei ollut muutenkaan toimeen sopiva, sillä hän oli tarkoituksella yrittänyt erottaa lasta isästään. Kihlakunnan oikeus katsoi syyskuussa 1936 antamassaan päätöksessä, ettei oikeudessa oltu esitetty mitään pätevää syytä tai perustetta lapsen ja isän erottamiselle. Asiasta valitettiin vielä hovioikeuteen, mutta huhtikuussa 1937 annettu tuomio ei muuttanut aiempaa päätöstä⁴²¹.

Vielä oikeuden päätöksen jälkeen huoltolautakunta esitti toukokuun 1937 koko-

⁴¹⁸Yka, holhouslautakunnan ptk. 14.7.1936.

⁴¹⁹Yka, holhouslautakunta, saapuneet kirjeet 5.7.1936.

⁴²⁰N/06/01/8.

⁴²¹”Hovioikeus on käsitellyt asian; ja koskei tammikuun 17 päivänä 1936 annetun lastensuojelulain tultua voimaan tammikuun 1 päivänä 1937 vaatimus vanhempain erottamisesta lastensa kasvattamisen oikeudesta enää ole tuomioistuimen käsiteltävä, niin raukee lausunto esillä olevasta asiasta. Holhouslain 74 §:n mukaan ei tähän päätökseen saa hakea muutosta.” Yka, holhouslautakunta, saapuneet kirjeet, Turun hovioikeuden päätös 5.4.1937.

uksessaan kannanoton, jossa lasta suositeltiin jätettäväksi nykyiseen hoitopaikkaansa eli enonsa luo. Asian käsittely ei paikallisella tasolla päättynyt tähän. Lapsen eno vai- moineen oli esittänyt huoltolautakunnalle pyynnön, että asiaa vielä käsiteltäisiin lauta- kunnan kesäkuun kokouksessa eri osapuolien läsnä ollessa. Kokoukseen kutsuttu isä kuitenkin toimitti oikeusavustajansa välityksellä lautakunnalle kirjeen, jossa huoltolau- takunnan toiminta kyseenalaistettiin. Erinäisiin lastensuojelulain pykäliin vedoten isä totesi, että huoltolautakunnan lisäksi ainoastaan lapsen vanhemmilla, holhoojalla tai uskotulla miehellä oli oikeus toimia aloitteen tekemänä osapuolena: *”Tästä ilmenee, ettei lasten muilla sukulaisilla tai sen ”salaperäisillä ystäville” ole mitään itsenäistä oikeutta ajaa asioita huoltolautakunnassa toisen lapsista.”*⁴²² Lisäksi kirjeessä todettiin mm. seuraavaa: *”Huoltolautakunnalla on korkea tehtävänsä muun muassa siinä, että se omasta aloitteestaan huolehtii todellisen avun tarpeessa olevista lapsista, mutta se ei saa alentua viranomaiseksi, jolle ihmiset jonkunlaisten salaperäisten toivomusten saa- vuttamiseksi tekee ilmiantoja, tai välikappaleeksi henkilöille, jotka ilman minkäänlaista oikeutta sekaantuvat isän ja lapsen välisiin asioihin, ja sen vuoksi onkin oikeus tehdä aloitteita jätetty yksinomaan tälle viranomaiselle.”*⁴²³

Isä vielä mainitsi kääntyvänsä asiassa täydellä luottamuksella lautakunnan puo- leen tietäen, ettei niin suurta viranomaisten myöntämää valtaa pitelevä elin tule myön- tymään pariskunnan *”egoistisiin pyrkimyksiin”*⁴²⁴. Nähtävästi kirjeellä oli toivottua vaikutusta, sillä kesäkuun kokouksessa huoltolautakunnan jäsenten äänensävy oli muut- tunut. Koska lapsen huoltajuus oli hovioikeuden päätöksellä määrätty isälle, ei huolto- lautakunta katsonut voivansa enää puuttua asiaan⁴²⁵. Vaikka poikkeava lapsuus jää tässä virallisten lähteiden tuottamaksi historiaksi ja henkilökohtainen kokemus jää marginaa- liin, antaa tapaus kuitenkin vihiä erilaisen lapsuuden moniulotteisuudesta. Ensinnäkin lapsi on menettänyt äitinsä ja isä puolisonsa. Toiseksi perhettä koskettaa niin yhteisön virallinen kuin epävirallinen kontrolli. Isän kohdalla nykyisyyttä leimaavat menneet teot, osallistuminen sisällissotaan. Lisäksi lapsen isoäiti esitetään sopimattomana las- tenhoitajana jonka kasvatustaidot on syytä kyseenalaistaa – onhan hänen tyttärellään aviottomia lapsia. Lähinaapureiden, kuten Elisan ja Sallin kokemukset antavat asiaan toisenlaista näkökulmaa: *”Sil oli tytärki kyl. (...) Se vaatettiki sen aika kauniiste. Eiks sil ollu joku turkkiki ja mitä kaikkii sil oli.”*⁴²⁶ *”Joo, kyl hän siit hualehti hyvin.”*⁴²⁷

⁴²²Yka, huoltolautakunta, saapuneet kirjeet 11.6.1937.

⁴²³Yka, huoltolautakunta, saapuneet kirjeet 11.6.1937.

⁴²⁴Yka, huoltolautakunta, saapuneet kirjeet 11.6.1937.

⁴²⁵Yka, huoltolautakunnan ptk. 14.6.1937.

⁴²⁶N/05/03/21-22.

⁴²⁷N/02/01/22.

5 KANSAKOULU EROTTELUN KENTTÄNÄ

Suuresti suomalaisen maalaislapsuuden modernisaatioon vaikutti oppivelvollisuuskoulu ja 1. elokuuta 1921 voimaan astunut laki yleisestä ja yhtäläisestä oppivelvollisuudesta. Voidaan puhua uudenlaisesta lapsuuden määrittelystä, modernista lapsikansalaisuudesta, jossa aikuisuudesta selvästi erottuvassa kasvuvaiheessa koululaisten työksi määriteltiin oppiminen valvotussa oppimisympäristössä. Lapset siirtyivät talon ja ruokakunnan suojelevasta valtapiiristä julkisen elämän ja toiminnan näyttämölle uudella tavalla. Valtiojohtoisesti tapahtuvan opetuksen tuli olla isänmaallista ja lapsia kehittävä. Kirjoittamisen, lukemisen, aritmetiikan, liikunnan ja käsityön perustaidot nähtiin edellytyksenä moderniksi kansalaiseksi kasvamiselle. Kansalliseksi määritelty kasvatustehtävä kumpusi sivistyneistön tavoitteesta luoda isänmaallinen, yhtenäinen kansa. Talonpoikaiston ja papiston vahva panos suomalaisessa nationalismissa näkyi myös kansankasvatuksen keskeisissä periaatteissa, sillä agraarisen työn ihannoiti ja uskonnollisten arvojen tärkeys vaikuttivat opetuksen tavoitteisiin.⁴²⁸ Sikäli pyrkimyksenä oli kaikkien kansankerrosten aktivoiminen, että vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki kosketti kaikkia lapsia sukupuoleen, asuinpaikkaan tai varallisuuteen katsomatta. Käytännössä opetuksen järjestäminen ja koululaisten mahdollisuus osallistua siihen vaihtelivat alueittain ja perheen tilanteesta riippuen. Julkisenä tilana koulu myös teki näkyväksi lasten väliset yhtäläisyydet ja erot. Koululaitos siis toimi sekä uudenlaista, yhtenäistä maalaislapsuutta luovana instituutiona, että luokittelua ja erottelua ylläpitävänä laitoksena.⁴²⁹ Yleisiä koulunkäynnin mahdollisuuksia ja koulumaailmaan liittyviä erottelun käytäntöjä käsitellen tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.

Vanhankartanon työväen lasten koulutie suuntautui vuosina 1893-1925 kartanon mailla sijaitsevaan Mykkälän pienten lasten kouluun. Haastateltavista vanhin, vuonna 1916 syntynyt mies, on muistitietoaineistosta ainoa joka ehti käydä Mykkälän koulua kaksi vuotta ennen kuin se lopetti toimintansa. Muiden haastateltavien koulunkäynti on ajoittunut vuodesta 1930 noin 1950-luvun puolivälin tietämille, joten heidän opinahjoon on toiminut ns. ”Hovin mäen” eli Kirkonkylän kansakoulu⁴³⁰. Kartanon alustalaisten elämää koskevan muistitietoaineiston keruun yhteydessä koulunkäynnin teema ei ole ollut keskeinen, joten aiheen muistelu jää vähemmälle. Elisan ja Sallin haastattelussa heidän 1940-luvulle ajoittuvaa koulunkäyntiään muistellaan hieman yksityiskohtai-

⁴²⁸Tuomaala 2004, 11-12, 63-66, 71.

⁴²⁹Tuomaala 2004, 63-66.

⁴³⁰Kirkonkylän kansakoulurakennus kohosi Vanhankartanon maille, varatuomari Jägerhornin lahjoittamalle tontille. Koulutyö ”Hovin mäellä” aloitettiin syksyllä 1893. Mattila-Lonka 2001, 94.

semmin. Käsittelen lasten koulunkäyntiä nimenomaan Kirkonkylän kansakoulussa, ensisijaisesti siihen liittyvän arkistoaineiston ja toissijaisesti muistitiedon valossa. Tässä luvussa käsiteltävä toiseus on siis pitkälti virallisten tahojen määrittämää.

Mykkälän koulun oppilaita.

Takana vasemmalla opettaja Elna Perttinä, vieressään kätilö Alli Stenroos.

Lea Perttinän albumista. Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto.

5.1 Toiseus koulumaailmassa – köyhien oppilaiden avustus

Suomessa oppivelvollisuuden suorittamista ei sidottu koulunkäyntipakkoon, vaan taattu yleinen oppimisoikeus ja –velvollisuus oli mahdollista suorittaa myös korvaavalla opetuksella. Suomen koulujärjestelmälle ominaista oli kuitenkin lasten koulunkäynti nimenomaan valtiojohtoisessa oppivelvollisuuskoulussa. Oppivelvollisuus koski kaikkia 7-13 -vuotiaita lapsia, koulunsa keskeyttäneitä 14-vuotiaaksi asti. Oli kuitenkin tiettyjä tekijöitä, joiden perusteella lapsi voitiin vapauttaa oppivelvollisuudesta. Lain mukaan syitä olivat liian pitkä koulumatka (yli kolme kilometriä), heikko terveys, ruumiinvamma tai heikko käsityskyky. Lisäksi oppivelvollisuuden käytäntöihin liittyvät erottelut kohdistuivat yhteiskunnalliseen asemaan, etnisyyteen ja sukupuoleen. Köyhistä oloista tulevat lapset erottuivat muista koululaisista niin ulkonäön, vaatetuksen kuin koulueväiden kautta. Myös poikkeava perhetilanne kuten isättömyys saattoi lokeroita oppilaan erilaisten ryhmään. Kansakoulun johtokunnat pitivät luetteloa, josta ilmenivät lapsen nimi, syntymäaika, koulumatkan pituus sekä tiedot mahdollisista terveydentilan heikko-

uksista tai muista ruumiinvioista.⁴³¹

Yläneen Kirkonkylän kansakoulun arkistoaineistosta selvimmän poikkeavan lapsuuden teemoista esiin nousee oppilaiden vähävaraisuus, joka toistuu selkeästi läpi koko tutkimusajankohdan. Ensisijaisesti viranhaltijoiden huolenaihe kiinnittyi oppilaiden mahdollisuuteen yleensäkin käydä koulua. Joidenkin lasten pitkä koulumatka ja varsinkin perheiden niukka toimeentulo antoivatkin aiheita todelliseen huoleen. Vanhemmat pyrkivät peittämään koulunkäynnistä aiheutuvia kustannuksia miten parhaiten taisivat: ”*Esitettiin - - anomus, missä hän pyytää saada käyttää alaikäisten lastensa perintöosuuden korkovaroja lastensa elatus- ja koulumenoihin. Holhouslautakunta päätti hyväksyä mainitun anomuksen.*”⁴³² Käytännössä esimerkiksi vuoden mittainen lykkäys koulunkäyntiin perusteltiin usein vanhempien toivomuksella ja se oli yleisin syy lasten koulunkäynnin pitkittymiselle ja vaikeutumiselle. Kun johtokunta vuonna 1937 tarkasti oppivelvollisuusluettelon, havaittiin syyslukukauden avajaisista poissa olleiksi 15 oppilasta. Näiden mukana oli myös kaksi Vanhankartanon työväen lasta. Poissa oleville päätettiin myöntää oppivelvollisuuslain 3 §:n ja vanhempien toiveiden perusteella lykkäystä vuoden ajaksi.⁴³³

Aluksi oppivelvollisuuslaki liitti köyhäinhoidon selkeästi osaksi koulujärjestelmää ja vasta vähitellen 1930-luvun kuluessa alettiin köyhäinavun sijasta puhua oppilashuollosta. Tuomaalan tutkimissa Kivijärven ja Paavolan kouluissa koululaiset jaoteltiin ensin kahteen ryhmään, omavaraisiin ja vähävaraisiin, joista vain jälkimmäisille eli varattomille kuuluivat koulusta saatavat avustukset kuten ruoka-, kenkä- ja vaateapu. Varattomien avuntarvitsijoiden joukko oli kuitenkin suuri eivätkä kunnan rahat riittäneet kaikkien avustamiseen. Yksinkertainen jaottelu osoittautuikin liian väljäksi, joten vuosikertomuksiin ilmestyi mainintoja avun antamisesta vain ”täyttä varaa vailla oleville” ja ”ehdottomasti varattomille.” Koulukohtaisista avustuksista päätti opettaja johtokunnan kanssa.⁴³⁴

Yläneen Kirkonkylän kansakoulussa vähävaraisille koululaisille jaettiin avustusta köyhien oppilaiden apurahastosta. Avustusten saajien joukossa oli myös Vanhankartanon työväen lapsia. Pääasiallisesti avustuksella hankittiin vaatteita ja kenkiä sekä eri-

---

⁴³¹Tuomaala 2004, 72-73, 293. Oppivelvollisuuslain ensimmäisen luvun mukaan oppilas voitiin vapauttaa: 1) tylsämielisenä (1 § 3 mom.), 2) ruumiinvian tai heikon terveyden vuoksi (4 § 1 mom.), 3) heikon käsityskyvyn vuoksi (4 § 2 mom.), 4) yhden vuoden lykkäyksen vuoksi (3 § 2 mom.) tai 5) jonkun muun syyn vuoksi (4 § 3 mom.).

⁴³²Yka, holhouslautakunnan ptk. 28.1.1935.

⁴³³Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 14.9.1937. Oppivelvollisten toisinaan runsaslukuinen puuttuminen oli erityisesti 1920-40 -lukujen ongelma. Ilmeisesti koulunkäynti vähitellen helpottui, sillä 1940-1950 -luvun taitteesta lähtien puuttuvia oppilaita oli huomattavasti vähemmän kuin ennen.

⁴³⁴Tuomaala 2004, 284-286.

näisiä koulutarpeita kaikkein köyhimmille oppilaille. Koulukeittolaa varten korvamerkitystä määrärahasta käytettiin yleensä 1/3 kenkä- ja vaateavustuksiin. Avustusten saajista päätti koulun johtokunta opettajien kanssa. Toisinaan avustus annettiin oppilaille suoraan rahana ⁴³⁵, välillä tarvikkeiden hankkiminen annettiin opettajan vastuulle ⁴³⁶. Varsinkin 1920-luvun alkupuolella koulun varat olivat niin tiukassa, ettei avustuksia voitu aivan joka vuosi myöntää: ”Varojen pienuuteen nähden päätettiin, ettei köyhien oppilaiden apurahastosta tällä kertaa jaeta avustuksia.” ⁴³⁷

Välillä itse kouluun pääsy muodostui niin suureksi ongelmaksi, että vaatetarpeet nähtiin kouluruokaa tärkeämpänä avustuskohteena: ”Koska koulusta on jäänyt oppilaita pois jalkineiden takia, niin päätettiin antaa niille oppilaille avustusta koulun keittolaa varten varatusta rahastosta.” ⁴³⁸ Vielä 1900-luvun alkupuolella yksi köyhien maalaislasten koulunkäynnin este varsinkin talviaikaan oli juuri jalkineiden puute. Kunnan nahkakenkien hankkiminen kasvuiässä oleville lapsille oli niin suuri menoerä, ettei useissa vähävaraisissa maalaisperheissä ollut varaa niitä ostaa. Kengät ja niiden puute olivat kansakoulun julkisella näyttämöllä myös näkyvä erottelukeyo vakavaraisten ja varattomien lasten välillä. Muuten huonokuntoiset tai kunnalta avustuksena saadut kengät toimivat sosiaalisen erottelun välineinä ja suoranaisina häpeän symboleina. ⁴³⁹

Koulun jakamien avustusten lisäksi myös oppilaita itseään kannustettiin säästäväisyyteen. Vuosikertomuksissa puhutaan erityisestä säästäväisyyskasvatuksesta joka ilmeni konkreettisesti niin, että opettajien pöydillä oli säästämistä varten osuuskassan säästölippaat. Näitä lippaita muistellaan myös Vanhankartanon työväen lasten keskuudessa: ”Koulus oli semmonen lippassysteemi. Semmonen iso laatikko, ja jokasel oli oma lokero. Ja jokane yritti säästää sinne lokeroon sitte rahaa. Ja sit ne vietiin pankkiin, ku avattiin se. Ja sit ne merkittiin.” ⁴⁴⁰ Esim. lukuvuonna 1941-1942 opettajan välityksellä säästöön panoja teki yläkoulun 120 ja alakoulun 63 oppilasta, yhteensä 5123 markan edestä ⁴⁴¹. Ahkeria koululaisia muistettiin myös pankin taholta, kun Yläneen osuuskassa

---

⁴³⁵ Esim. joulukuussa 1920 köyhien oppilaiden apurahastosta päätettiin jakaa 24 mk, joka jaettiin viiden ja kolmen markan erissä yhteensä yhdeksän oppilaan kesken. Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 15.12.1920.

⁴³⁶ Esim. tammikuussa 1924 kunnanvaltuusto oli myöntänyt Kirkonkylän piirin kansakoululle 3000 mk ruoka- ja vaateavustusta varten. Alakansakoululle jaettiin suhteellisen oppilasluvun mukaan 750 mk, yläkansakoulun oppilaille 500 mk. Rahoilla päätettiin hankkia pääasiassa vaatteita ja kenkiä, joiden hankinta annettiin opettajatar Elna Bertlingin vastuulle. Loppurahoilla (1750 mk) päätettiin alkaa koulukeittola yläkansakoulussa 28.1. ja jatkaa niin kauan kuin varat myötääntävät. Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 25.1.1924.

⁴³⁷ Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 17.12.1922.

⁴³⁸ Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 6.10.1925.

⁴³⁹ Tuomaala 2004, 288, 291.

⁴⁴⁰ M/14/02/7.

⁴⁴¹ Yka, Kirkonkylän kansakoulun vuosikertomus 1941-1942.

lahjoitti päästötodistuksen saaneiden oppilaiden tilille pankkitalletuksen⁴⁴².

Aina valtion vähävaraisille oppilaille myöntämät oppikirjat ja koulutarpeet eivät vastanneet paikallistason tilannetta. Esim. kesällä 1932 Kirkonkylän kansakoulussa oli enemmän avustusta tarvitsevia oppilaita kuin mitä valtion vähävaraisiksi luokittelemiin kuului. Vanhempien johtokunnalle jättämien perheiden varattomuutta koskevien kaa-
vakkeiden perusteella johtokunta päätti antaa erinäisiä avustuksia kuten oppikirjoja, koulutarpeita sekä ruoka- ja vaateavustusta usealle ala- ja yläkoulun oppilaalle.⁴⁴³ Kou-
lu saattoi osallistua oppilaiden perheiden avustamiseen myös yllättävän elämäntilanteen, kuten isän kuoleman sattuessa kohdalle: ”*Keräyksen järjestäminen - - perheelle. - - äk-
kikuoleman johdosta jäi hänen perheensä taloudellisesti vaikeaan asemaan. Sen johdos-
ta päätettiin tiedustella mahdollisuutta avustuksen keräämistä keräyslistojen avulla.*”⁴⁴⁴ Tämä heijastelee isän keskeistä roolia perheissä vielä 1940-1950 -luvuilla, jolloin elättäjän puuttuminen on saattanut ajaa perheen taloudellisiin hankaluuksiin tai suora-
naiseen ahdinkoon⁴⁴⁵.

Sallin ja Elisan koulunkäynti alkoi 7-vuotiaana kaksivuotisesta ns. pikkukoulus-
ta. Tätä seurasi kaksivuotinen alakoulu ja niin ikään kaksivuotinen yläkoulu. Yhteensä
kuusivuotisen koulutien jälkeen oli vuorossa kaksivuotinen jatkokoulu jota ilman ei
saanut päästötodistusta. Jatkokoulu suoritettiin käymällä koulua muutamana iltana vii-
kossa. Kumpikaan haastatelluista ei muista kokeneensa oppilaiden tai opettajien taholta
kiusaamista tai syrjintää perhetilanteensa tai minkään muunkaan syyn vuoksi. Koulun-
käynti ei kuitenkaan aina muuten maistunut ja syyksi mainitaan opettajien vanhanaikai-
nen opetustapa, kuten erään miesopettajan kohdalla: ”*Mul on vieläki silmissäni sen pu-
nanen naama ku se kiukustus, ku se veti siäl karttakepin kans. (...) Otsasuanet oli ihan
pullollans ku se kiukustus.*”⁴⁴⁶ ”*Joo. Karttakeppi katkes välil.*”⁴⁴⁷ Vakituisen opettajan
joutuessa sairaslomalle innosti tilalle tullut sijainen opiskeluun aivan uudella taval-
la: ”*Oli semmonen nuari, nuari opettaja. Oli niinko ihan toista maata. Sai niinko innos-
tumaan.*”⁴⁴⁸ ”*Niin joo. Miälelläns käytiin kouluu sillon.*”⁴⁴⁹

---

⁴⁴² Esim. Lukuvuonna 1941-1942 päästötodistuksen saaneille 19 oppilaalle talletettiin kullekin 20 mk:n
arvoinen lahjoitus. Yka, Kirkonkylän kansakoulun vuosikertomus 1941-1942.

⁴⁴³ Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 13.6.1932.

⁴⁴⁴ Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 15.9.1959.

⁴⁴⁵ Holhouslautakunnan pöytäkirjoista käy ilmi useita tapauksia, joissa perheen isän kuoltua leski on
ilmoittanut taloudellisista vaikeuksista. Esim. 1940-luvun lopulla eräs tilallisen leski ilmoitti, ettei hän
yksin kykene huolehtimaan lastensa ja omasta omaisuudestaan, joten hän toivoi että lasten
apuholhojaksi asetettaisiin edesmenneen miehen veli. Yka, holhouslautakunnan ptk. 29.2.1948.

⁴⁴⁶ N/02/01/7.

⁴⁴⁷ N/05/03/7.

⁴⁴⁸ N/02/01/10.

⁴⁴⁹ N/05/03/10.

5.2 Pitkä matka koulunkäynnin esteenä

Oppivelvollisuuden mukaan lasten oli sääolosuhteista riippumatta saavuttava ainakin kolmen kilometrin säteeltä kouluun. Koulumatkojen myötä lasten ja nuorten näkyminen kylänraiteilla ja maanteilla lisääntyikin huomattavasti. Tuomaalan aineistossa kertojien muistikuvia sävyttävät jalan kuljettujen pitkien koulumatkojen aiheuttamat vaikeudet ja ponnistukset. 1900-luvun alussa monissa maaseudun pienissä syrjäkylissä elettiin huonojen tieverkostojen ja heikkojen liikenneyhteyksien sitomina. Ei siis ole mikään ihme, että väsymys, vilu ja joskus pelkokin koettelivat pieniä koululaisia.⁴⁵⁰

Suurimmalle osalle Yläneen Kirkonkylän kansakoulun oppilaista koulumatka ei muodostunut ylipääsemättömäksi haasteeksi, sillä enemmistöllä matkan pituus oli alle 3 kilometriä⁴⁵¹. Kuitenkin vanhempien pyynnöstä pitkien matkojen takia lykkäystä opintoihinsa saavia oppilaitakin oli⁴⁵². Vuoden verran opintoihin lykkäystä saaneiden koululaisten kohdalla ei pöytäkirjoista yleensä käy ilmi, mihin syihin vanhemmat ovat pyynnössään vedonneet. Pitkästä koulumatkasta ei ainakaan Vanhankartanon ydinalueen lasten kohdalla voinut ollut kyse, sillä useimmille heistä koulumatkaa kertyi alle kolme kilometriä. Yleensä johtokunta myöntyi vanhempien toiveisiin, mutta silloin tällöin heidän patistelunsa lasten opintielle saattamiseksi nähtiin tarpeelliseksi. Johtokunta päätti syksyn 1923 kokouksessa lähettää erälle äidille ”*joka lapsineen nauttii kunnan apua*” kehotuksen, että hän pitkästä koulumatkasta huolimatta koittaisi saada poikansa käymään yläkansakoulua.⁴⁵³

Toisinaan päätösten taustalla käsi kädessä vaikuttivat niin perheiden kohtaamat haasteet kuin varsinaiseen koulutilaan liittyvät käytännön ongelmat. Kirkonkylän piirin ylempään kansakouluun oli vuonna 1922 jättänyt ilmoittautumatta vain muutama oppilas. Koska koulussa ei ollut tilaa useampien oppilaiden vastaanottamiseen, päätettiin poissaoleville antaa pitkän matkan ja tilanpuutteen tähden lykkäystä seuraavaan vuoteen.⁴⁵⁴ Nähtävästi myös poikkeusaika kuten sota vaikutti johtokunnan suhtautumiseen oppilaiden poissaoloja kohtaan. Vuonna 1943 pitkän matkan tai jalkineiden ja vaatteiden puutteen vuoksi koulua käymättömiä ei patistettu takaisin koulun penkille. Heitä kehoitettiin mahdollisuuksien mukaan opiskelemaan itsenäisesti kotona ja silloin tällöin saapumaan opettajan kuulusteltavaksi.⁴⁵⁵ Tilanpuute vaikutti myös siirtoväen mukana

---

⁴⁵⁰Tuomaala 2004, 116-125.

⁴⁵¹Esim. Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 1920-1921, 1940-1941.

⁴⁵²Esim. Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 5.9.1929.

⁴⁵³Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 13.9.1923.

⁴⁵⁴Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 31.8.1922.

⁴⁵⁵Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 13.10.1943.

tulleiden oppivelvollisuusikäisten koulunkäyntiin. Lapset päätettiin sijoittaa eri kouluihin, ettei oppilaita tulisi liikaa yksistään Kirkonkylän kansakouluun⁴⁵⁶.

5.3 Työnteon eetos ja pakko

1900-luvun alkupuolella maalais- ja työläislapsista enemmistön elämäntapaa määrittänyt kuuluminen kodin työyhteisöön. Koulunkäynti kuitenkin muutti radikaalisti lasten ja nuorten yhteiskunnallista asemaa, eikä työnteon ja koulunkäynnin väliseltä jännitteeltä voitu välttyä. Eteenkin viimeisinä yläkouluvuosina nuorten työpanos oli kotitiloilla tärkeä, joten esim. sadonkorjuuaikana työnteon ja koulunkäynnin välinen ristiriita usein kärjistyi. Lasten työvoiman tarve oli akuuttia erityisesti niissä perheissä, joissa korvaavaa aikuistyövoimaa ei ollut. Köyhyys saattoi yhä edelleen olla koulunkäynnin este, kun vanhemmat näkivät tärkeämmäksi lasten työpanoksen kuin opiskelun. Agraaritalouksien näkökulmasta katsoen päivittäinen opiskelu saattoikin vaikuttaa taloudellisesti epäviisaalta ja kohtuuttomalta.⁴⁵⁷

Lasten vahva kulttuurinen sidos ruumiilliseen työhön näkyy myös Vanhankartanon työläislasten koulumuistoihin liittyvässä kerronnassa. Tämä ei kuitenkaan ilmene koulupoissaoloina (vaikka vuoden lykkäyksiä arkistoaineiston perusteella olikin), vaan itse koulunkäyntiin liittyvänä työskentelynä. Sota-aikana lapset joutuivat osallistumaan talkootoimintaan jota organisoitiin koulun kautta: ”*Sota-aikaa, koko ajan sodan aikana. Aina tiukemmin ja tiukemmin joutus kaikkee.*”⁴⁵⁸ Jokaiselle oppilaalle oli määrätty omat tehtävänsä. Lapset mm. keräsivät pihkaa, korjasivat unikkopellon satoa ja viljelivät kessua. Tuotteet menivät osin lääketeollisuuden, osin muun sotateollisuuden käyttöön. Talkootyönä tehdyt toimet kirjattiin tarkasti vihkoon. Työstä ei saanut rahapalkkaa, vaan tehdyistä askareista kertyi pisteitä ja niillä sai jonkinlaisen merkin. Muistot liittyvät mitä ilmeisimmin sota-aikana Suomessa laajasti organisoituun talkootoimintaan, jolloin moni kotirintaman suomalainen osallistui mm. rakennus-, keräys- ja maataloustalkoisiin. Nuorten talkootyötä varten perustettiin ensin 1941 Suomen Nuorison Iskujoukot, ja myöhemmin talkootyöstä vastasi Nuorten Talkoot Ry. Lapsia palkittiin hyvistä työsuorituksista erilaisilla talkoomerkeillä.⁴⁵⁹

Tuomaalan tekemien huomioiden mukaan opettajien henkilökohtainen asenne lasten työnteekoon vaikutti siihen, miten koulusta poissaoloihin suhtauduttiin ja millaisia

⁴⁵⁶Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 10.7.1940.

⁴⁵⁷Tuomaala 2004, 141-142, 151-152.

⁴⁵⁸M/14/02/7.

⁴⁵⁹Perälä 8.10.2008.

rangaistuksia pinnareille annettiin. Kun osa opettajista korosti koulun oppimistyön ensisijaisuutta, edusti toisille agraarinen työ koulunkäynnin ohella tapahtuvaa kansalaiskasvatusta.⁴⁶⁰ Yläneellä lasten koulutyön ohella tekemään työskentelyyn suhtauduttiin ainakin jossain määrin positiivisesti. Yläkoulun oppilaille myönnettiin useana vuonna kausiluontoisiin maataloustöihin kuten perunoiden nostoon liittyviä vapautuksia. Esim. syksyllä 1933 yläkoulun kahden ylimmän luokan oppilaat päätettiin vapauttaa 10 päiväksi koulutyöstä, antaen heille ns. perunalupaa⁴⁶¹.

Työnteon arvostus näkyy mm. koulunsa päättävien oppilaiden saamista muistokirjasista. Vuonna 1921 koulusta pääseville IV-luokan oppilaille koulun puolesta lahjoitettiin muistokirjanen *Voittamisen taito*⁴⁶², ja seuraavana vuonna *Työn vainioille*⁴⁶³. Työnteon merkitystä korostettiin myös oppikirjoissa, kuten 1940-luvulla julkaistussa *Nuorten kansalaistieto* -oppaassa: ”Tullakseen toimeen täytyy melkein jokaisen ihmisen tehdä työtä. (...) Jokainen kunniallinen työ, on se kuinka halpa-arvoista tahansa, on yhteiskunnalle hyödyllinen. Ja jokaisen on tehtävä ahkerasti työtä. Työ on miehen kunnia.”⁴⁶⁴ Myös *Suomen poikien ja tyttöjen omassa terveysoppaassa* koululaisten ruumiillinen työnteke esiteltiin terveyttä ja mielenvirkeyttä edistävänä toimintana, josta rehelliselle ja ahkeralle työntekijälle oli luvassa henkilökohtaista menestystä ja tyydytystä⁴⁶⁵.

Uskoisin, että opintojen vuoden mittaisen lykkäyksen taustalla vaikuttivat perheiden köyhyyteen liittyvät mitä moninaisimmat syyt seurauksineen. Yksi keskeisistä tekijöistä voisi olla juuri lasten työnteon välttämättömyys perheen toimeentulon turvaamiseksi, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi. Johtokuntaan kuuluva opettaja tiedusteli kansakoulutarkastajan kannanottoa asiassa, jossa oppilas oli vapautettu koulunkäynnistä pitkän matkan vuoksi. Lisäksi johtokunta vapautti hänet vielä ”siksi, että perhe elää köyhissä oloissa, joten tämän oppilaan pitää olla jo ansiotyössä”⁴⁶⁶. Tarkastaja vastasi, että työnantajan pitäisi antaa aikaa jatkokoulun käyntiin ja myös kunnan avustaa kyseistä oppilasta. Lopuksi hän vielä totesi: ”Monasti tuollainen on vain isännän kovuutta.”⁴⁶⁷ Tapauksesta käy ilmi eri tahojen ristiriitainen suhtautuminen koulunkäynnin ja työnteon väliseen suhteeseen. Johtokunnan puolelta ilmiselvästi ymmärrettiin työnteon tärkeys ja nuoren työpanoksen merkitys köyhälle perheelle. Toisaalta päätöksen oi-

---

⁴⁶⁰Tuomaala 2004, 151.

⁴⁶¹Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 13.9.1933.

⁴⁶²Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 27.5.1921.

⁴⁶³Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 29.5.1923.

⁴⁶⁴Merikoski & Merikoski 1943, 14.

⁴⁶⁵Tuomaala 2004, 258.

⁴⁶⁶Yka, Kirkonkylän kansakoulu, kunnan viranomaisten kirjeet, 18.11.1936.

⁴⁶⁷Yka, Kirkonkylän kansakoulu, kansakoulutarkastajien kirjeet ja kiertokirjeet, n:o 1647, 1936.

keudellisuus haluttiin kuitenkin vielä varmentaa viralliselta taholta. Koulutarkastaja taas näki syntipukkina isännän, joka vain kovuuttaan oli nuoren koulunkäynnin esteenä.

5.4 Koulukeittolatoimintaa

Koulukeittolayhdistys perustettiin Suomeen vuonna 1905. Sen tavoitteena oli parantaa köyhimpien lasten kehitystä ja kasvua, sillä perheiden huono ravintotilanne näkyi ja tuntui myös lasten fyysisessä olemuksessa ja terveydentilassa.⁴⁶⁸ Keittolatoiminta käynnistyi kuitenkin hitaasti, ja vielä 1930-luvun puolivälissä vain vajaalla 30 prosentilla kaikista kansakouluista oli keittola. Maksuton kouluruokailu ja kaikille oppilaille taattu kouluateria yleistyivät 1940-50 -luvun kuluessa.⁴⁶⁹ Pitkään enemmistö suomalaislapsista siis toi kouluun omat eväät. Kotien varallisuus tai varattomuus näkyi kouluväissä, joista tulikin eräänlainen sosiaalisen erottelun väline vakavaraisten ja vähävaraisten perheiden lasten välille.⁴⁷⁰

Pahimmillaan huonot eväät johtivat julman yksilöivään koulukiusaamiseen, kuten vuonna 1920 syntynyt kivijärveläinen Kalevi kuvailee: *”Tuota kunnalliskoti kun oli tuossa, sieltä kävi koulua yks Lassi-niminen poika. (...) Hän oli kehitysvammanen. Siinä mielessä kehitysvammanen, että oli raajarikko, hän ontu toista jalakaansa, oli niin sanottu koukkupolovi ja tuosta nilkasta jäykkä ja hyvin huonosti pääsi sillä jalalla liikku- maan. Hän kuitenkin kävi koulua. Ja hänen eväänsä olivat erittäin huonot. (...) Mutta se mikä oli pahinta sitten, josta olen muistanut monta kertaa sitten niin näillä parempiosaisten lapsilla oli hyviäkin evvääitä, saatton olla jotakin leikettä, kananmunaa ja semmostakin siellä leivässä ja niillä härnäisivät sitä Lassia. Söivät tietysti siitä voilei- vältä niin paremmat palat ja sitten tuota nuoleksivat voin pois ja heittivät sinne maahan ja sitten jopa hiekkaan polokien, muttaan polokien sen kostean leipäpalan ja sen jälä- keen sitä vietiin sitte Lassille, joka sitten sitä vähän puhistettuaan sitte söi suihin- sa.”*⁴⁷¹

Yläneen Kirkonkylän kansakoulussa koulukeittolatoiminta alkoi niinkin varhain kuin vuonna 1914. Jo pari vuotta aiemmin asianharrastajat ja vanhemmat olivat pitäneet kokouksen, jonka tuloksena syntyi kahdeksanhenkinen keittolatoimikunta. Toiminta käynnistettiin vapaaehtoistyön varassa, mutta tilannetta helpottivat Koulukeittolayhdis- tykseltä saadut avustukset sekä valtion vuonna 1913 ensimmäisen kerran myöntämä

---

⁴⁶⁸Tuomaala 2004, 284.

⁴⁶⁹Mattila-Lonka 2001, 105.

⁴⁷⁰Tuomaala 2004, 284.

⁴⁷¹Tuomaala 2004, 293.

tuki.⁴⁷² Tultaessa 1920-luvulle koulun keittolatoiminta olikin jo suhteellisen vakiintunut. Kun Mykkälän pienten lasten koulusta ei vielä kouluruokaa saanut, oli se Kirkonkylän kansakoulussa osa oppilashuoltoa. Kansakoulusta saadun aterian merkitys tulee esiin erään kartanon metsätyömiehen pojan muistelussa, jonka koulunkäynti ajoittuu 1930-luvulle. Ensin kouluun joutui tuomaan omat eväät: ”*Et sit viime vuosina ruvettiin koulukeittolast saamaan. Se oli hyvää. (...) Se oli iso parannus.*”⁴⁷³ Kyseessä on sama kolmilapsisen avioperheen poika, jonka perheen yksipuolista ruokavaliota täydennettiin isoisältä saaduilla ruokatarpeilla.

Kouluruoan saatavuus vaikutti myös vanhempien toiveisiin siitä, mihin Yläneen kouluista lapset pääsivät. Kirkonkylän kansakoulun johtokunta päätti lukuvuodeksi 1954-1955 ilmoittautuneesta 43 alakoulun oppilaasta tilanpuutteen vuoksi siirtää kymmenen Ristinummen alakouluun. Päätöksestä valitti Vanhankartanon työnjohtajan rouva. Hän vaati kahden poikansa sijoittamista Kirkonkylän kansakouluun jossa oli jo järjestetty kouluruokailu. Tähän ei johtokunnan taholta kuitenkaan suostuttu, viitaten tilasioihin ja siihen, että Ristinummen koululla tulee myöskin aikanaan toimimaan koulukeittola.⁴⁷⁴

Kirkonkylän kansakoululla kouluruoan jakamisen osalta ei tehty tiukkoja kriteerejä vaan se annettiin mahdollisuuksien mukaan kaikille oppilaille. Ensisijalla olivat tietenkin köyhimmät koululaiset. Esim. lukuvuoden 1920-1921 kevätkaudella kaikille kansakoulun 55 oppilaalle annettiin ruoka koulun keittolasta⁴⁷⁵. Myös vuonna 1958 kaikki ala- ja yläkoulun oppilaat pääsivät nauttimaan kouluruoasta⁴⁷⁶. Poikkeuksen teki sota-aika, jolloin ruokaa ei välttämättä voitu jakaa laisinkaan⁴⁷⁷. Yksinkertainen selitys löytyy johtokunnan pöytäkirjoissa eteenkin 1920-luvulla toistuvasti esiintyvistä toteamuksesta: ”*Koska kaikki koulun oppilaat katsottiin yleensä vähävaraisiksi, ei mitään koulukeittolamaksua katsottu soveliaaksi.*”⁴⁷⁸ Pääsääntöisesti kaikki koulun oppilaat siis katsottiin oikeutetuiksi kouluruoan nauttimiseen. Oppilaiden yleinen vähävaraisuus selittyy osin heidän perheidensä yhteiskunnallisella asemalla. Vanhempien säädyn mukaan jaoteltuna lukuvuonna 1920-1921 suurin osa oppilaista oli torpparien ja työväen

---

⁴⁷²Mattila-Lonka 2001, 104-105.

⁴⁷³M/13/01/5.

⁴⁷⁴Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 27.8.1954.

⁴⁷⁵Yka, Kirkonkylän kansakoulun vuosikertomus 1920-1921. Ravitseminen aloitettiin 17.1. ja lopetettiin 14.5. joten ruokaa jaettiin lukuvuoden aikana 91 eri päivänä. Ravintoaineisiin, polttopuihin ja keittäjän palkkioon meni yhteensä 3834 mk, josta suurin osa saatiin valtionapuna ja asianharrastajilta. Kunta maksoi polttopuut (300mk). Lain mukaan kouluruokailun järjestäminen tuli maalaiskuntien vastuulle 1.8.1943 lähtien. Yka, kansakoulun johtokunnan ptk. 16.8.1943.

⁴⁷⁶Yka, Kirkonkylän kansakoulun vuosikertomus vuodelta 1958.

⁴⁷⁷Yka, Kirkonkylän kansakoulun vuosikertomus 1941-1942.

⁴⁷⁸Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 29.5.1923. Muutaman oppilaan vanhemmat olivat lahjoittaneet keittolalle ruokatarpeita.

lapsia (32opp.). Seuraavaksi eniten oli pikkutilallisten ja pikkuliikkeen harjoittajien lapsia (23opp.), kun suurtilallisten tai virkamiesten lapsia oli vain yksi.⁴⁷⁹

5.5 Sairaus, laiskuus, heikko käsityskyky

Lasten terveeseen kasvuun ja kehitykseen kiinnitettiin 1900-luvun alkupuolen terveys- ja valistusoppaissa sekä oppikirjoissa erityistä huomiota, sillä tavoitteena oli taata yhteiskunnalle laadultaan hyvää väestöainesta. Normimitoitus oli ahdasta ja koulumaailman erottelussa poikkeava lapsuus ilmeni niin fyysisinä kuin psyykkisinä ominaisuuksina.⁴⁸⁰ Edellä käsitellyt poikkeavaan lapsuuteen ja koulunkäynnin vaikeuteen liittyvät tekijät olivat hyvin käytännönläheisiä ja aineelliseen puutteeseen liittyviä. Entä näkyikö Kirkonkylän kansakoulun arkistossa merkkejä oppilaiden kategorisoinnista ns. poikkeavien ruumiillisten tai henkisten ominaisuuksien vuoksi? Oppivelvollisten luettelomiskirjan perusteella erottelu näyttäisi olleen hyvin vähäistä, sillä siitä löytyy vain yksi heikkoon käsityskykyyn tai tylsämielisyyteen viittaava merkintä: vuonna 1922 syntyneen mäkitupalaisen pojan kohdalle on merkitty *idiotti*⁴⁸¹. Johtokunnan pöytäkirjat antavat asiasta kuitenkin hieman toisenlaisen kuvan, kuten mm. seuraava esimerkki osoittaa: ”*Sielullisesti poikkeavan kansakoulun oppilaan tutkiminen. Opettajien kertoman mukaan Kirkonkylän kansakoulun III luokan oppilas - - on siinä määrin sielullisesti poikkeava ja koulun työjärjestystä ja -rauhaa häiritsevä, että olisi välttämätöntä saada hänet kasvatusneuvolaan tutkittavaksi.*”⁴⁸² Mitä opettajat ja johtokunta sielullisesti poikkeavalla tarkoittivat, ei tässä yhteydessä sen tarkemmin saa selitystä.

Ns. psyykkiseen poikkeavuuteen viittaavat määritelmät olivatkin johtokunnan pöytäkirjoissa nykynäkökulmasta katsottuna usein melko epämääräisiä. Eräs poikaoppilas oli vain yksinkertaisesti havaittu vajaakykyiseksi koulutyössään, joten johtokunta päätti vapauttaa hänet kokonaan⁴⁸³. Koulunkäynnistä voitiin vapauttaa myös varsinaisen ruumiillisen sairauden, kuten esim. keuhkovian⁴⁸⁴ tai ”*migraenan-luontoiseen hermosairauden ja heikon terveydentilan*”⁴⁸⁵ perusteella. Toisinaan erilainen lapsuus ilmeni

---

⁴⁷⁹Yka, Kirkonkylän kansakoulun vuosikertomus 1920-1921. Oppilaita oli siis yhteensä 56 mutta kouluruokailusta osalliseksi pääsi 55 lasta. Voisi olettaa, että ylempään säätyyn luettu oppilas ei ollut ruoka-avun tarpeessa.

⁴⁸⁰Tuomaala 2004, 255.

⁴⁸¹Yka, Kirkonkylän kansakoulu, oppivelvollisten luettelomiskirja 1920-1945.

⁴⁸²Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 29.1.1959.

⁴⁸³Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 30.8.1931.

⁴⁸⁴Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 7.12.1938. Paimion keuhkotautiparantolan ylilääkärin suosituksesta poikaoppilas päätettiin vapauttaa yhdeksi lukuvuodeksi.

⁴⁸⁵Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 12.9.1938. Ilmeisesti migreeni oli johtokunnan jäsenten mielestä sen verran epämääräinen vapautuksen syy, että paikallisen lääkärin tutkimuksen

niin henkisenä kuin ruumiillisena poikkeavuutena, kuten tämän 8-vuotiaan pojan kohdalla: ”Lisäksi päätti johtokunta vapauttaa toistaiseksi - - joka aivokalvotulehduksen sairastettuaan on lääkäri lausunnon mukaan vasta 5,5 vuoden vanhan lapsen kehityksellä ja ruumiillisessa kehityksessä viallinen.”⁴⁸⁶

Vihjeet koulumaailmassa käytetyistä psyykkisen erottelun keinoista ja vallinneista ennakkoluuloista näkyvät paikallisten virkamiesten kirjoitusten lisäksi joissakin koulutarkastajien kannanotoissa. Yläneläinen opettaja tiedusteli Rauman piirin tarkastajalle vuonna 1936 lähettämässään kirjeessä seuraavaa: ”Onko 14 vuotta täyttäneiden, jotka eivät ole huonon taitonsa ja laiskuutensa vuoksi saaneet kansakoulun päästötodistusta ja jotka siis ikänsä perusteella ovat jättäytyneet pois kansakoulusta, pakosta saatava jatko-opinnoille?”⁴⁸⁷ Herra tarkastaja vastaa: ”Kyllähän mainitunlaisia oppilaita on vaikea hallita, mutta kyllä lain mukaan heidän pitää jatko-opetukseen tulla. Oppivelvollisuuslain 4§:n 2.kohdan mukaan voidaan vapauttaa heikon käsityskyvyn perusteella tyhimmät ja pahimmat, sillä monasti heissä on molemmat viat.”⁴⁸⁸ Kansakoulun johtokunta päätyi nähtävästi jälkimmäisen ehdotuksen kannalle, sillä kyseiset kuusi poikaoppilasta (joihin kuului eräs Vanhankartanon työväen avioton poika) päätettiin vapauttaa opinnoista ilman päästötodistusta⁴⁸⁹.

Toisinaan poikkeavuus ilmeni koululaisten pahatapaisena käytöksenä. Tähän puuttuivat ensin opettajat jotka rankaisivat huonosti käyttäytyviä oppilaita mm. seisottamalla heitä nurkassa tai poistamalla luokasta. Kun kyseessä oli hieman vakavampi asia, kun oppilaat olivat esim. syyllistyneet pieniin varkauksiin ja muutenkin sopimattomaan käytökseen, oli seurauksena yleensä asian selvittäminen johtokunnan esimiehen luona⁴⁹⁰. Käytännössä tämä tarkoitti pitkään kartanonisäntä Onni Rantasalon juttusille joutumista, sillä hän toimi Kirkonkylän koulun johtokunnan puheenjohtajana 1910-luvulta aina 1940-luvun puoliväliin asti. Joskus nuhtelu ei riittänyt, vaan johtokunta turvautui pahatapaisia oppilaita ojentaessaan järeämpiin toimenpiteisiin: ”Johtokunta päätti ryhtyä toimenpiteisiin kansak.op. - - lähettämisestä kasvatuslaitokseen. Tämän asian päätti antaa johtokunta edelleen viranomaisten huostaan.”⁴⁹¹

---

jälkeen vaadittiin vielä koululääkärin suorittamaa tarkistusta. Lopulta Uudenkaupungin piirimielisairaalan ylilääkärin lausuntoon perustuen tyttöoppilaalle myönnettiin vapautusta yhdeksi lukuvuodeksi.

⁴⁸⁶Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 9.9.1957.

⁴⁸⁷Yka, Kirkonkylän kansakoulu, kunnan viranomaisten kirjeet, 18.11.1936.

⁴⁸⁸Yka, Kirkonkylän kansakoulu, kansakoulutarkastajien kirjeet ja kiertokirjeet, n:o 1647, 1936.

⁴⁸⁹Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 25.11.1936.

⁴⁹⁰Esim. Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 31.10.1928.

⁴⁹¹Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 31.10.1928.

Yksi osa lasten terveystalustuksesta oli raittiuskasvatusta. Se perustui valistaviin teksteihin, kuviin ja puheisiin, joissa kansalaisihanne raittiin miehen onnellisesta kodista vertautui ihanteen kääntöpuoleen, juomarin kurjaan kotiin. Vuonna 1922 kouluhallituksen raittiuskasvatuksen tavoitteissa painotettiin ennen kaikkea ”yksilön edesvastuuntunteen herättämistä ja lainkuuliaisuuden välttämättömyyden tehostamista vastaisille kansalaisille”.⁴⁹² Kansakouluhallitukselta saapuneen kiertokirjeen johdosta Yläneen Kirkonkylän kansakoulussa päätettiin pitää vuonna 1922 raittiusviikko. Siihen sisältyi yksi raittius tunti ja eri aineiden yhteydessä koko viikon aikana ”kosketellaan raittiuskysymyksen eri puolia”.⁴⁹³ Valistuksen sanomaa pyrittiin syventämään myös erilaisten raittiuskilpailukirjoitusten avulla⁴⁹⁴, joita Yläneelläkin järjestettiin⁴⁹⁵.

5.6 Käsityötaidot ihannetytön mittana

Ilman asiasta erikseen kysymättä kietoutuivat Elisän ja Sallin koulumuistot ensisijaisesti tyttöjen käsityötunteihin. Tämä on sikäli ymmärrettävää, sillä ”käsillä oppiminen” kuului vahvasti 1900-luvun alkupuolen kansakouluopetuksen sisältöön. Sukupuolen mukaan eriytyneiden käsityötaitojen kautta oppilaita harjoitettiin mies- ja naiskansalaisuuteen, eriäviin yhteiskunnallisiin tehtäviinsä. Tyttöjen käsityöopetuksessa yhdistyivät niin henkisiä kykyjä kehittävät kuin käytännölliset kasvatustavoitteet. Opetuksessa harjannutettiin tulevan perheenemännän kotia ja perheenjäseniä hyödyttäviä taitoja, ja aikakauden kasvatusideologian mukaan kotien kautta tämä hyöty heijastui suoraan koko kansakunnan hyvinvointiin ja kansantalouteen. Tuomaalan haastatellut kertoivat tyttöjen käsityöistä ylisukupolvisena yhdistävänä toimintana, jonka kautta omaa elämäntulkua ja maalaisnaisen elämää muistellaan.⁴⁹⁶

Yläneen Kirkonkylän kansakoulussa vähävaraisten ja varattomien tyttö- ja poikaoppilaiden käsityöopetusta tuettiin hankkimalla heille koulun puolesta erilaisia käsityötarpeita⁴⁹⁷. Perheenemännän taitojen merkitys korostuu myös eräässä valtioneuvoksen tekemässä testamenttilahjoituksessa, joka säädännön mukaan oli käytettävä ”Suomen kuntien köyhimpien, mutta samalla lahjakkaimpien lasten elatuksen avuksi heidän

---

⁴⁹²Tuomaala 2004, 259-261.

⁴⁹³Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 25.10.1922.

⁴⁹⁴Tuomaala 2004, 261.

⁴⁹⁵Esim. lukuvuonna 1950-1951 pidettyihin raittiuskasvatuksen kirjoituskilpailuihin osallistui yhteensä 84 oppilasta, joista palkintoja jaettiin 21 oppilaalle. Tuolloin ala- ja yläkoulussa oli oppilaita 99, jatkokoulussa 26. Yka, Kirkonkylän kansakoulun vuosikertomus 1950-1951.

⁴⁹⁶Tuomaala 2004, 222-224, 231-232.

⁴⁹⁷Esim. Yka, Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan ptk. 31.8.1922 ja 26.11.1947.

käydäkseen kaiken vuotta kunnan kansa- ja käsityökouluissa".⁴⁹⁸ Kansakouluntarkastaja oli määrännyt lahjoitusrahoista 20 markkaa annettavaksi Kirkonkylän kansakoulun yhdelle tyttöoppilaalle. Oppilaan valinnassa johtokunnan tuli huomioida erityisesti käsityötaito, sekä mahdolliset taidot puutarhanhoidossa ja terveystoimissa.

Sallin ja Elisan kerronnassa käsityötuntien mielekkyys oli pitkälti sidoksissa kulloiseenkin opettajaan. Ne toimivat myös luokittelun kenttänä, jossa hyvät ja huonot käsityötaidot erottivat oppilaat toisistaan. Käskyttävä opetustyyli ja muiden koululaisten kuullen töiden ääneen pilkkaaminen tosin tekivät hyvästäkin käsityötaitajasta aran oppilaan, kuten Elisan tapauksessa: *"Kopan (opettaja) aikan voi et ku oli pitkii ne käsityötunnit, ko ei uskaltanu men näyttämään kato, ja... Mää en saanu ikin mittään valmiiks ko mää purin ain ja tein taas ja... (naurua)... Joo ja määki tein jo koton vaiks mitä, mut tota siält ei tullu mittään. Kyl munki olis varmaan kymppi tarvinnu saad käsistöistäni."*⁴⁹⁹ Vielä vaikeampi tilanne oli Sallille, jolta käsityöt eivät ottaneet luonnistaakseen: *"Ko sillon oli tosiaan niinku sää olit käsityötaitoinen, mut arvaas mua. Mää näytin villasukkaaki kuule niin et hampaat irves kato, ja ko ei siit tullu mittään ja mää olin kiukkunen sit koton et en mää tämmöst ikinä kuro, ja piti ol semmost pitkää harmaat sukkaa. Ni mää kudoin ko jottain mitäki tanttuu, ja äiti oli sit välil, niin hän vähä heltyi sit niin hän kuto sit ko... Joo ja ko mää menin kouluun, ni heti huamas sit toisellaisen jäljen."*⁵⁰⁰

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Pro gradu –tutkielman tekeminen oli pitkä ja haastava, mutta mielenkiintoinen tutkimusmatka aviottomuuden historiaan. Hyödynsin tutkimuksessani Saara Tuomalan käyttämää näkökulmaa, jossa poikkeavaa lapsuutta lähestytään kolmesta eri lähtökohdasta käsin. Oman haasteensa asetti käyttämäni muistitietoaaineisto, sillä sitä oli hyödynnetty jo aiemmin kirjaprojektin yhteydessä. Kysymyksenasetteluni kuitenkin antoi mahdollisuuden lähestyä aineistoa uudeltaisesta näkökulmasta käsin. Syksyllä 2011 tekemäni kahden au-lapsena syntyneen naisen teemahaastattelu vei tarkastelun vielä henkilökohtaisemmalle tasolle. Oman ulottuvuutensa tutkimukseeni toi arkistolähteiden - erityisesti Yläneen kunnan arkiston - melko laajamittainen käyttö. Materiaalia oli runsaasti ja sen läpikäymiseen kului aikaa. Tutkimuskäytössä nähtävästi ennen hyödyntämätön lastenvalvojan aineisto nousi keskeiseksi lähteeksi rakentaessani kuvaa yläneläisten au-lasten

⁴⁹⁸Yka, Kirkonkylän kansakoulu, kansakoulutarkastajan kirjeet 1921-1976.

⁴⁹⁹N/05/03/10-11.

⁵⁰⁰N/02/01/11.

valvonnan perinteistä. Oman päänvaivansa aiheutti työn rakenne. Tavoitteenani oli kuvata sekä au-lasten ja äitien asemaa, että siinä tarkasteluajankohtana mahdollisesti tapahtunutta muutosta. Tutkimuksen keskiössä ovat isättömät lapset ja avioton lapsuus. Lasten asemaa ei kuitenkaan voida ymmärtää ilman, että tarkastellaan myös naimattomiin äiteihin kohdistuneita ennakkoluuloja ja heidän selviytymisen mahdollisuuksiaan. Tuntui luontevimmalta rakentaa työn sisältö aihekokonaisuuksittain. Päädyinkin ratkaisuun, jossa varsinaiset käsittelyluvut etenevät teemoittain, mutta niiden sisällä myös ajallinen ulottuvuus on läsnä.

Millainen au-lasten ja äitien asema 1900-luvun alkupuolen agraarisessa Suomessa sitten oikein oli? Lähestyin aihetta tarkastelemalla ensin aviottomia perheitä kohdanneita yleisiä moraalisia, sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia. Pohdin tutkimusaineistoni valossa, minkälaiset elämäntilanteet loivat epätoivotun ja poikkeavan lapsuuden kuvia. Aiheuttiko juuri isättömyys pelottavan lapsuuden kokemuksia? Esitin johdannossa oletuksen, että köyhyys oli suurempi stigma ja haitta kuin yksittäinen tekijä, kuten aviottomat lapset tai isättömyys. Tämä tutkimus tukee johtopäätöstä, että näin todellakin oli. Aineistossani köyhyys oli läsnä niin taloudellisena, sosiaalisena kuin kokemuksellisenä ulottuvuutena. Kokemukset poikkeavasta lapsuudesta kietoutuivat mitä moninaisimpien syiden kuten huonon asumistilanteen, perheen monilapsisuuden, työttömyyden, pienituloisuuden, psyykkisen tai fyysisen sairauden ja vanhempien kuoleman ympärille. Usein ongelmien taustalla vaikutti perheitä koskettava vähävaraisuus tai suoranainen köyhyys, jonka myötä lapset ajautuivat kunnallisen avun ja valvonnan alaisiksi. Pahimmillaan kohtalona olivat kokonaan leivättömät päivät. Myös kouluympäristössä ennen kaikkea varallisuus määritteli oppilaiden sosiaalista asemaa ja mahdollisuuksia yleensäkin osallistua opetukseen.

Kriisiaikoja kuten sotia lukuun ottamatta avioliiton ulkopuolinen syntyvyys oli 1900-luvun alkupuolen Suomessa selvästi laskusuunnassa. Yläneellä au-syntyvyys tosin oli maan keskiarvoa hieman korkeampaa, mutta asia on selitettävissä alueen suurilla sosiaalisilla eroilla. Kartanopitäjänä Yläneellä oli paljon pienipalkkaista tilatonta palveluväkeä, joiden mahdollisuudet avioitumiseen ja perheen perustamiseen heikkenivät itsenäisen elämän puutteen vuoksi. Aviottoman syntyvyyden laskusuunnasta huolimatta au-lasten ja äitien valvontaa tehostettiin Suomessa sotien välisenä aikana. Yhteiskunnan poliittiseen ilmapiiriin vaikutti vahvasti vuoden 1918 sisällissota, jonka myötä huoli tuoreen kansakunnan fyysisestä ja moraaliseen elinvoimasta kasvoi uusiin mittoihin. Aviottomat lapset muodostivat yhteiskunnalle niin taloudellisen ongelman kuin moraalisena uhkana. Isättömät perheet eivät sopineet länsimaissa vallinneeseen ydinperhemalli-

ihanteeseen, jonka mukaan perhe koostui avioliitossa elävästä isästä ja äidistä sekä lapsista. Maallinen valta suojeli yhteiskunnan keskusyksikköä perhettä ja sen sukupolvelta toiselle siirtämää omaisuutta. Kirkko puolestaan vaali kansalaisten siveellisyyttä. Yläneellä kirkkoherra nuhteli pahentavaista yhdyselämää viettäneitä varsinkin ennen salavuoteuspykälän kumoamista 1926 - ja vielä pitkään tämän jälkeenkin. Kirkkokurin alaisina olleet nuhdeltavat eivät kokeneet syyllistyneensä erityisen pahaan synnintekoon. Yhteisön harjoittama ns. epävirallinen valvonta ei arkistomerkitöjen perusteella näytäkään kohdistuneen erityisesti avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin tai aviottomiin lapsiin.

Tutkimuskirjallisuuden ja arkistolähteiden valossa virallisen tahon suhtautuminen lehtolapsiin oli jyrkempää ja muuttui hitaasti. Tämä näkyy myös sosiaali- ja perhepoliittisten etuuksien hitaana kehityksenä. Etuudet perustuivat yleensä ns. mieselättäjämalliin ja ne kohdennettiin erityisesti avioperheille. Vuonna 1937 hyväksytty ja 1949 kaikkien äitien saatavilla olevaksi universaaliksi tueksi muuttunut äitiysavustuslaki oli askel oikeaan suuntaan. Kuitenkin vasta toisen maailmansodan seurauksena valvonnan painopiste siirtyi selvästi äitien elämäntavan tarkkailusta lasten elatuskysymysten ratkaisemiseen. Vuoden 1948 lapsilisäjärjestelmä ja vähitellen kehittyvä palkallinen äitiysloma paransivat osaltaan isättömien perheiden toimeentulon mahdollisuuksia. 1960-1970 -luvulla avoliitot yleistyivät ja mielipideympäristö alkoi vapautua.

Tutkimusajankohtanani aviottomien perheiden kannalta keskeisin lakiuudistus oli vuonna 1922 voimaan astunut laki avioliiton ulkopuolisista lapsista. Se ei kuitenkaan tuonut merkittävää parannusta aviottomien lasten ja äitien elinehtoihin. Päinvastoin heidän valvontansa kiristyi entisestään lain määräämän kunnallisen aviottomain lasten valvojan myötä. Näin tapahtui myös Yläneellä, jossa lastenvalvoja oli hyvin keskeisessä roolissa. On mielenkiintoista, että vaikka kättilö Alli Stenroos toimi pitkään kunnan lastenvalvojana, ei kukaan haastatelluista maininnut asiaa muistellessaan häntä. Lastenvalvojat yhdessä holhouslautakunnan kanssa vastasivat kunnan aviottomien perheiden asioiden hoidosta. Kirkkoherra toimi yhteistyössä kunnan virkamiesten kanssa, tiedottaen lehtolasten syntymästä sekä heitä koskettavista elämänmuutoksista. Yläneläisten lastenvalvojien pääasiallisena huolenaiheena oli selvästi lasten elatuksen järjestäminen. Muuten uhkana oli, että kunta joutui maksumieheksi köyhäinhoidon muodossa. Elatusvelvollisia oli hankala saada tilille ja kiistoja puitiin usein oikeudessa asti. Lasten eduksi selvitettyjen elatusapuasiain osuus kasvoi vähitellen vuosi vuodelta. Kun vielä 1940-luvun lopulla elatus oli järjestetty vain reilun 30 prosentin osalta, oli vuosikymmentä myöhemmin päästy jo 77 prosenttiin. Maksetut elatusavut olivat kuitenkin yleensä aivan liian pieniä turvaamaan lapsen elatuksen.

Sosiaalihuolto ja lastensuojelu kulkivat pitkään käsi kädessä kunnallisen köyhäinhoidon ja vuoden 1922 köyhäinhoitolain kanssa. Monelle apua tarvitsevalle köyhäinhoitoon turvautuminen oli ainoa vaihtoehto. Aviottomien lasten osuus köyhäinapua saaneista alaikäisistä suomalaislapsista oli ilmeisen suuri. Au-lapset joutuivat köyhäinhoidon varaan useammin maaseudulla kuin kaupungeissa. Yläneellä aviottomat perheet olivat vain yksi osa köyhäinhoidon monenkirjavaa asiakaskuntaa. Arkistolähteiden mukaan avunsaajien joukossa oli myös Vanhankartanon työläisperheitä, vaikkei asiaa haastatteluissa muisteltukaan. Yleinen perheiden vähävaraisuus sen sijaan tuotiin esiin. On huomionarvoista, että suurin osa yläneläisistä lehtolapsista hoidettiin ilman kunnan avustuksia äidin tai tämän vanhempien luona. Näin tapahtui myös Elisan ja Sallin kohdalla. Miksi näin oli? Au-lasten asunto- ja hoito-olosuhteet todettiin lastenvalvojan taholta yleensä tavallisiksi köyhän perheen oloiksi. Kenties äidit eivät halunneet turvautua köyhäinhoidon apuun sen kontrolloivan ja nöyryyttävän luonteen vuoksi. Arkistomerkinnöistä löytyy viittauksia äitien siveettömänä ja pahatapaisena pidettyyn elämään. Taloudellisten edunvalvontatehtävien lisäksi lastenvalvojat kiinnittivät siis huomiota myös lasten kotioloihin, kasvatukseen ja henkiseen kehitykseen. Pääosin syyttävä sormi ei osoittanut aviottomiin lapsiin vaan naimattomiin äiteihin, joita moitittiin huonosta elämästä. Vaikein tilanne oli kunnalliskotiin joutuneilla yh-äideillä lapsineen. He olivat täysin riippuvaisia kunnan avusta ja näin ollen virkamiesten täydellisen valvonnan alaisia. Hoitopaikan valinnan taustalla näkyvät lisäksi taloudelliset tekijät. Kotihoito oli kunnalle sijoitus- tai laitoshoidon huomattavasti edullisempi vaihtoehto.

Yhteiskunnan normien rikkomisesta seuranneet rangaistukset ja häpeä kohdistuivat suurimmilta osin naimattomaan naiseen, joka myös kantoi vastuun lapsesta. Yksinäiset äidit kohtasivat mitä moninaisimpia käytännön haasteita. Työpaikan saaminen ja siitä kiinni pitäminen, lastenhoidon ja työn yhteensovittaminen sekä elämän perustarpeiden kuten asunnon järjestäminen muodostuivat välillä ylitsepääsemättömiksi ongelmiksi. Kun tilallisille avioton lapsi merkitsi pelkoa omaisuuden menettämisestä suvun ulkopuolelle, oli Vanhankartanon elinpiirissä tilanne toinen. On selvää, että kartanon työväen yhteisön suhtautuminen aviottomiin lapsiin ja heidän äiteihinsä erosi osin merkittävästi sekä tilallisten luokkakulttuurista että virallisen tahon katsantokannasta. Avioton lapsi ei ollut suuri häpeä tai taloudellinen uhka. Lapset kasvoivat tiiviissä työväen yhteisössä, jossa suhteellisen yhteneväinen arvomaailma pohjautui tilattomien luokkakulttuuriin. Perimysongelmia tai yhteisön sisäistä kilpailua ei syntynyt, koska muonapalkan myötä usein kaikki elämän perusedellytykset oli sidottu työnantajaan. Oli kaikkien etu ajaa yhteisiä asioita. Lapsuusmuistoissa kartanon työpäivät olivat raskaita ja

toimeentulo niukkaa. Palkkaan kuuluva asunto kuitenkin tarjosi katon pään päälle eikä nälkää tarvinnut nähdä – ruokaa oli aina. Vanhankartanon ns. kiinnipitävässä ympäristössä ihmisten läheisyys ja yhteisöllisyys kompensoivat elinehtojen niukkuudesta tai sosiaalisesta aliarvostuksesta johtuvaa elämän kovuutta. Moni yksinäinen äiti oli kotoisin kartanon alueelta, joten lehtolapsen kanssa sinne palaaminen oli luonnollista. Vastavuoroinen naapuri- ja sukulaisapu olikin korvaamatonta, kun äidit kamppailivat työntöön ja lastenhoidon yhteensovittamisen kanssa. Kartanon isännälle ei ollut väliä vaikka kyseessä oli avioton äiti lapsineen. Päinvastoin muonapalkan antaman turvan vastapainoksi heistä tarjoutui taloon sitoutuneita ja ahkeria työntekijöitä. Niin kauan kuin työt hoituivat, ei isännällä ollut tarvetta puuttua alustalaistensa yksityiselämään. Perheiden monimuotoisuus ja isäntömiesten lasten runsaslukuisuus olikin kartanolla niin luonnollinen asiantila, etteivät kertojat muistaneet siitä aina erikseen edes mainita.

Käsillä oleva tutkimus rajoittuu tiettyyn aikaan, paikkaan ja lähdeaineistoon, joten sen esiin piirtämä kuva avioliiton ulkopuolisen syntymän seurauksista on rajallinen. Se kuitenkin tarjoaa yhdenlaisen näkökulman siihen, millainen aviottoman lapsen ja äidin osa 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa on ollut. Avioton lapsuus ei automaattisesti johtanut poikkeavan ja pelottavan lapsuuden kokemuksiin. Lapsen elämänkulku oli pitkälti riippuvainen äidin jaksamisesta ja hänen elämäntapansa hyväksymisestä. Elisan ja Sallin kohdalla oli kyse suhteellisen tavalliseksi koetusta maaseudulla vietetystä lapsuusajasta, johon jätti jälkensä Vanhankartanon omintakeinen elämäntapa. Elinpiiri oli rajattu ja turvallinen, pelon- ja huolenaiheet hyvin arkipäiväisiä. Lapset olivat yhteisön jäseniä, eikä heitä eroteltu syntyperän mukaan. Myöskään kylä- tai koulu yhteisössä isäntömyys ei johtanut nimittelyyn tai kiusaamiseen. Lapsuuden leikit, työt ja koulunkäynti rytmittivät muistelijoiden arkea. Maailmalle oli lähdettävä nuorena. Sotien jälkeen kartano ei enää ollut entisenlainen suurtila, jossa työtehtävät siirtyivät perintövirjana sukupolvelta toiselle. Nuorempi polvi myös haaveili paremmasta toimeentulosta ja itsenäisen elämän mahdollisuudesta. Äitien kokemuksiin ei valitettavasti pääse enää käsiksi kuin toisen käden kertomusten ja arkistomerkitöjen kautta. Jonkinlaisen aavistuksen kohdatuista haasteista ja elämän säröisyydestä antaa Sallin puheissa usein toistuva toteamus: ”*Et mitä taas sit niinku vanhempin et jos sanotaan et äiti, jos äiti olis kertomas ni vois kertoa aivan toista.*”⁵⁰¹

---

⁵⁰¹N/02/01/47.

LÄHTEET

Haastattelut

Turun yliopiston museologian oppiaineen arkisto, Turku / Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto, Yläne, Pöytyä.

Kartanon väen syksy -projektin litteroidut haastattelut 2005-2008.

Haastattelu 25.10.2011, Turku. Tekijän hallussa.

Arkistoaineistot

Yläneen kunnan arkisto, Yläne, Pöytyä (Yka).

Holhouslautakunta (Holh lk III 4):
holhouslautakunnan pöytäkirjat 1920-1959

Kunnallislautakunta (Kunn lk I):
kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1920-1941

Köyhäinhoito-, huolto- ja sosiaalilautakunta (Sos lk III 16):
pöytäkirjoja 1920-1959
toiminta- ja vuosikertomukset
saapuneet ja lähetetyt kirjeet ja asiakirjat
oikeuden päätökset 1920-1959
köyhäin- ja lastensuojelukortistot 1934-1943
lapsilisäasiain käsittelykertomukset 1948-1959

Lastenvalvoja (Lastv III 17):
lastenvalvojan vuosikertomus 1925-1959
lastenvalvojan luettelo avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista
lastenvalvojan luettelosta poistetut 1935-1942
nimikirja 1926-1958
elatussopimukset, oikeuden päätökset, saapuneet/lähteneet kirjeet ja asiakirjat

Yläneen Kirkonkylän kansakoulu (III 13):
johtokunnan pöytäkirjat 1920-1959
vuosikertomukset 1920-1959
kansakouluntarkastajien kirjeet ja kiertokirjeet
satunnaisia tilastotietoja 1920-1959
oppivelvollisten luetteloimiskirja 1920-1945

Yläneen seurakunnan arkisto, Yläne, Pöytyä (Ysa).

Yläneen seurakunnan kirkonkirjat 1921-1960 (I Aa, aa:21-24).
Kirkkokurin alaisina olleitten luettelo 1888-1936 (I Hb 2, n:o 9).

Valokuvat

Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkisto, Yläne, Pöytyä.

Tutkimuskirjallisuus

Apo, Satu: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja Jää, Helsinki, 1995.

Ariès, Philippe: *Centuries of childhood*. Kääntänyt ranskasta englanniksi Robert Baldick. Penguin Books Ltd, Harmondsworth, 1973.

Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki, 1998.

Frykman, Jonas: *Horan i bondesamhället*. Liber, Lund, 1982.

Helmisaari, Arimo & Pihlman, Sirkku: *Kartanon väen syksy. Yläneen Vanhankartanon työväki muistelee*. Yläneen kotiseutuyhdistys ja Turun yliopiston museologian oppiaine. Priimus Media Oy/Ooli, Loimaa, 2008.

Henttinen, Annastiina: *Maanviljelysneuvos Onni Rantasalo (1883-1977)*. Biografiakeskus, SKS, julkaistu 20.5.2010.
(www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=477)

Hiilamo, Heikki: *Akantappolaista isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa*. Stakes, Helsinki, 2006.

Jaakkola, Jouko: *Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 1994.

Jousimaa, Kaarina: *"Jokainen lapsi on pelastettava elämälle."* Avioton äiti ja lapsi suomalaisessa yhteiskunnassa. Ensi Kotien Liitto r.y., Helsinki, 1983.

Korkiakangas, Pirjo: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki, 1996.

Lastenvalvoja. Arkistojen Portti, arkistolaitoksen kehittämä ja ylläpitämä tietopalvelu. Sivut päivitetty viimeksi 18.11.2011. (wiki.narc.fi/portti/index.php/Lastenvalvojat)

Markkola, Pirjo: *Maaseudun työläisvaimot. Tuntematon työläisnainen*. Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere, 1989.

Markkola, Pirjo: *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860-1920*. SKS, Helsinki, 2002.

Markkola, Pirjo: *Moninainen maalaisnuorisio. Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Toim. Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen. SKS, Helsinki, 2003.

Mattila-Lonka, Pia: *Kartanoita ja korven kansaa. Yläneen historia nälkävuosilta 2000-luvulle*. Yläneen kunta, Yläne, 2001.

Merikoski, K. & Merikoski, V.: *Nuorten kansalaistieto*. Kymmenes painos. Valistus, Helsinki, 1943.

- Niemelä, Heikki & Salminen, Kari: *Suomalainen sosiaaliturva*. Kela, Eläketurvakeskus, Työeläkevakuuttajat ja sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki, 2006. (uudistuva.kela.fi/in/internet/liite.nsf/net/280606095032ek/\$file/suomalainen.pdf)
- Nikander, Timo & Pietiläinen, Marjut: *Lapsiperheiden määrä pienin vuosikymmeniin*. Tilastokeskus, Väestötilastot. Sivu päivitetty viimeksi 16.8.2011. (tilastokeskus.fi/tup/v12010/art_2011-08-16_001.html)
- Nygård, Toivo: *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena, Jyväskylä, 1998.
- Nätkin, Ritva: *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*. Gaudeamus, Tampere, 1997.
- Perälä, Reijo: *Koko kansa talkoissa*. Yle, Elävä arkisto. Julkaistu 8.10.2008. (yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/koko_kansa_talkoissa_34217.html#media=34218)
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi: *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. SKS, Helsinki, 1995.
- Prost, Antoine: *Public and Private Spheres in France. A History of Private life. 5, Riddles of Identity in Modern Times*. Editors Antoine Prost and Gérard Vincent. Harvard University Press, Cambridge, 1991.
- Pulma, Panu: *Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki, 1987.
- Rahikainen, Marjatta: ”Naiset näkyvät Suomessa tekevän vaikka mitä.” ”Työllä ei oo kukkaan rikastunna.” *Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen. SKS, Helsinki, 2001.
- Rahikainen, Marjatta: *Philippe Ariès ja lapsuuden historia*. Tieteessä tapahtuu 3/2005. (www.tieteessatapahtuu.fi/0305/rahikainen.pdf)
- Rantatupa, Heikki: *Kansanhuolto toisen maailmansodan aikana 1939-1949. Suomen maatalouden historia osa 2. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS, Helsinki, 2004.
- Rasila, Viljo: *Suomen kartanolaitoksen viimeinen kukoistuskausi. Historiallinen aikakauskirja*. Toim. Pirjo Markkola. Numero 4/2007: Lukijoista kirjoittajiksi. Julkaisija Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. 105. vuosikerta.
- Roiko-Jokela, Heikki: *Holhoukseen julistamisen perusteista noin 1600-1985. Vanhuus, vaivat ja erilaiset*. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän historiallinen arkisto vol 4. Kopijyvä Oy, Jyväskylä, 1999.
- Satka, Mirja: *Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 1994.

Saurama, Erja: Lastensuojelupolitiikkaa 1950-luvulla. *Huostaanottokirja*. Toinen painos. Toim. J.P. Roos. Design Nurmisaari, Jyväskylä, 2004.

Snellman, Alex: *Suurtilat ja Suomen aateli 1800-1900 -luvuilla*. Ennen ja nyt, Historian tietosanomat. Julkaistu 5.10.2012. (www.ennenjanyt.net/?p=605)

Stark, Eija: *Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. SKS, Helsinki, 2011.

Suomen asetuskokoelma vuodelta 1922. Helsinki, 1923.

Tuomaala, Saara: *Poikkeava ja pelätty maalaislapsuus vuosisadan alun Suomessa – muistelukerronnan ja köyhäinhuollon muistiinpanojen vertailua*. Elore 2/2000, 7. vuosikerta. (www.elore.fi/arkisto/2_00/tuo200.html)

Tuomaala, Saara: *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939*. Bibliotheca Historica 89. SKS, Helsinki, 2004.

Tuomaala, Saara: *Yksinhuoltajaäidit ja -lapset naisten poliittisena työkenttänä 1900-luvun alussa*. Naisten täydet poliittiset oikeudet 100-vuotta -verkkosivusto, 2005-2007. (www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/artikkelit/yksinhuoltajaaidit.htm)

Tuominen, Oiva: *Yläneenkartano. Menneisyyden ja nykyisyyden esittelyä*. Uusi Aura, Turku, 1937.

Turpeinen, Oiva: Lastensuojelu ja väestönkehitys. *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki, 1987.

Urponen, Kyösti: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Toim. Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 1994.

Vattula, Kaarina: Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere, 1989.

Vihola, Teppo: Maatalouden rakennemuutokset itsenäisessä Suomessa. *Suomen maatalouden historia osa 2. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS, Helsinki, 2004.

Virkkunen, Gia: ”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin.” *Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla*. Bibliotheca Historica 127. SKS, Helsinki, 2010.

Åström, Anna-Maria: Työt ja työnteko Savon kartanoissa 1800-luvun alkupuolella. *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Toim. Raimo Parikka. SKS, Helsinki, 1999.

Östman, Ann-Catrin: Mekanisoinnin ensimmäinen aalto. *Suomen maatalouden historia osa 2. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS, Helsinki, 2004.

Lähde: Yks. lastenvalvojan vuosikertomukset 1943-1959; Yks. kirkonkirjat 1925-1942.

Avioton syntyvyys Yläneellä

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
a) Yläneen seurakunnan väkiluku	3508	3510	3537	3517	3484	3442	3352	3361	3376	3704	3427	3432	3405	3422	3448	3444		
b) Lapsia syntynyt yhteensä																		
niistä aviottomia																		
kunnan alueelle muuttanut au-lapsia																		

	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
a) Yläneen seurakunnan väkiluku	3486	3446	3435	3537	3603	3545	3802	3825	3828	3817	3815	3765	3734	3710	3684	3672	3672
b) Lapsia syntynyt yhteensä	55	62	90	90	69	81	89	90	78	86	79	68	56	61	63	60	53
niistä aviottomia	4	1	5	6	7	8	3	4	6	9	7	5	- *	7	4	5	2
kunnan alueelle muuttanut au-lapsia	1	3	2	1	1	1	2	3	1	1	1	1	- *	2	2	2	3

* Vuoden 1955 kohdalle ei ole merkitty syntyneitä tai kuntaan muuttaneita au-lapsia. Kuitenkin lastenvalvoja on lisännyt tekstin: "Ehdellä olevista syntyneistä ja kuntaan muuttaneista aviottomista lapsista on 3 merkitty LY:n luetteloon." Nämä lapset näkyvät vuoden aikana luetteloontietuissa (Liite 4).

Lapsista lastenvalvojalle tiedottanut

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
a) Äiti	2					2	7	3			1	1	1			1		3
b) Kätilö	4				5	5		3	7	5	5	1	2	2	3	1	3	4
c) Toinen lastenvalvoja												1			1			
d) Köyhäinhololautakunta													1					
e) Lapsen omainen																		
f) Sivullinen								1										
g) Ilmoituksen on tehnyt edellisen huomioon ottamatta					6	6	9	5	6	6	6	1	3	8	3	1	5	7
Seurakunnan pappi																		

Lastenvalvojan luettelossa toimintavuonna lapsia

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
a) Vuoden alussa	72	75	80	89	96	98	105	113	115	121	115	109	106	103	98	89	81	81
b) Vuoden aikana otettuja	6	6 ^a	11	8	6	8	10	9	7	6	6	3	7	8	7	3	6	9
c) Vuoden aikana poistettuja	3	3	2	1	4	1	2	7	1	12	12	6	10	13	16	11	6	8
d) Vuoden lopussa	75	80	89	96	98	105	113	115	121	115	109	106	103	98	89	81	81	82
e) Poistamisen syyt 1925-1942																		
lapsen kuolema	1	1	1	3										1				
isän/elatusvelvollisen kuolema							2		1									1
vanhempain naimisiinmeno	3	1	1	1	1		3		1	4	2	2	2	2	1	4	3	
muualle muutto	2	1		1	2	2	2	2	1	2	1		2	2	4			1
17-vuotiaaksi tulo									8	7	7	4	6	10	11	7	6	3
1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959		
a) Vuoden alussa	82	73	72	68	69	70	71	69	61	68	64	63	60	64	61	62		
b) Vuoden aikana otettuja	5	4	6	9	10	9	12	7	9	7	5	3	9	5	6	6		
c) Vuoden aikana poistettuja	14	5	10	8	9	8	15	14	2	11	6	6	6	5	8	5		
d) Vuoden lopussa	73	72	68	69	70	70	71	69	61	68	64	63	60	64	61	62		
e) Poistamisen syyt 1943-1959																		
kuolema	2	1	1	1	2	1												
toisen lastenvalvojan valvontaan siirtäminen	5		2	2	2				5	1	1	4	1	1	2	4	3	
vanhempain avioliittoon meno	3	1		1	1	2	3	5	3	1	5	1	1	1				
ottolapseksi ottaminen							2						1					
muu syy	4	3	7															
17-vuotiaaksi tulo				6	4	6	11	7	7	4	1	1	5	3	2	1	1	

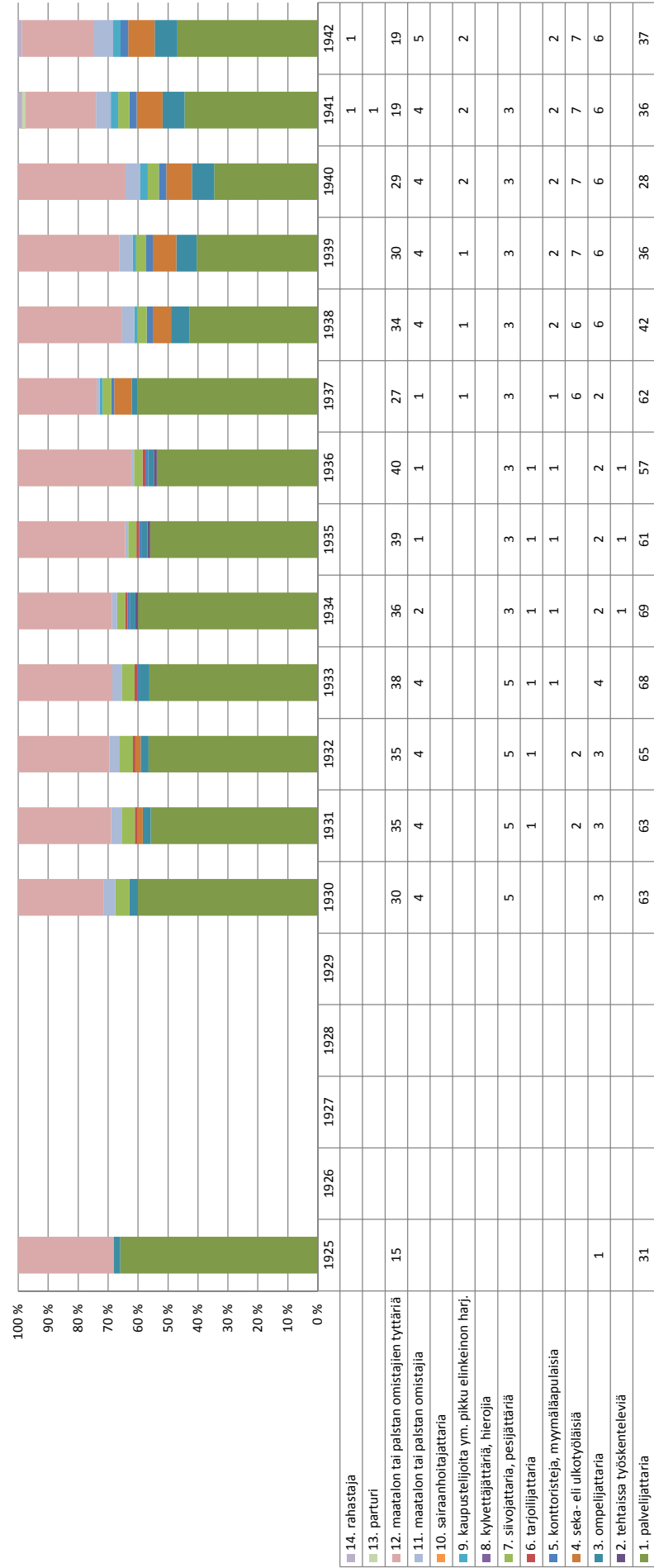
^a Käsin kirjoitettuun vuosikertomukseen on merkitty 6 lasta. Lasten numeroiksi lastenvalvoja on merkinnyt n:o 81-87, josta tulee 7 lasta. Luettelossa pitäisi olla 8 lasta, jotta luvut täsmäisivät.^b Vuoden 1947 lopussa luettelossa on 70 lasta, mutta vuoden 1948 alussa vain 69. Vuosikertomuksesta ei selviä puuttuvan lapsen kohtalo.

Elatusvelvollisuuksien järjestäminen

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959				
Elatusvelvollisuus järjestetty 1925-1942																																							
Sopimuksella	17	2	8	27	4	2	2	4			1	1	1	1	1	5	2	2																					
Kanne nostettu	23	1	1	26	6	2	5	3	3		1	1	1	1	1	2																							
1. Lykäty				1	1																																		
2. Valitettu ylempiin oikeuteen				3	1	1	1																																
3. Sovittu haasteen antamisen jälkeen																																							
Kanteita vireillä edelliseltä vuodelta											1					1																							
Kanteen kumoamisen, hävion tai jutun raukkamisen syitä																																							
1. Äitiä ei tavattu	21					1								1	2																								
2. Todistajia ei saatu	9					1	1	2					3	2																									
3. Äiti ei suostunut isää tai elatusvelvollista ilmoittamaan	1																																						
4. Äiti ei voinut ilmoittaa isää tai elatusvelvollista																																							
5. Todistajain tiedot riittämättömät	7			10							1					1																							
6. Elatusvelvolliseksi nimitetty piiloteli	1				2	1					2		1	2	1		2																						
7. Äiti mennyt kihloihin tai naimisiin elatusvelvollisen kanssa																																							
8. Lapsi kuollut ennen oikeudenkäynnin päättymistä	4									1																													
9. Elatusvelvollinen kuollut ennen oikeudenkäynnin päättymistä											1																												
10. Muu syy	2																																						
Elatusvelvollisuus järjestetty 1943-1959																																							
Sopimuksella																																							
Tuomiolla																																							
Vireillä tapauksia																																							
Haasteita annettu																																							

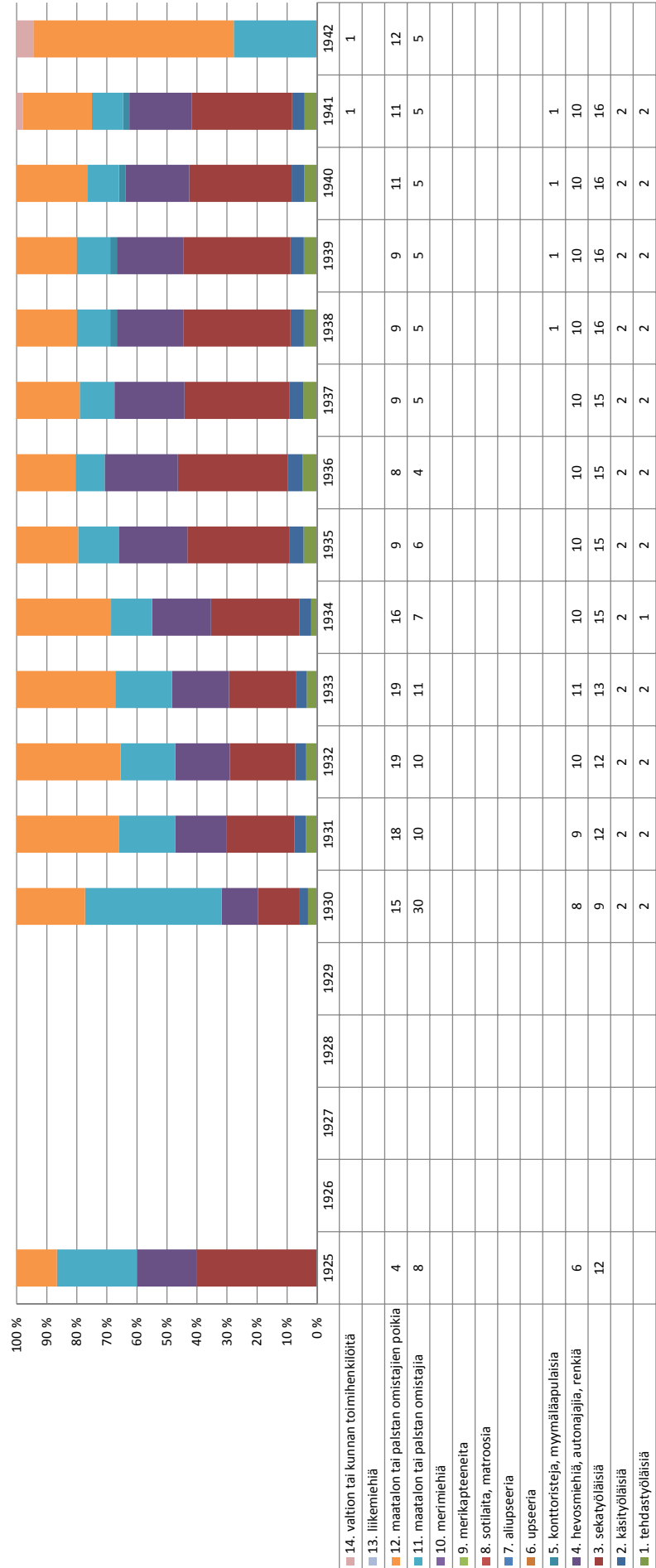
Äitien ammatit

Lähde: Yks. lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1942.

Elatusvelvollisten ammatit

Lähde: Yks. lastenvalvojan vuosikertomukset 1925-1942.

Lapsilisät

	1948		1949		1950		1951		1952		1953	
a) Lasten yhteismäärä, joista lapsilisää myönnettiin suorittavaksi	1159		1212		1219		1234		1276		1276	
b) Vuoden kuluessa maksettu yhteensä mk	2 086 200		8 632 600		9 927 000		15 451 700		18 136 800		18 324 000	
c) Lapsilisän nostamiseen oikeutettuja henkilöitä yhteensä IV-nejämmeksellä	552		583		569		568		584		580	
	tapausta	mk	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm
1. lapsesta	251	451 800	259	259	244	244	225	225	232	227	227	227
2. lapsesta	134	482 400	160	320	160	320	169	338	167	167	162	324
3. lapsesta	92	496 800	89	267	85	255	95	285	97	97	97	291
4. lapsesta	38	273 600	35	140	34	136	36	144	48	56	56	224
5. lapsesta	19	171 000	21	105	27	135	27	135	23	24	24	120
6. lapsesta	12	129 600	14	84	9	54	10	60	12	10	10	60
7. lapsesta	4	50 400	4	28	6	42	3	21	2	2	2	14
8. lapsesta	1	14 400	-	-	3	24	1	8	1	1	1	8
9. lapsesta	1	16 200	1	9	1	9	2	18	2	2	2	18

	1954		1955		1956		1957		1958		1959	
a) Lasten yhteismäärä, joista lapsilisää myönnettiin suorittavaksi	1244		1226		1233		1226		1244		1223	
b) Vuoden kuluessa maksettu yhteensä mk	18 251 600		17 636 400		17 791 200		17 639 800		17 733 600		17 916 200	
c) Lapsilisän nostamiseen oikeutettuja henkilöitä yhteensä IV-nejämmeksellä	570		557		554		551		562		556	
	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm	tapausta	lasten lkm
1. lapsesta	228	228	223	802 800	217	217	208	208	220	220	232	232
2. lapsesta	160	320	151	302	164	328	174	348	171	342	150	300
3. lapsesta	91	273	90	270	84	252	79	237	78	234	83	249
4. lapsesta	55	220	55	220	50	200	49	196	48	192	46	184
5. lapsesta	21	105	24	120	24	120	23	115	20	100	21	105
6. lapsesta	9	54	8	172 800	11	66	13	78	20	120	17	102
7. lapsesta	5	35	5	126 000	6	42	4	28	4	28	6	42
8. lapsesta	-	-	1	8	1	8	2	16	1	8	1	8
9. lapsesta	1	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Lasten hoitopätkä

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959			
Lapsista oli toimintavuoden lopussa kenen luona	14			47	65	70	76	76	77	60	54	49	47	47	33	30	30	30	30	35	34	33	34	39	50	46	41	35	44	49	47	40	41	46	42	40		
a) äitinsi																				5	5	7	8	8	8	5	3	3	12	8	8	8	7	10	7			
näistä ilman kunnan avustusta																				30	29	26	26	31	45	43	38	35	44	49	35	32	33	39	32	33		
b) isänsä tai datusvelvollisen	1			4	3	3	3	3	3	3	3					1	1	1	1	3	3	2	2	2		1												
näistä kunnan avustusten varassa																				3	3	2	2	2		1												
näistä ilman kunnan avustusta																				2	2	2	2	2		1												
c) molempien vanhempien	6			10	10	3	6	6	7	6	3	3	2	2	4	4	5	5	5	2	2	3	3	5	5	5	6	4	4	3	5	4	3	4	3	1		
näistä kunnan avustusten varassa																				2	2	3	3	5	5	4	6	3	4	2	4	2	4	3	1	1		
näistä ilman kunnan avustusta																				15	15	15	15	14	7	11	14	15	15	15	12	9	11	13	12	11		
d) äidin tai isän omaisten luona	50			16	16	16	17	18	30	36	37	38	36	36	36	30	29	30	30	1	1	5	5	5	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
näistä kunnan avustusten varassa																				14	14	10	10	9	7	5	14	15	15	12	9	11	13	12	11			
näistä ilman kunnan avustusta																				2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
e) vierasten henkilöiden luona	4			15	4	13	12	13	16	16	16	17	16	16	13	16	16	16	16	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
f) kasvattilapsena																				2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
näistä kunnan avustusten varassa																				2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
näistä ilman kunnan avustusta																				2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
g) huoltotarkkunnan yksityisluotoon sijoittamana																				2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
näistä kunnan avustusten varassa																				11	11	11	11	9	6	5	8	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
näistä ilman kunnan avustusta																				11	11	11	11	9	6	4	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
h) lastenkodissa																				11	11	11	11	9	6	4	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
näistä kunnan avustusten varassa																				1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
näistä ilman kunnan avustusta																				1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
i) kunnalliskodissa																																						
näistä kunnan avustusten varassa																																						
näistä ilman kunnan avustusta																																						
j) muussa hoidossa																																						
näistä kunnan avustusten varassa																																						
näistä ilman kunnan avustusta																																						
k) tuntemattomassa hoidossa																																						
näistä kunnan avustusten varassa																																						
näistä ilman kunnan avustusta																																						